

Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi

15
2024.

U ovom broju pišu:

Kenan Hodžić
Hamza Preljević
Dragana Trninić
Mirza Mehmedović
Šejn Husejnefendić
Ajša Balta
Sandi Dizdarević
Kemal Korjenić
Anes Zukić
Kemal Korjenić

This project
is sponsored by
the North Atlantic
Treaty Organization

IMPRESUM

Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi

Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi
• Godina 6 • broj 15 • 2024.

Izdavač

ATLANTSKA INICIJATIVA
Udruženje za promicanje euroatlantskih integracija BiH
Sarajevo

Glavni urednik:

Vlado Azinović

Zamjenica glavnog urednika:

Edina Bećirević

Gostujuća urednica ovog broja:

Nejra Veljan

Izvršni urednik:

Sead Turčalo

Uređuje:

Redakcijski kolegij

Savjet časopisa

Nerzuk Ćurak, (Sarajevo), predsjednik
Kurt Bassuener, (Sarajevo)
Vlatko Cvrtila, (Zagreb)
Marko Attila Hoare, (London)
Tihomir Loza (London)
Danko Plevnik, (Zagreb)
Žarko Petrović, (Beograd)
Tanja Topić (Banja Luka)

Lektura

Zinaida Lakić

Godina

2024.

Napomena:

Mišljenja iskazana u tekstovima objavljenim u ovom broju odražavaju osobne stavove autora, a ne nužno i redakcije časopisa ili Atlantske inicijative.

Časopis Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi je indeksiran i dostupan u punom tekstu u Central and Eastern European Online Library (CEEOL). (<http://www.ceeol.com>), i International Security and Counterterrorism Reference Center (EBSCO)

Sadržaj

- 6 Kenan Hodžić | Hamza Preljević
DEZINFORMACIJE I RUSKI UTJECAJ NA BOSNU I HERCEGOVINU, S OSVRTOM NA SIGURNOSNE IMPLIKACIJE I POSLJEDICE PO EUROATLANTSKE INTEGRACIJE
- Dragana Trninić
- 22 (DEZ)INFORMISANJE MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI
- Mirza Mehmedović
- 34 ULOGA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH ONLINE MEDIJA U KREIRANJU JAVNOG MNIJENJA U PROCESU PRISTUPANJA NATO INTEGRACIJAMA I PITANJIMA REGIONALNE SIGURNOSTI
- Šejn Husejnefendić | Ajša Balta
- 42 MIGRANTI I MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJA U FBIH: OBJEKTIVNOST IZMEĐU PERCEPCIJE JAVNOSTI I LJUDSKIH PRAVA
- Sandi Dizdarević
- 57 PSIHOLOŠKO-PROPAGANDNE DJELATNOSTI RUSKE FEDERACIJE KAO DIO STRATEŠKE AKTIVNOSTI NA ZAPADNOM BALKANU
- Kemal Korjenić
- 63 NATO OCJENJIVANJE (NEL – 2) BATALJONSKE GRUPE LAKE PJEŠADIJE (BGLP) ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE KONTINUIRANI KORACI PREMA PUNOPRAVNOM ČLANSTVU?
- Anes Zukić | Kemal Korjenić
- 70 ZNAČAJ I MOGUĆNOSTI STRATEGIJSKOG PRILAGOĐAVANJA ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE NA SAVREMENE SIGURNOSNE PRIJETNJE

Atlantska inicijativa

Udruženje građana Atlantska inicijativa iz Sarajeva je nevladina i neprofitna organizacija za promicanje euroatlantske ideje u Bosni i Hercegovini i podršku naporima za integraciju BiH u Sjevernoatlantski savez (NATO) i Evropsku uniju.

Cilj Atlantske inicijative je svojim aktivnostima doprinijeti stvaranju društva znanja u BiH koje će omogućiti građanima da ključne odluke o svojoj i budućnosti zemlje donose na temelju informiranog mišljenja i činjenica, a ne na temelju predrasuda, jednostranih interpretacija, propagandističkih, ideoloških ili dogmatskih postavki.

Osnivači i članovi Atlantske inicijative su članovi akademske zajednice – profesori, asistenti i studenti više fakulteta Univerziteta u Sarajevu, kao i građani koji svojim znanjima i različitim aktivnostima žele objasniti važnost euroatlantskih integracija BiH, te dubinu i značaj političkih, ekonomskih, sigurnosnih i društvenih promjena koje će te integracije donijeti.

Časopis "Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi" objavljen je uz finansijsku podršku NATO-a - Public Diplomacy Division. Više informacija o našim aktivnostima možete doznati na web portalu www.atlantskainicijativa.org.

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove NATO-a i njegovih zemalja članica.

UVODNIK

UREDнице Prof. dr. Edina Bećirević
Dr. Nejra Veljan

Strani maligni utjecaji i unutrašnje manipulacije: Uloga NATO-a u jačanju otpornosti BiH

Krovna tema ove publikacije je *Fenomen inozemne manipulacije informacijama i uplitanja (Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI))*. Manipuliranje informacijama često je dio hibridnih kampanja usmjerenih na destabilizaciju demokratskih društava kroz iskorištavanje društvenih i kulturnih napetosti. Primjer kako ovaj fenomen kulminira je ničim izazvana agresija Rusije na Ukrajinu. Ovaj broj časopisa završavamo u trenutku kada Bashar al-Assad, nakon pada Damaska, bježi u Rusiju, gdje se nalazi pod direktnom zaštitom Moskve. Istovremeno, ruski rukopis jasno se prepoznaje u izbornim procesima u Rumuniji, Moldaviji i Gruziji. U Bosni i Hercegovini ruski ambasador dodatno zaoštrava retoriku otvoreno prijeteci "ukrajinskim scenarijem" ako Rusija izgubi monopol na snabdijevanje Bosne i Hercegovine gasom. Ovo je samo posljednja u nizu njegovih prijetnji koje su, pored ostalih malignih aktivnosti Rusije, usmjerene na opstrukciju euroatlantskog puta Bosne i Hercegovine, čime se jasno demonstrira širina i intenzitet ruskog djelovanja u regiji i šire.

Dezinformacije su snažno oružje u rukama onih koji pokušavaju izazvati krize i ratove, bilo da se radi o vanjskim ili unutrašnjim političkim faktorima, koji ih koriste kako bi manipulirali javnim mnijenjem i ostvarili svoje strateške ciljeve. Zbog toga, u ovom broju časopisa poseban fokus stavljen je na dezinformacije, koje, svjedoci smo, ne samo da su jedan od ključnih uzroka političke nestabilnosti već pokušavaju narušiti i društvenu koheziju. Cilj manipuliranja informacijama je, između ostalog, i poticanje etičkih podjela i širenje ekstremnih političkih stavova.

Naime, brojna istraživanja pokazuju da se FIMI ne manifestira samo kroz vanjske informacijske prijetnje, poput propagande koju plasira Rusija i drugi autoritarni vanjski akteri. FIMI uključuje i unutrašnje političke manipulacije i dezinformacije koje potiču proksi grupe i politički akteri unutar Bosne i Hercegovine. Korištenje medija i društvenih mreža za širenje manipulativnih sadržaja i destabilizirajućih narativa postalo je specifičan način na koji se utječe na političku dinamiku zemlje, s posebnim ciljem blokiranja napora za euroatlantske integracije. Ove dezinformacije, često povezane s nacionalističkim narativima, stvaraju nesigurnost, polarizaciju i nepovjerenje među građanima.

U tom kontekstu, NATO kao ključni međunarodni partner Bosne i Hercegovine igra ključnu ulogu u jačanju otpornosti zemlje na ove prijetnje. Suočena s izazovima koji proizlaze iz informatičkog ratovanja i manipulacija, Bosna i Hercegovina ima potrebu za razvijanjem institucionalnih kapaciteta koji omogućuju prepoznavanje i borbu protiv

dezinformacija, kao i stvaranje društvene otpornosti na te prijetnje. NATO, kroz strateške inicijative i konkretne sigurnosne mjere, može pomoći Bosni i Hercegovini da izgradi jaču institucionalnu infrastrukturu koja će biti u stanju da se bori protiv hibridnih prijetnji koje dolaze izvan i unutar zemlje.

Ovaj broj časopisa nastoji pružiti analizu kako FIMI, unutrašnje dezinformacije i političke manipulacije utječu na sigurnosnu situaciju, s naglaskom na mogućnosti koje NATO nudi Bosni i Hercegovini u procesu izgradnje otpornosti. Radovi u ovom broju razmatraju različite aspekte ove problematike, od strateških odgovora na dezinformacije do specifičnih izazova koje je potrebno prevazići u procesu suočavanja s vanjskim i unutrašnjim informacijskim prijetnjama.

Dr. Dragana Trninić (2024) u svom istraživanju analizira način informisanja mladih u Bosni i Hercegovini, koji, kao dominantni izvor informacija, najčešće koriste društvene mreže i internet portale, čime postaju podložni dezinformacijama. Trninić ukazuje na potrebu za jačanjem medijske i informacijske pismenosti (MIP), koja bi omogućila mladima da razviju kritički pristup informacijama koje konzumiraju, a time i da prepoznaju manipulativne sadržaje koji često kruže na digitalnim platformama. U tom smislu, edukacija mladih i promicanje medijske pismenosti postaju ključni alati u borbi protiv dezinformacija koje oblikuju političke stavove i društvene vrijednosti, a koje mogu imati dugoročne posljedice na političku stabilnost i društvenu koheziju.

S druge strane, dr. Šejn Husejnefendić i MA Ajša Balta (2024) u svom radu o medijskom izvještavanju o migrantima u FBiH pokazuju kako negativna medijska reprezentacija migranata često doprinosi njihovoj stigmatizaciji i marginalizaciji. U analizi medijskog izvještavanja oni ističu da su migranti češće prikazivani u negativnom svjetlu, što može izazvati javnu zabrinutost i netrpeljivost prema ovoj grupi. Mediji, stoga, ne samo da oblikuju javnu percepciju migranata već i utječu na njihovu socijalnu integraciju i poštivanje ljudskih prava. Ovakvo izvještavanje, koje često koristi stereotipe, ima potencijal da doprinosi stvaranju podjela unutar društva, što može ugroziti proces pomirenja i stabilnosti u postkonfliktnom društvu.

Kada govorimo o vanjskim utjecajima, rad dr. Kenana Hodžića i dr. Hamze Preljevića (2024) razmatra kako Rusija koristi dezinformacije i propagandu kao ključne instrumente za ostvarivanje svojih geopolitičkih ciljeva u Bosni i Hercegovini. Ruski utjecaj se manifestira kroz manipulaciju informacijama koje se šire putem medija, društvenih mreža i političkih organizacija, a sve s ciljem destabilizacije političkog sistema i blokiranja bosanskohercegovačkog puta prema EU i NATO-u. Ovaj rad ukazuje na značaj dezinformacija kao sredstva za podizanje sumnje među građanima u vezi s prednostima euroatlantskih integracija i za jačanje proruske orijentacije unutar BiH.

U kontekstu sigurnosti, značajnu ulogu imaju i online mediji, koji postaju sve prisutniji u medijskom prostoru BiH. Dr. Mirza Mehmedović (2024) istražuje kako bosanskohercegovački online mediji oblikuju javno mnijenje, posebno u kontekstu NATO integracija i regionalne sigurnosti. Mehmedović ističe da je medijsko izvještavanje o NATO integracijama često podijeljeno, a mediji ne pružaju dublju analizu sigurnosnih prijetnji i političkih odluka, što doprinosi nedostatku informiranosti i povećava polarizaciju unutar društva.

Dr. Sandi Dizdarević (2024) u svom istraživanju o psihološkom i propagandnom djelovanju Rusije na Zapadnom Balkanu analizira kako Rusija koristi sofisticirane propagandne tehnike i dezinformacije za jačanje svog utjecaja u Bosni i Hercegovini. Dizdarević opisuje kako se propaganda koristi za manipulaciju etničkim, vjerskim i historijskim identitetima, stvarajući polarizirane narative koji podržavaju proruske stavove i blokiraju reforme potrebne za euroatlantske integracije. Ove propagandne aktivnosti imaju za cilj potaknuti strah, nepovjerenje i nesigurnost među građanima, što dalje doprinosi destabilizaciji političkog okvira države i usmjerava je prema autoritarnim režimima, umjesto ka demokratiji i slobodnim izborima.

Kemal Korjenić (2024) u svom radu o sigurnosnim prijetnjama i prilagođavanju Oružanih snaga BiH na savremene izazove naglašava kako je važno da Bosna i Hercegovina odgovori na sigurnosne prijetnje u globalnom kontekstu. Korjenić upozorava na porast geopolitičkih napetosti, posebno u kontekstu rata u Ukrajini i njegovih implikacija za sigurnost Zapadnog Balkana. On analizira kako unaprijediti sigurnosnu politiku, adaptirati Oružane snage Bosne i Hercegovine na nove prijetnje, uključujući cyber napade i hibridne prijetnje, te osigurati interoperabilnost s NATO snagama. Korjenić ukazuje na važnost strateške prilagodbe države prema globalnim sigurnosnim tokovima, što uključuje i bolje razumijevanje medijskog utjecaja na sigurnosne politike u zemlji.

Anes Zukić i Kemal Korjenić (2024) u svom radu o bosanskohercegovačkim sigurnosnim izazovima u narednim desetljećima također ističu značaj političke stabilnosti i saradnje s međunarodnim partnerima u procesu suočavanja s novim prijetnjama. Oni upozoravaju da je u suočavanju s hibridnim prijetnjama potrebno poduzeti ozbiljne korake u jačanju sigurnosnih institucija te prilagoditi strateški smjer prema promjenjivim globalnim okolnostima. Zukić naglašava kako je ključno raditi na razvijanju unutrašnje kohezije i otpornosti na vanjske pritiske te na usmjeravanju prema održivim političkim i sigurnosnim rješenjima koja će omogućiti dugoročnu stabilnost i prosperitet.

Ovaj skup radova jasno pokazuje da dezinformacije, bilo da dolaze iz vanjskih izvora poput Rusije ili da su rezultat unutrašnjih političkih interesa, imaju dubok utjecaj na sigurnosnu situaciju u Bosni i Hercegovini. Mediji koji će pružati objektivno informisanje su ključni za očuvanje društvene kohezije koja je neophodna za očuvanje stabilnosti zemlje i kretanje prema euroatlantskim integracijama. Stoga, ključni izazov za Bosnu i Hercegovinu ostaje usmjerenje medija prema profesionalizaciji i objektivnosti, kao i razvoj obrazovnih programa koji bi mladima omogućili da postanu svjesni opasnosti dezinformacija u ovako osjetljivom geopolitičkom okruženju.

Riječi urednica

DEZINFORMACIJE I RUSKI UTJECAJ NA BOSNU I HERCEGOVINU S OSVRTOM NA SIGURNOSNE IMPLIKACIJE I POSLJEDICE PO EUROATLANTSKE INTEGRACIJE

Pišu:
KENAN HODŽIĆ
HAMZA PRELJEVIĆ

KENAN HODŽIĆ
Univerzitet u Sarajevu –
Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne studije

HAMZA PRELJEVIĆ
Odsjek za političke nauke i
međunarodne odnose -
Internacionalni univerzitet u Sarajevu

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina suočava se s jedinstvenim sigurnosnim izazovima koji proizlaze iz unutarnjih podjela, ali i vanjskih utjecaja. Istraživanje se fokusira na utjecaj ruskih dezinformacija i propagande putem informacijskog ekosistema, medija, društvenih mreža i političkih organizacija s ciljem destabilizacije situacije u BiH. Indikatori destabilizacije uključuju utjecaj na informacijski prostor, politički i ekonomski pritisak te djelovanje posredničkih organizacija, koji će biti testirani u dimenzijama koherentne hibridne strategije. Cilj rada je ukazati na prvo-razredni značaj problema koji rezultira sprečavanjem procesa integracija BiH, posebno u kontekstu euroatlantskih integracija. Ponuđeni pregled omogućava šire razumijevanje obima hibridnog djelovanja koje konsekventno ugrožava dostizanje većeg stepena političke i socijalne kohezije, učinkovitije međuvladine koordinacije i veće otpornosti. Analiza implikacija omogućit će preciznije sagledavanje ruskog informacijskog ratovanja kao dijela spektra hibridnih prijetnji današnjice.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, dezinformacije, alati i taktike, hibridne prijetnje, sigurnosne implikacije, euroatlantske integracije

*Nama se upravlja, naši su umovi oblikovani,
naši ukusi formirani, naše ideje sugerirane.¹*

UVOD

Geopolitička situacija na Zapadnom Balkanu, a posebno u Bosni i Hercegovini (BiH), postala je složen splet konkurentnih interesa u kojem strane sile poput Rusije i Kine sve više izazivaju utjecaj Evropske unije (EU) i Sjedinjenih Američkih Država (SAD).² Ovaj preokret ima značajne implikacije na izgleda regiona za članstvo u EU i Sjevernoatlantskom savezu (NATO) jer rastući utjecaj vanjskog faktora aktivno podriva napore BiH za provođenje reformi i udaljava je od euroatlantskih ambicija.

Proces proširenja EU na Zapadni Balkan godinama je suočen sa značajnim izazovima, uključujući fenomen “umora od proširenja” i sve veći otpor prema daljnjem proširenju EU.³ Ovaj izazov, uz kašnjenje EU u angažmanu sa BiH, stvorio je vakuum u kojem su druge globalne sile, naročito Rusija i Kina, uspjele ostvariti značajan utjecaj. Također, Rusija je iskoristila krize unutar EU kako bi ostvarila svoje geopolitičke interese na Zapadnom Balkanu. Ruska propaganda manipulirala je strahovima u vezi s migrantima, provodila kampanje protiv vakcinacije i interpretirala Brexit kao simbol beskorisnosti cijelog EU projekta. Cilj svih ovih aktivnosti bilo je smanjenje atraktivnosti članstva u EU kako među zemljama Zapadnog Balkana tako i među njihovim stanovništvom. Kako EU nije uspjela održati tempo proširenja, ove vanjske sile iskoristile su priliku pomjerajući ravnotežu moći i komplicirajući već ionako teško putovanje BiH ka članstvu u EU.

Vanjsko miješanje u BiH nije samo politička (ne)prilika, već predstavlja i direktnu prepreku neophodnim reformama koje su ključne za članstvo BiH u EU i NATO.⁴ EU nije uspjela predstaviti dovoljno privlačan model integracije, što je omogućilo Rusiji i Kini da iskoriste situaciju i promoviraju narative koji se protive vrijednostima EU.⁵ Rusija je naročito iskoristila historijske veze i postojeće nezadovoljstvo prema Zapadu među srpskim stanovništvom u BiH⁶ koristeći se dezinformacijskim kampanjama i političkim posrednicima kako bi utjecala na javno mnijenje. Ove aktivnosti, često predvođene lokalnim političkim akterima, prikazuju EU kao slabu, podijeljenu i neefikasnu, dok Rusiju predstavljaju kao moćnog zaštitnika od zapadnog utjecaja i “centralizirane” BiH.

Utjecaj ovih vanjskih aktera, a posebno Rusije, stvorio je okruženje u kojem su unutrašnje podjele u BiH još više pojačane. Ruskom podrškom narativima koji produbljuju etničke tenzije, naročito među Bošnjacima, Hrvatima i Srbima, potkopava se napredak ka političkoj i institucionalnoj uravnoteženosti potrebnoj za euroatlantske integracije. To je dovelo do situacije u kojoj lokalni akteri, pod utjecajem stranih interesa, otežavaju provođenje reformi potrebnih za usklađivanje BiH sa standardima EU, čime se dodatno odgađa proces pristupanja EU.

Dezinformacije igraju ključnu ulogu u ovoj dinamici. Na Zapadnom Balkanu, gdje je medijska scena često politički kontrolirana i polarizirana, kampanje dezinformacija postale su sveprisutne. Rusija se koristi ovim kampanjama da stvori sumnju u posvećenost EU regionu, dok istovremeno promovira vlastiti narativ o geopolitičkoj moći. Uspon ovih narativa podstaknut je postojećim političkim i etničkim tenzijama, kao i historijskom “rezerviranošću” prema Zapadu. Proruski stav, potpomognut

ovim narativima, postaje sve jači, čineći da proevropske snage unutar BiH imaju sve veće teškoće u provođenju neophodnih reformi.

Jedan od najznačajnijih načina na koji je Rusija stekla utjecaj u BiH jeste podrška entitetu Republika Srpska. Podržavajući lokalne političke aktere u ovom entitetu, Rusija je uspjela izazvati inicijative podržane od EU i blokirati reforme koje bi BiH uskladile s normama EU. Ovaj razvoj događaja pretvorio je BiH u *geopolitičko ratište*, gdje se suprotstavljeni narativi i strani utjecaji sudaraju, uspoređujući proces integracije BiH u EU.

Kao rezultat toga, pristupanje BiH EU i NATO savezu postaje sve manje vjerojatno u kratkom i srednjem roku. Utjecaj Rusije i Kine, u kombinaciji s neodlučnošću EU i njenom nesposobnošću da se efektivno suprotstavi tim vanjskim pritiscima i svojim unutrašnjim podjelama, stvorio je situaciju u kojoj region ostaje zaglavljen u geopolitičkom limbu. Nemogućnost EU da odgovori odlučno na ove izazove ne samo da ugrožava izgled BiH za članstvo već i riskira slabljenje njenog položaja u širem kontekstu Zapadnog Balkana, čime ugrožava cijeli zapadni geopolitički prostor.

Ruski narativi u operacijama dezinformacija mogu se opisati kao “kaskadni”, što znači da primjena jedne kategorije često vodi ka primjeni šireg spektra narativa. To uključuje teme poput “ruski svijet”, “slavensko jedinstvo”, “ostalgijska”, “antiretorika” i “alternativne informacije”. BiH, kao i većina balkanskih država, uklapa se u narativ “slavensko jedinstvo”, te se stoga suočava s narativima poput “ostalgijske”, “antiretorike” i “alternativnih informacija”.⁷

Narativi o “slavenskom jedinstvu” koriste se zajedničkom etničkom poviješću Rusije kako bi stvorili osjećaj bratstva i povezanosti s drugim slavenskim državama, često podstičući panslavističke i etnonacionalističke tendencije, naročito u Republici Srpskoj. “Ostalgijska” promovira nostalgijne ideje o društvima prije 1989. godine, povezujući Rusiju s bivšim komunističkim državama i izazivajući suprotstavljanje američkom liberalizmu, uz podršku proruskim lijevim stranaka širom Evrope. Narativi “antiretorike” ciljaju na zapadne institucije, posebno NATO, EU, SAD, liberalizam, imigraciju i čak vjerske grupe poput muslimana, nastojeći izazvati sumnju u njihove uloge u regionu. U tu svrhu ruski mediji podržavaju ekstremno desničarske stranke i nacionalističke, konzervativne agende. “Alternativne informacije” predstavljaju najširu kategoriju koja utječe na veliki broj zemalja. Ovaj narativ stvara nepovjerenje u sposobnost medija i vlada da pruže objektivni i tačan prikaz događaja, šireći različite interpretacije istih događaja kako bi se stvorila zbr-

ka. Rusija također promovira teorije zavjere, alternativne i strane medije, kao i *online* agitatore kako bi postigla iste ciljeve.⁸

Glavno istraživačko pitanje ovog rada je: *Kako ruske dezinformacijske i propagandne strategije, uključujući korištenje medija, društvenih mreža i političkih organizacija, utječu na političku stabilnost i društvenu polarizaciju u BiH?* Ovim istraživanjem želimo proučiti šire implikacije vanjskog utjecaja na unutrašnju dinamiku BiH, posebno u kontekstu njenih euroatlantskih ambicija.

Ovaj rad će procijeniti efikasnost ruskih aktivnosti u pogoršavanju podjela unutar BiH koristeći se indikatorima kao što su informacijski prostor, politički i ekonomski utjecaj te organizacije posrednici, kako su to definirali Solik, Graf i Baar u istraživanju 2022. godine.⁹ Analizirat ćemo da li ove strategije doprinose destabilizaciji BiH, s posebnim fokusom na utjecaj djelovanja Rusije, naročito u saradnji s entitetom Republika Srpska, koji je ključni akter u unutrašnjoj polarizaciji zemlje.

Glavni cilj ovog istraživačkog projekta je utvrditi je li BiH izložena hibridnom ratu, kao vrsti tajnog sukoba čiji je cilj slabljenje države, putem vanjskog utjecaja, dezinformacija i iskorištavanja postojećih međuetničkih tenzija. Na taj način ovo istraživanje će pružiti jasniju sliku o geopolitičkim snagama koje utječu na BiH i šire implikacije za njenu buduću integraciju u evropske i transatlantske institucije.

I. SAVREMENOST PRIMJENE HIBRIDNOG DJELOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

BiH postaje sve više ranjiva na hibridne prijetnje, uključujući *cyber* napade, dezinformacije i političku destabilizaciju, dok strane sile, posebno Rusija, nastoje iskoristiti unutarnje podjele i podrivati demokratske institucije. Ova geopolitička borba odvija se u kompleksnoj i fragmentiranoj političkoj situaciji u BiH, gdje vanjski akteri koriste unutarnje ranjivosti kako bi maksimirali svoje nacionalne ciljeve.

BiH, kao jedna od najosjetljivijih zemalja na Zapadnom Balkanu, nalazi se u sredini geopolitičkog sukoba između Rusije i Zapada. Politička struktura zemlje, koja se temelji na etničkim i političkim podjelama uspostavljenim Dejtonskim mirovnim sporazumom, čini je posebno osjetljivom na vanjske utjecaje. BiH je podijeljena na dvije glavne administrativne jedinice: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, svaku sa svojim specifičnim političkim sistemom i mrežama moći. Ove podjele često izazivaju

sukobe, što pruža priliku vanjskim silama poput Rusije da se uključe u unutrašnje političke procese.

Rusija je usmjerila napore na jačanje svog utjecaja u Republici Srpskoj, nastojeći održati utjecaj među Srbima u BiH koji se protive zapadnim inicijativama kao što su NATO i eurointegracije. S druge strane, Zapad, prvenstveno EU i SAD, nastoji stabilizirati BiH i usmjeriti je prema integraciji u euroatlantske institucije. Međutim, prisutnost zapadnih sila nije dovoljna da spriječi političku fragmentaciju, dok su duboke etničke i nacionalne podjele u zemlji i dalje vrlo izražene.

Hibridni politički okvir u BiH, koji se temelji na krhkoj ravnoteži moći među različitim etničkim grupama i političkim elitama, stvorio je nesigurno okruženje u kojem je teško održati političku stabilnost. U ovom okruženju Rusija se može koristiti različitim kanalima, uključujući podršku političkim strankama i liderima koji favoriziraju proruske stavove, kako bi dodatno utjecala na političke procese.¹⁰ Ruska vanjska politika prema Zapadnom Balkanu, posebno njeni naponi da spriječi integraciju regiona u zapadne strukture, postaje sve agresivnija. Geopolitički pritisci s obje strana – Rusije i Zapada – samo dodatno usložnjavaju situaciju u BiH, koja se sve više suočava s izazovom očuvanja suvereniteta u kontekstu globalnih napetosti.¹¹

Rusija, osim političkog utjecaja, nastoji ojačati svoju kontrolu nad energetske sektorom Zapadnog Balkana preuzimanjem strateške infrastrukture i energetske resursa. Također, Rusija provodi informacijske operacije s ciljem diskreditacije osjećaja prosperiteta koji EU članstvo donosi istočnoevropskim i baltičkim zemljama. Kroz mrežu nevladinih organizacija i kulturnih udruga, posebno u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Sjevernoj Makedoniji, Rusija nastoji spriječiti proces euroatlantskih integracija bivših jugoslavenskih zemalja koje nisu članice EU i NATO-a.

Savremena dinamika na Zapadnom Balkanu ukazuje na složenost sukoba u ovom regionu. BiH postaje plodno tlo za geopolitičke bitke između Rusije i Zapada. Prema dokumentu NATO-ovog Centra za strateške komunikacije¹² BiH se suočava s ozbiljnim preprekama za daljnji razvoj, uključujući nedovoljnu međunarodnu saradnju i interoperabilnost. Zemlja nije dovoljno pripremljena za suočavanje s unutrašnjim i vanjskim krizama, a ključni izazovi uključuju: a) nedostatak političke kohezije, naročito u pogledu vanjskopolitičke orijentacije i odnosa prema atlantizmu; b) nefunkcionalnu međuvladinu koordinaciju u kriznim situacijama; c) nisku svijest o prijetnjama informacijskog ratovanja; i d) neučinkovite mjere protiv hibridnih prijetnji.

Bieber i Tzifakis¹³ ističu da su veze zemalja Zapadnog Balkana s vanjskim akterima izvan zapadnih saveza, poput Kine, Rusije i Turske, složene, višedimenzionalne i temelje se na različitim motivacijama. Kako bi se ispravno razumio njihov utjecaj na regiju, važno je ne tretirati ove aktere kao jedinstveni blok niti pretpostaviti da oni nužno zagovaraju političke alternative za integraciju regije u euroatlantske strukture. Njihovi investicijski naponi ispunjavaju prazninu koju je ostavila EU, stvarajući nova radna mjesta, unapređujući infrastrukturne projekte, pomažući restrukturiranje gubitaških preduzeća i podržavajući napore u obnovi kulturne baštine.

Dakle, unutrašnje podjele BiH i njen geopolitički položaj učinili su je epicentrom hibridnih prijetnji i stranih utjecaja. Složeni međusobni odnosi unutarnjih ranjivosti i vanjskih pritisaka stvorili su nestabilno okruženje koje prijeti političkom i ekonomskom destabilizacijom. Buduća stabilnost i suverenitet BiH zavise od sposobnosti zemlje da se nosi s tim izazovima, očuvavši otpornost prema unutrašnjoj fragmentaciji i vanjskoj manipulaciji.

1.1. Strateški rivalitet i definicijska magla upotrebe hibridnog ratovanja¹⁴

Hibridni rat postao je ključni element modernih sukoba, karakteriziranih integracijom vojnih i nevojnih metoda, uključujući dezinformacije, cyber napade, ekonomski pritisak i neregularne vojne sile. Ovaj oblik rata, koji se često opisuje kao "rat bez rata", simbolizira "sivu zonu" između mira i rata, a prvi put ga je u zapadnom kontekstu definirao Robert G. Walker¹⁵ 1998. godine. Iako se termin "hibridni rat" često koristi, važno je razumjeti razliku između hibridnih prijetnji i hibridnog ratovanja. Hibridno ratovanje podrazumijeva sukob u kojem se koriste i konvencionalne i nekonvencionalne vojne metode, dok hibridne prijetnje obuhvataju širi spektar aktivnosti koje mogu uključivati politički i ekonomski pritisak, informativne operacije i cyber napade.

Hibridni rat je, prema Franku Hoffmannu, koordinirana i zajednička upotreba raznovrsnih oblika borbe kako bi se postigao "sinergistički efekt" u fizičkim i psihološkim dimenzijama sukoba.¹⁶ Prekretnica za razvoj ovog koncepta bila je 11. septembar 2001, koji je pokazao značaj ne samo konvencionalnih vojnih metoda već i novih taktika, poput terorizma, informatičkih napada i psiholoških operacija.¹⁷ Na Zapadu hibridni rat često se posmatra kao sukob između asimetričnih aktera, naprimjer američke vojske i pobunjenika u Iraku, gdje se koristi kombinacija vojnih snaga i neregularnih, gerilskih metoda.

Međutim, pristup Rusije hibridnom ratovanju je širi i dublji. Ruski model hibridnog rata obuhvata ne samo vojnu

silu već i cyber aktivnosti, politički pritisak i upotrebu informativnih operacija kako bi se destabilizirale vlade, širio politički utjecaj i podrivala legitimnost vlasti protivnika. Ovaj pristup koristi se asimetričnim metodama i uključuje aktivnosti koje nisu direktno povezane s oružanim sukobom, ali cilj im je dugoročno slabljenje protivnika. Karberov teorijski okvir¹⁸ hibridnog rata identificira tri ključne faze: destabilizaciju zemlje kroz unutrašnji sukob, kolaps države kroz uništavanje ekonomije i infrastrukture te preuzimanje vlasti postavljanjem lojalnih operativaca.

Slične taktike Rusija primjenjuje i na Zapadnom Balkanu, što se ogleda u njenim hibridnim operacijama u Ukrajini, ali i u širem kontekstu geopolitike. Države Zapadnog Balkana, koje su aspirantkinje za članstvo u EU, predstavljaju specifičan slučaj u ovom širem okruženju. Tu je EU ključni igrač u održavanju stabilnosti i sigurnosti s obzirom na njenu ulogu u procesima proširenja i integracije zemalja regiona. Međutim, etnocentrično razmišljanje u BiH i dalje ostaje temelj političkog života, uz snažnu populističku retoriku i pokušaje orkestriranja kriznih situacija kako bi se skrenula pažnja s nedostatka stvarnog napretka u provođenju reformi. BiH pati od višeslojnog, disfunkcionalnog upravljačkog sistema i institucionalno ukorijenjenih etničkih podjela, što je čini posebno ranjivom na vanjske hibridne prijetnje.

Prema Mazarru, Fredericku i Craneu velike sile su u stalnoj konkurenciji za relativnu moć, resurse i prestiž, dok pokušavaju oblikovati globalni sistem u svoju korist.¹⁹ Ova konkurencija nije samo vojna, već i ideološka, jer zemlje teže da steknu utjecaj na vrijednosti i norme koje upravljaju međunarodnim odnosima. Kako Kina i Rusija izazivaju glavne komponente posthladnoratovskog međunarodnog poretka, Sjedinjene Američke Države suočavaju se s novom erom rivaliteta velikih sila. Ovaj globalni kontekst dodatno komplicira sigurnosnu dinamiku na Balkanu, gdje se hibridne prijetnje koriste kako bi se utjecalo na političke procese i destabilizirali regioni pod evropskim utjecajem.

U tom smislu, međunarodna obaveza očuvanja sigurnog i stabilnog okruženja u BiH i dalje ostaje ključna misija EUFOR-a, koji nastavlja svoju prisutnost u BiH, dok EU ostaje aktivni igrač u oblasti sigurnosti na Zapadnom Balkanu. Kako bi se suočila sa sveprisutnim hibridnim prijetnjama, EU mora održati dosljednost u svojoj politici proširenja jer njen utjecaj i integracija Zapadnog Balkana u EU mogu poslužiti kao faktor odvratanja od destabilizacije. U kontekstu studije Čeperković i Gaub postavlja se pitanje hoće li doći do proglašenja nezavisnosti Republike Srpske, pogoršanja odnosa između Kosova i Srbije, ili rasta etničkih napetosti u regionu.²⁰ Ovi scenariji odražavaju dublje geopolitičke i sigurnosne izazo-

ve koji se mogu pogoršati zbog hibridnih operacija stranih aktera, a EU mora nastojati da ojača stabilnost regiona.

NATO i EU sve više prepoznaju hibridne prijetnje kao centralnu komponentu svog sigurnosnog okvira, naglašavajući potrebu za integriranim odgovorom na ove prijetnje. NATO-ov pristup hibridnim prijetnjama uključuje kombinaciju vojnih, nevojnih, prikriivenih i očiglednih sredstava, s ciljem destabilizacije protivnika i smanjenja njegovog vojnog i ekonomskog potencijala. Ovo uključuje dezinformacije, cyber napade i ekonomski pritisak, ali i aktivnu podršku unutrašnje opozicije i subverzivne metode.

Poznata "strateška maskirovka", odnosno obmana i dezinformacije, zajedno s "aktivnim mjerama", ima za cilj političko razjedinjavanje i vojnu slabost. Dezinformacije se koriste kako bi se manipuliralo javnošću, kao što je prikazano kroz operaciju "InfeKtion", koja je plasirala lažnu priču da je vojska SAD-a proizvela HIV virus kako bi ga širila među afroameričkom populacijom i LGBT osobama. Ove metode omogućavaju ostvarivanje političkih ciljeva uz minimalan vojni utjecaj na neprijatelja, potkopavanjem njegovog vojnog i ekonomskog potencijala putem informativnog i psihološkog pritiska, aktivnom podrškom unutrašnje opozicije i subverzivnim metodama. Država koja padne pod utjecaj hibridne agresije obično ulazi u stanje haosa, političke krize i ekonomskog kolapsa.

Stoga, hibridni rat postavlja EU pred ozbiljan izazov. Ako EU ne uspije u svojoj misiji stabilizacije Zapadnog Balkana, mogla bi doći u problem u širem globalnom kontekstu. EU mora ostati dosljedna svojoj osnovnoj strateškoj predanosti, uključujući ponudu članstva kao jednakopravnog partnera i integraciju temeljenu na vrijednostima. U suprotnom, vanjski akteri poput Rusije mogli bi iskoristiti preostali vakuum da destabiliziraju region i šire svoj politički utjecaj. Ako EU ne uspije da se izbori s hibridnim prijetnjama na Zapadnom Balkanu, moglo bi doći do šireg geopolitičkog vakuuma koji bi doveo do jačanja uloge drugih velikih sila u regionu.

2. RECENTNI TREND OVI OD SIGURNOSNOG ZNAČAJA I RUSKI UTJECAJ NA BOSNU I HERCEGOVINU

Regionalna sigurnost ostaje krhka jer povremena izbija nja etničkog nacionalizma održavaju prijetnju novog konfliktika. Spor između Srbije i Kosova i dalje je najizazovnije i najkompleksnije bilateralni problem koji još uvijek nije riješen. Rusija ostaje potencijalni pokretač nestabilnosti, posebno jer je vanjska politika Srbije sve više orijentirana prema Rusiji. Jedan od razloga zbog kojih Balkan ostaje u limbu je ruski utjecaj u Srbiji, RS-u u BiH, ali i u Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji te na sjeveru Kosova.

Zemlje Zapadnog Balkana, uključujući BiH, posebno su osjetljive na geopolitičke promjene zbog svoje male veličine, povijesnih podjela i strateških interesa velikih sila. Ruska invazija na Ukrajinu izazvala je značajan geopolitički potres koji se osjetio i u BiH, što je ishodovalo promjenama u američkoj²¹ i evropskoj vanjskoj politici. Iako se zapadne zemlje protive optužbama za neučinkovitost, njihove reakcije poput sankcija i diplomatskih protesta nisu stvorile ozbiljan pritisak na režime u Moskvi, Pekingu, Teheranu ili Pjongjangu, što uzrokuje "popustljivost" Zapada, koji nije spreman pružiti odlučujuću podršku Ukrajini ili se ozbiljno suočiti s onima koji omogućavaju ruske aktivnosti, poput finansijskih i pravnih aktera.²²

Hibridno djelovanje/ratovanje protiv BiH kao države je realnost, a napadi i postojeći nivo prijetnje BiH zahtijevaju adekvatne mjere prevencije i cyber zaštite.²³ Od presudne važnosti je da nadležne institucije u BiH intenziviraju saradnju u oblastima edukacije, razmjene iskustava i podataka sa SAD-om, državama članicama EU i NATO-a, ali i da odrede, definiraju i primijene u praksi strategiju, standarde, tehnike, kao i da osiguraju potrebne ljudske i materijalne resurse. Cyber operacije nisu strateški irelevantne, niti su nemogući iznenadni cyber napadi od strateškog značaja. Umjesto toga, u procjeni njihove prijetnje treba razlikovati ono što je moguće u teoriji od onoga što je izvodljivo, a time i vjerovatno u praksi. Određeni dokazi ukazuju na to da cyber operacije vjerovatno neće moći zamijeniti upotrebu sile, niti značajno povećati vojnu efikasnost.²⁴

Međutim, popustljivost Zapada omogućava nastavak agresivnih akcija koje u informacijskom okruženju kroz primjer Becheva²⁵ i tabloide koji podržavaju vladu poput *Kurira*, *Informera*, *Aloa* i *Srpskog telegrafa* slave Rusiju, dok istovremeno kritiziraju EU i NATO zbog njihovih anti-srpskih politika, kao i sve glavne srpske TV kanale. Zajednički narativ, koji su tabloidi oblikovali tokom posljednje godine ili više, tvrdi da je rat zbog Kosova neizbježan i da će Srbija sigurno pobijediti uz pomoć Rusije i zahvaljujući ruskom naoružanju. Ovaj narativ širi se i pojačava na internetu putem mreže od više od četrdeset portala (posebno putem portala koji su čvrsto prokremljski, kao što su Srbin, Kremlin.rs i drugi), kao i na Facebooku i Twitteru. Medijski ekosistem koji je vezan za Dodika u Republici Srpskoj funkcioniše na sličan način. Uključuje zvanični TV kanal RTRS, Alternativnu televiziju (privatnu, ali pod Dodikovom indirektnom kontrolom), novinsku agenciju SRNA, novine/portal Glas Srpske, kao i veb-sajtove poput InfoSrpske.

Noviji primjer o djelovanju organizacije "Ribar"²⁶ na Balkanu i u BiH pruža jasnu sliku o tome kako Rusija koristi digitalne platforme, poput Telegrama, za širenje

propagande i dezinformacija. Kroz inicijative ovog tipa poput medijskih škola i edukativnih kurseva Rusija nastoji stvoriti mreže lojalnih medijskih i političkih aktera, čime pokušava snažnije utjecati na političke tokove i narative. Saradnja s vladama, poput one u Republici Srpskoj, dovodi do ozbiljnih pitanja o suverenitetu, medijskoj nezavisnosti i kršenju međunarodnih sankcija s obzirom na to da je osnivač "Ribara" Mihail Zvinčuk pod sankcijama EU zbog podrške ratu u Ukrajini. Ove aktivnosti nisu samo oblik meke moći, već i alat za destabilizaciju, jer propagiraju narative koji podržavaju rusku geopolitiku i protive se integraciji Balkana u NATO. Osim toga, nejasnoće u vezi s finansiranjem i transparentnošću ovih inicijativa ukazuju na skriveni karakter ove strategije. "Ribar" predstavlja ozbiljnu prijetnju informacijskom prostoru Balkana jer njegov rad uključuje manipulaciju i kreiranje podijeljenih narativa koji podržavaju stabilnost.

Ruska meka moć nadalje u našem regionu poistovjećuje pravoslavlje s Ruskom pravoslavnom crkvom i Putinom kao zaštitnikom svih pravoslavaca kroz organizacije "Srpsko-ruski most" i "Noćni vukovi", ali i "Ravnogorski četnički pokret". Brojne druge ekstremno desničarske grupe pozivale su građane na skupove putem društvenih mreža, a pozivi su bili upućivani i putem ekstremno desničarskih internetskih portala (npr. srbin.info, in4s.net).²⁷

2.1. Ruske dezinformacije i utjecaji kroz propagandu

Prema Dimitru Bechevu ruski utjecaj je najpotentniji u informacijskom prostoru.²⁸ Jedan od ključnih faktora koji oblikuju sigurnosne prijetnje BiH su dezinformacije i autoritarni utjecaji koji se šire putem različitih kanala, uključujući medije, društvene mreže i političke organizacije. Savremeni dezinformacijski narativi djeluju na kognitivni okvir pojedinaca i grupa manipulirajući stavovima i percepcijama na način koji može podrazumijevati destabilizaciju društvenih struktura. Ključni pravci razmišljanja o manipulaciji masama počivaju na stereotipnim normama, klišejima i dogmama koje oblikuju kolektivne stavove i ponašanja.²⁹ Dezinformacije u formi propagande stvaraju vještačku atmosferu nepremostivih razlika, dok priroda društava poput bosanskohercegovačkog zahtijeva priznavanje, uvažavanje i poštovanje različitosti kao temeljnih vrijednosti. Potkopavanje povjerenja građana u institucije dodatno ugrožava demokratski sistem i socijalnu koheziju.

Propaganda se prvenstveno zasniva na podsticanju sklonosti ka porocima i obesmišljanju vrlina u vladajućem sistemu vrijednosti nametanjem lažnih predstava stvar-

nosti.³⁰ Pod propagandom u najširem smislu riječi podrazumijeva se "organizirana i smišljena djelatnost i sama tehnika djelovanja utjecanja na javno mnijenje, grupe i pojedince radi njihovog pridobijanja za shvatanja, ideje i program jedne društvene ili političke organizacije, za realizaciju nekog posla, za plasman i prodaju određene robe, za provođenje jedne akcije itd."³¹ Rusija je, pod okriljem propagande o "zapadnom mučenju Srba", iskoristila unutarnje podjele u BiH finansirajući ekstremističke organizacije koje djeluju u oba entiteta. Ove organizacije šire radikalizam, militarizam, povijesni revizionizam i pravoslavni nacionalizam, čime prijete unutarnjoj sigurnosti i destabiliziraju društvenu koheziju.³²

Posebno u kontekstu rata u Ukrajini, društvene mreže ne samo da omogućuju praćenje sukoba već i aktivno oblikuju javnu percepciju i participaciju, dok se informacijske tehnologije sve više integriraju u način ratovanja.³³ Budući da društvene mreže pružaju individualni, kontinuirani i produženi angažman, koji nijedan drugi oblik medija ne može pružiti, koriste ga propagandisti da izmisle alternativnu stvarnost koristeći se moći botova i lažnim računima za daljnju manipulaciju ljudima.³⁴ Bot je program koji daje automatske odgovore na objave na društvenim mrežama. Ovi odgovori mogu biti pozitivni ili negativni. Hiljade takvih programa ili botova može biti kojim upravlja šačica ljudi. Budući da se pokreće mašinom, bot može kreirati hiljade objava u nekoliko sekundi. Dakle, ovo stvara percepciju da postoji ogromna podrška. Lažni račun je jednostavno "proizvedeni online identitet". Obični korisnik ga općenito može teško razlikovati od pravog računa. U suštini, jedna osoba može kreirati više naloga na jednoj platformi društvenih medija. Dakle, singl osoba može upravljati s više lažnih naloga. Na osnovu ponašanja ovih lažnjaka računa, oni bi se mogli nazvati i trolovima. Trol je račun (ne nužno lažan, ali općenito ljudi se ne koriste svojim pravim identitetom za trolovanje) s jedinom svrhom ometanja razgovora upotrebom pogrdnog jezika, memova, prijetnji itd.

Manipulacija društvenim mrežama je u prosjeku brža i jeftinija nego što je bila prije godinu dana.³⁵ Izvještaji ukazuju na to da su potrebni daljnji koraci kako bi se suzbile ruske aktivnosti na društvenim mrežama.³⁶ Platforme kao što su X, TikTok i Telegram, koje obiluju botovima, trolovima i dezinformacijama, morale bi rigoroznije reformirati budući zaokret ka većoj kontroli. U BiH ne postoje inicijative u vezi sa sadržajima koji se objavljuju na društvenim medijima, blogovima i drugim platformama koje nisu novinarske, a u smislu praksi samih kompanija, niti postoje propisi državnih agencija u vezi s *online* sadržajima ili sistem samoregulacije za sadržaj društvenih medija.³⁷ Hibridne forme predstavljaju dio spektra ofanzivnog portfolija djelovanja i primjenjuju

se uz propagandu kao temeljnu osnovu političke agitacije. Ruska podrška *političkim i drugim ekstremistima i kampanjama dezinformiranja velikih razmjera u masovnim medijima snažan je instrumenti i poluga hibridnog djelovanja.*

U skladu s tim, Ursula von der Leyen, predsjednica Evropske komisije, oštro je kritizirala Rusiju zbog njenih napora da destabilizira demokratije na Zapadnom Balkanu putem dezinformacija. Ona je naglasila da EU neumorno radi na razotkrivanju ruske propagande i borbi protiv dezinformacija. Von der Leyen je istaknula da EU nastoji promovirati transparentnost i istinu te da su pokušaji Rusije da širi lažne narative bili neuspješni.³⁸

Zapadni Balkan, uključujući BiH, ostaje veoma podložan ruskim operacijama utjecaja. Prethodna istraživanja pokazala su da mreže dezinformacija koje podržava Kremlj ciljaju ovu regiju s lažnim novinskim člancima, od kojih mnogi potječu iz ruskih medija zabranjenih od EU. Naročito se Kosovo suočava sa značajnim izazovima zbog nedostatka stabilnog finansiranja, ograničenih resursa, nejasnih uredničkih politika i vanjskog pritiska, što ga čini posebno podložnim ruskim dezinformacijama. Opasnosti koje dezinformacije donose postale su još jasnije nakon ruske agresije na Ukrajinu.

S obzirom na obim ovih prijetnji, od esencijalne je važnosti da zemlje poput BiH preduzmu proaktivne mjere u suzbijanju dezinformacija. Uzimajući primjer Švedske, koja je osnovala Agenciju za psihološku odbranu kako bi se suprotstavila stranim utjecajima, BiH i druge zemlje Zapadnog Balkana moraju investirati u mehanizme koji osiguravaju autentičnost i pouzdanost informacija dostupnih njihovim građanima. Transparentne, pouzdane informacije ključne su za odgovorno ostvarivanje građanskih prava i očuvanje integriteta demokratskih institucija u suočavanju s kampanjama stranih dezinformacija.

a) **Medijska eho komora**

Studija autora iz 2019. godine istraživala je širenje dezinformacija u političkom okruženju BiH, identificirajući mrežu od 29 medija, od kojih je 15 iz BiH, a 14 iz Srbije, s posebnim naglaskom na medije u Republici Srpskoj. Među najistaknutijim akterima u ovom procesu bio je portal Sputnjik Srbija, koji se često pojavljuje kao poveznica između medija u Srbiji i BiH. Analiza je pokazala da su specifični narativi, poput onih o NATO-u i EU, najčešće povezani s negativnim prikazivanjem zapadnih institucija.

Eksploatacija ovih narativa u zemlji sa suprotstavljenim pogledima na vanjskopolitičke pravce može potencijalno doprinosti polarizaciji društva, vodeći do smanjenja povjerenja u državne organe i medije.³⁹ Ovi narativi, koji

se najviše šire u Republici Srpskoj, dominiraju medijima koji su pod političkom kontrolom, poput javnog RTV servisa i Alternativne televizije, te uz prisutnost sadržaja Sputnjika. Proruski narativi u BiH, slični onima u Srbiji, koriste se porukama protiv Zapada i podržavaju prosrpske stavove koji slabe identitet zemlje, često uz podršku Rusije.⁴⁰

b) **Informacijski prostor: alati i taktike informacijskih operacija**

Nemilosrdni tempo promjena koje određuju mreže dezinformacija, kao i proliferacija novih platformi otvorenih za njihovu manipulaciju, stvara potpuno nove kanale komuniciranja, razumijevanja, učenja, propagiranja, promoviranja i utjecaja koji mogu biti *weaponizirani*.

Faze širenja dezinformacija i propagande⁴¹ obuhvataju nekoliko ključnih koraka kroz koje se incident razvija i eskalira. *Pokretanje incidenta* predstavlja prvi trenutak kada se izaziva događaj ili situacija koja pokreće cijeli lanac reakcija. *Eksploatacija* je trenutak kada akteri najviše profitiraju od tog incidenta, koristeći ga za poticanje daljnjih tenzija i širenje narativa koji im odgovara. *Eho komora* nastaje kada određena frakcija, koja je zainteresirana za eskalaciju incidenta, ponovo čuje o njemu kroz medije ili društvene mreže, najčešće od aktera koji ga koriste za svoje ciljeve. *Širenje* označava prvi značajan proboj kada se incident širi na širu publiku, a novi akteri, često s neutralnijim pristupom, prepoznaju priliku da se uključe u diskusiju. *Pojačavanje* ili *amplifikacija* događa se kada vijest ili narativ dobije značajnu pažnju od influensera ili velikih medijskih organizacija s velikim dosegom, čime se povećava njegov utjecaj. Na kraju, *završna igra* označava trenutak kada incident ili narativ "završava" svoju životnu fazu, barem nakratko, ali ostavlja dugoročne efekte u obliku promijenjenih stavova, polarizacije ili novih dezinformacija koje mogu nastaviti cirkulirati.

Kognitivna dimenzija dezinformacija i propagande fokusira se na manipulaciju percepcijom, emocijama i ponašanjem ciljne publike. Širenjem specifičnih narativa, kao što je prikazivanje NATO-a kao negativnog entiteta, propagandne poruke potiču bijes i druge snažne emocije, čime se ciljaju kognitivni procesi poput razumijevanja i donošenja odluka. Namjera je često oblikovanje mišljenja i akcija, bilo kroz negiranje i odbacivanje informacija ("Sve je to besmislica!"), iskrivljavanje stvarnosti ("Ponovo predstavi činjenice, laži, pronađi druga objašnjenja"), ili ometanje i obezvređivanje protivnika ("I oni su to uradili!"). U konačnici, rezultat ovih manipulacija može biti moralna polarizacija, smanjenje socijalne kohezije i mobilizacija za određene akcije, često zasnovane na strahu i zgroženosti, s ciljem stvaranja konfuzije i smanjenja kritičkog mišljenja među ciljanom publikom.

Prema primjeru, primjena kampanje informacijskih operacija počinje definiranjem cilja/eva kroz npr. lobiranje i podstrekivanje socijalnih nemira i protesta za i protiv imigracije u cilju sukoba na ulicama. Nastavlja s odlukom o načinu postizanja cilja kroz npr. provociranje nemira i neprijateljstva napadom na zahtjeve jedne od grupa/naroda. Završava primjenom alata i realizacijom koji će se koristiti u hibridnom djelovanju. U ovom korištenom primjeru to mogu biti krivotvorene informacije, targetirani mediji koji će kreativno amplificirati liniju podjele pojačavajući tenzije i predrasude, pojedinci političari i/ili organizacije koje produbljuju negativan politički diskurs među grupama/narodima, angažiranje različitih timova ciljano radi vršenja sabotaza, diverzija, terorističkih udara ili svih drugih konvencionalnih ili nekonvencionalnih alata koji se mogu koristiti, a koji će biti prikazani.

Strateški nivo - cilj je dugoročno oblikovati političke i društvene tokove manipulacijom i dezinformacijama. *Protesti i nemiri* predstavljaju prvi korak u ovom procesu, gdje se stvaraju bijes i frustracije unutar ciljane populacije, što može rezultirati javnim protestima ili nemirima, destabilizirajući društveni poredak. U tom kontekstu, *oštećenje kredibiliteta* postaje ključna taktika, gdje se nanosi šteta kredibilitetu pojedinaca, grupa ili organizacija, čime se podriiva povjerenje u autoritete i institucije. Sljedeći korak može biti *akcija* ili *promjena politike*, gdje se manipulira javnim stavovima ili utječe na političke službenike kako bi se izazvale promjene u zakonodavstvu ili politici, u skladu s interesima manipulatora. *Razočarenje birača* usmjerava se na diskreditaciju političkog procesa, stvarajući sumnju u efikasnost ili pravičnost sistema, što dovodi do apatičnosti birača i podržava neprijateljski stav prema političkom establišmentu. Na kraju, *miješanje u izbore* postaje krajnji cilj, gdje širenje lažnih navoda, glasina ili dezinformacija ima za cilj utjecati na glasačke navike, narušavajući demokratske procese i destabilizirajući političke institucije smanjenjem povjerenja u izbore i političke aktere.

Operativni nivo - planiranje se fokusira na specifične taktike koje omogućavaju postepeno ostvarivanje ciljeva psihološkim i strateškim manevrima. *Polaganje tla* je prvi korak, gdje se "sije sjeme" za buduće operacije, stvarajući temelje za kasnije akcije. Sljedeća taktika, *masovna konfuzija*, podrazumijeva neciljanu kampanju koja ima za cilj izazivanje nesigurnosti i preokreta u nizovima pitanja, čime se destabilizira situacija i otežava donošenje odluka. *Eksplatacija linija rasjeda* cilja postojeće društvene ili političke podjele iskorištavajući tenzije kako bi se dodatno pogoršali konflikti i podijelilo društvo. *Ciljana kampanja* usmjerava se na specifične grupe ili pojedince, manipulirajući narativima kako bi se postigao željeni rezultat među određenim ciljanim populacijama. *Refleksna kontrola* predstavlja taktiku

gdje se protivnik navodi da donese odluku na temelju selektivnih informacija koje mu se predstavljaju, manipulirajući njegovim izborima. *Postiranje* uključuje preduzimanje otvorenih radnji s ciljem izazivanja psiholoških ili fizičkih reakcija kod protivnika, stvarajući pritisak i izazivajući određenu reakciju. Na kraju, *psihološka degradacija* označava kampanju koja je specifično dizajnirana da oslabi volju protivnika za otporom, smanjujući njegovu sposobnost da se suprotstavi daljnjim napadima ili manipulacijama.

Taktički nivo provođenja dezinformacijskih operacija obuhvata širok spektar alata koji se koriste za manipulaciju percepcijama i stvaranje haosa u ciljanom društvenom okruženju. Taktike digitalnog⁴² ratovanja utjecajem realiziraju se dezinformacijama, misinformacijama, prevarama, propagandom, informacijskim operacijama, kroz *fake news*, *deepfakes*, političko ratovanje, psihološke operacije, automatski *retweet*, *trollove* (automatizirane "bot" račune) koji umetnuti u ciljanu populaciju šire dezinformacije, lažne pratitelje, lažne intervjuje koji se koriste za stvaranje kontroverzi, provokacije, *bandwagon effect* ili efekt konformizma odnosno trenda, zamku racionalizacije, otete račune društvenih mreža, oštećenje web-stranice, lažne fotografije i snimke, računarsku propagandu, analitiku korisnika profila, targetiranje i mikrotargetiranje ključnih osoba, poput novinara ili lidera, putem prijatelji ili ucjena, omogućava kontrolu nad narativom, analizu društvenih mreža, indoktrinaciju grupe, "salami" taktiku⁴³, skretanje/preusmjeravanje, optimizaciju pretraživača, algoritme za praćenje aktivnosti, reputacijske napade, manipulaciju društvenim kapitalom, izmijenjene video ili audio zapise, inscenirane događaje, teorije zavjere, *gaslighting*, slanje neželjene e-pošte, lažiranje, *clickbait*, *doxing*⁴⁴, *flaming*, *podcasts*, viralne mimove koji koriste humoristične slike i GIF-ove za emocionalnu manipulaciju i privlačenje pažnje, dehumanizaciju, mito koje može biti upotrijebljeno za podmičivanje pojedinaca ili grupa koje će podržati određene narative ili akcije, ili ipak poplavu hashtagova odnosno preuzimanje popularnih hashtagova i njihovo preusmjeravanje ka specifičnim narativima.

c) **Cyber ofanzivno djelovanje**

Cyber operacije oslanjaju se na mehanizam subverzije koji iskorištava ranjivosti u protivničkim sistemima da ih koristi protiv protivnika. Ovaj mehanizam ima veliko strateško obećanje, ali predstavlja i značajne operative izazove. Potrebna je kreativnost i lukavost za daljinsko upravljanje složenim sistemima koje su drugi dizajnirali i kojima upravljaju bez upozoravanja žrtve na nečiju prisutnost. Ovi izazovi stvaraju operativnu trilemu između brzine, intenziteta efekata i nivoa kontrole koju akteri imaju nad ovim efektima. Ova trilema ograničava stratešku vrijednost s obzirom na to da će u većini slučajeva

cyber operacije biti prespore, preslabe i promjenjive da bi mjerljivo doprinijele strateškim ciljevima.⁴⁵ Ukrajina je bila “džinovska laboratorija za testiranje” u kojoj Rusija, jedna od najvećih svjetskih cyber sila, sada već deset godina eksperimentira cyber operacijama.⁴⁶ U takvom ambijentu formirale su se perspektive djelovanja gdje prva vidi cyber operacije kao dopunu vojnoj sili u sukobima, dok druga smatra da su cyber operacije ključne u “sivoj zoni” sukoba, gdje mogu destabilizirati protivnika sabotražom i ekonomskim poremećajim. Treća perspektiva naglašava da cyber operacije mogu imati kumulativne efekte, narušavajući infrastrukturu, komunikacije i moral protivnika tokom višestrukih operacija.⁴⁷

1.2. Politički utjecaj kroz posrednički angažman Republike Srpske

Rusija igra važnu ulogu u oblikovanju političkih prilika u BiH, naročito kroz podršku srpskom nacionalizmu i Republici Srpskoj. Ruski utjecaj znatno je porastao nakon 2006. godine, kada je BiH započela prve korake ka integraciji u NATO.⁴⁸ Od tada se Moskva dosljedno koristila svojim pozicijama u međunarodnim forumima, poput Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija (VSUN) i Vijeća za implementaciju mira (PIC), kako bi podržala nacionalističke pokrete među bosanskim Srbima koji se protive euroatlantskim integracijama. Usklađujući svoje stavove sa secesionističkim frakcijama i antidržavnim pokretima u BiH, Rusija je aktivno radila na opstrukciji napora BiH da postane članica EU i NATO-a, čime je dodatno doprinosila političkoj fragmentaciji bosanskohercegovačkog društva.

Jedan od najistaknutijih oblika ruskog angažmana je njen odnos prema političkim liderima Srba u BiH, naročito Miloradu Dodiku, lideru Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i trenutnom predsjedniku Republike Srpske. Tokom godina Rusija je podržavala inicijative koje podrivaju državne institucije Bosne i Hercegovine, kao što su pokušaji blokiranja ustavnih reformi, osporavanje autoriteta državnih institucija, “protjerivanje” stranih sudija, referendum iz 2016. godine na teritoriji Republike Srpske povodom Dana Republike Srpske iako je bio formalno zabranjen od Ustavnog suda te ukidanje mandata visokog predstavnika. Secesionističke namjere i politike koje osporavaju državnost BiH direktno onemogućavaju njen put prema EU i članstvu u Uniji suprotstavljanjem reformama koje čine BiH funkcionalnijom i jačaju njenu državnost.⁴⁹ Dodikovo glasno protivljenje pristupanju BiH NATO-u⁵⁰ i njegovi pozivi na secesiju Republike Srpske⁵¹ u skladu su sa širim geopolitičkim ciljevima Rusije, koja nastoji ometati integraciju preostalih država na Zapadnom Balkanu u zapadne političke i vojne strukture. Ove pozicije također odražavaju

historijsku podršku Rusije srpskim nacionalističkim ciljevima, naročito tokom ratova koji su uslijedili nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), kada je Rusija stala na stranu Srbije i Srba u regionu.⁵² Tada su se stotine ruskih dobrovoljaca borili zajedno sa Srbima tokom ratova 1990-ih.⁵³

Ruski utjecaj nije ograničen samo na političku i vojnu podršku, već je Moskva uspostavila i bliske kulturne i vjerske veze, naročito kroz Srpsku pravoslavnu crkvu, koja ima duboke veze s Ruskom pravoslavnom crkvom.⁵⁴ Ovaj religijski savez dodatno učvršćuje političke odnose između Srba i Rusije, omogućujući Moskvi da zadrži značajan utjecaj u regionu. Ruska naracija o genocidu u Srebrenici, koju često negiraju ili umanjuju političari bosanskih Srba, našla je receptivnu publiku u Republici Srpskoj, što dodatno komplicira napore za pomirenje u BiH. Moskva je podrškom negiranja genocida i protivljenjem međunarodnim tribunalima poput Haškog tribunala (ICTY) nastavila svoju širu geopolitičku strategiju destabilizacije BiH i obeshrabrivanja njenog članstva u EU i NATO-u.

Pored direktne političke i vojne podrške, Rusija je ostvarivala utjecaj u BiH i putem multilateralnih foruma. Moskva se koristila svojim pravom veta u Vijeću sigurnosti UN-a kako bi blokirala inicijative koje bi unaprijedile suverenitet i teritorijalni integritet BiH, uključujući rezolucije koje bi produžile mandat misije EUFOR-a Althea ili podržale integraciju BiH u NATO. Godine 2021. Rusija je prijetila da će staviti veto na produženje mandata EUFOR-a ako se ne smijeni njemački visoki predstavnik Christian Schmidt⁵⁵, što je bio jasan signal da Rusija koristi multilateralne platforme za ostvarivanje svojih strateških interesa u BiH. Također, imenovanje Christiana Schmidta za novog visokog predstavnika za BiH Rusija ne priznaje bez ovlaštenja Vijeća sigurnosti UN-a. Glasnogovornica Ministarstva vanjskih poslova Rusije Marija Zaharova izjavila je da bosanski Srbi “s pravom odbijaju priznati (Christian) Schmidta kao legitimnog predstavnika međunarodne zajednice”.⁵⁶

Iako je politički utjecaj Rusije značajan, njen ekonomski utjecaj na BiH je, međutim, ograničen. Prema podacima iz 2022. godine Rusija čini samo 2,4% ukupnog uvoza BiH i 0,3% njenog izvoza, dok u Republici Srpskoj Rusija ima još manji udio – manje od 0,3% u izvozu i samo 1,5% u uvozu. Nasuprot tome, EU dominira ekonomskim vezama BiH, čineći oko 70% izvoza, uključujući izvoz iz Republike Srpske.⁵⁷ Iako Rusija ima određeni utjecaj u energetske sektoru⁵⁸ obezbjeđujući dio energetske potrebe BiH, njen utjecaj u ovoj oblasti nije dominantan, a ključne naftne kompanije pod ruskim utjecajem suočavaju se s finansijskim problemima. Ovaj

ekonomski kontekst ukazuje na to da iako Rusija nije ekonomski dominantna njen politički utjecaj, naročito kroz podršku etnonacionalističkim liderima u BiH, ima dalekosežne posljedice.

Geopolitička dinamika u BiH postala je još složenijom nakon ruske agresije na Ukrajinu u februaru 2022. godine. Tokom rata u Ukrajini Rusija je također koristila postojeće napetosti u BiH. Srpski nacionalisti u BiH organizirali su skup podrške ruskoj agresiji u martu 2022. godine u Banjoj Luci. Ovaj događaj podržao je moto-klub Noćni vukovi, koji je često opisivani kao *proxy grupa* ruske vlade koja djeluje širom Rusije i Evrope.⁵⁹ Povećava se zabrinutost da bi Rusija mogla pokušati destabilizirati BiH, naročito podržavajući secesionističke ambicije Republike Srpske, a koje utječu na provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma.⁶⁰ Ruski ambasador u BiH Igor Kalabuhov upozorio je da će Rusija reagirati na svaku prijetnju Republici Srpskoj, naročito ako BiH zatraži članstvo u NATO-u.⁶¹ Ova prijetnja povećava strahove da bi Rusija mogla potaknuti daljnju nestabilnost u BiH direktnom vojnom intervencijom ili podrškom destabilizirajućim aktivnostima. Ova situacija podsjeća na prijetnje teritorijalnom integritetu BiH tokom rata 1990-ih, kada je etnički separatizam bio podržan od stranih sila.

Iako su ove zabrinutosti ozbiljne, ruski utjecaj u BiH nije apsolutan. Zapad, naročito EU i SAD, investirao je značajna sredstva u očuvanje suvereniteta BiH od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine. Ovi naponi uključuju vojnu misiju EUFOR-a Althea i diplomatske napore putem Ureda visokog predstavnika, koji su radili na sprečavanju sloma *centralne* (državne) vlasti i podržavanju integracije BiH u EU. Međutim, dok je Rusija postajala sve odlučnija u podršci nacionalističkim i secesionističkim frakcijama, zapadne sile su sporo reagirale, a neke su pokušavale umiriti političke aktere koje podržava Rusija u regionu.

Geopolitička rivalstva između Rusije i Zapada igraju ključnu ulogu u trenutnoj krizi u BiH. Iako politička struktura BiH i etničke podjele većinom potječu od domaćih aktera, Rusija je ključni igrač u eksploataciji tih unutrašnjih podjela kako bi ostvarila svoje strateške interese. Ruska podrška liderima bosanskih Srba i manipulacija ustavnim mehanizmima BiH, posebno korištenje prava veta za blokiranje integracije u NATO i politike usklađene s EU, održala je BiH podijeljenom i politički nestabilnom. Dodik je održavao bliske veze s Vladimirom Putinom i nastojao staviti veto na odluke o vanjskopolitičkom usklađivanju s EU te opstruirati približavanje BiH sankcijama EU protiv Rusije. U januaru 2023. godine Dodik je predsjedniku Putinu dodijelio najviši

Orden Republike Srpske, što je izazvalo kritike zapadnih dužnosnika.⁶² Također, Dodik je čest gost kod Putina iako je predsjednik entiteta, a ne međunarodno priznate države. Nije riječ o važnosti samog Dodika, već njegovo gostovanje predstavlja personifikaciju ruske kontrolirane političke figure koja može zaustaviti svaki zapadni napor u BiH. Dakle, ne radi se o njegovoj ličnoj važnosti, niti o Putinovim simpatijama, već o tome da Dodik predstavlja mogućeg izvršioca ruskih naloga.

Ruska podrška hrvatskom nacionalističkom HDZ-u BiH također dodatno komplicira političku situaciju u BiH. Iako HDZBiH nominalno podržava integraciju BiH u NATO, protivi se ustavnim reformama koje bi pojednostavile izborne procedure i omogućile BiH da napreduje prema članstvu u EU i NATO-u. Ova usklađenost s ruskim interesima naglašava složenu mrežu savezništava unutar BiH, gdje čak i frakcije koje teže evropskoj integraciji mogu nesvjesno služiti ruskim ciljevima blokirajući reforme.

Kako tenzije rastu na Zapadnom Balkanu, s brigama o ponovnom sukobu u BiH ili na Kosovu, rusko učešće ostaje ključni faktor u oblikovanju budućnosti regiona. Moskva je sposobna da utječe na politički razvoj podrškom nacionalističkim i secesionističkim frakcijama, korištenjem prava veta u multilateralnim forumima i destabilizirajućom retorikom o pitanjima poput članstva u NATO-u i negiranja genocida, čime stvara nestabilno političko okruženje. Zapadni političari, koji su ponovo aktivni u regionu, moraju prepoznati pun obim ruskog utjecaja i načine na koje lokalni nacionalistički akteri koriste tu podršku kako bi ometali put BiH ka euroatlantskim integracijama.

Međutim, Rusija nije jedini vanjskopolitički faktor koji destabilizira BiH. Mađarska je postala ključni regionalni igrač koji pruža političku podršku Dodiku i Republici Srpskoj, naročito unutar EU.⁶³ Premijer Viktor Orban stvorio je savez s neliberalnim liderima širom Balkana, a njegov odnos s Dodikom odražava rastuću ulogu Mađarske u zaštiti interesa Republike Srpske. Orbanova posjeta Banjoj Luci, gdje je obećao ekonomske investicije i blokirao EU sankcije protiv Dodika, pokazuje kako se Mađarska koristi svojim položajem unutar EU da omogućiti političke manevre Dodiku i Republici Srpskoj. Ovaj strateški savez komplicira napore EU da primijeni sankcije protiv Dodika i njegovih antidejtonskih stavova.

Unutrašnje podjele unutar EU, koje je izazvala Mađarska, dodatno otežavaju efikasan odgovor na Dodikove destabilizirajuće akcije. Mađarska je uspješno blokirala bilo kakvu odlučujuću akciju EU protiv Dodika uprkos podršci drugih članica EU, poput Njemačke, za jaču reakciju. Ovaj geopolitički pomak odražava slabiju unutrašnju

koheziju EU u pitanjima vezanim za Zapadni Balkan, gdje je prisutna strateška povezanost njenih članica s regionalnim liderima koji podrivaju suverenitet BiH.

SAD je već sankcionirao pojedince koji destabiliziraju Zapadni Balkan, uključujući Milorada Dodika (i njegovu punoljetnu djecu Igora i Goricu Dodik), njegove saradnike, kao i medije povezane s njim, poput Alternativne televizije d.o.o. Banja Luka te firme bliske Dodiku zbog njegovih secesionističkih aktivnosti koje prijete stabilnosti Balkana. Velika Britanija također je uvela svoje prve sankcije prema BiH, sankcionirajući posebno Milorada Dodika i Željku Cvijanović zbog podrivanja "legitimiteta i funkcionalnosti... i mira" u BiH. Međutim, da bi sankcije bile potpuno učinkovite, i EU se mora pridružiti tim naporima i sankcionirati pojedince i njihove saradnike koji ugrožavaju stabilnost Evrope putem Zapadnog Balkana. EU također treba podržati sankcioniranje medijskih platformi koje šire dezinformacije i pomažu u hibridnom ratu Rusije.

S druge strane, Srbija također igra ključnu ulogu u destabilizaciji BiH zahvaljujući historijskim vezama s bosanskim Srbima i kontinuiranoj podršci Dodiku u njegovim težnjama ka ujedinjenju Republike Srpske sa Srbijom. Potpredsjednik Vlade Republike Srbije Aleksandar Vulin ističe rješavanje nacionalnog pitanja Srba kroz projekt "Srpski svet", koji je zapravo isto što i "Velika Srbija".⁶⁴ "Srpski svet" ne predstavlja samo opasnost za zemlje u okruženju na Balkanu, već i za čitav evropski (zapadni) geopolitički prostor, jer personificira ruski geopolitički prostor. Zbog toga zapadne zemlje moraju prepoznati opasnost ovog projekta, ne samo zbog BiH već i zbog vlastite sigurnosti. Predsjednik Srbije Aleksandar Vučić, iako javno priznaje suverenitet BiH, pruža političku podršku Dodiku u njegovim naporima da oslabi državnu vlast BiH. Osim toga, rastući vojni izdaci Srbije⁶⁵ i njena strateška saradnja s Rusijom i Kinom u nabavci naoružanja izazivaju dodatnu zabrinutost za sigurnost Balkana, naglašavajući rizik od daljnje destabilizacije BiH.

Hrvatska se također koristi svojim utjecajem na BiH u političke i izborne svrhe, podržavajući nacionalističke stranke bosanskih Hrvata, poput HDZ-a BiH. Hrvatska kontinuirano vrši pritisak na promjene izbornog sistema u BiH koje bi učvrstile političku moć HDZ-a, produbljujući etničke podjele i stvarajući dodatne napetosti unutar Federacije BiH. Također, Hrvatska je pokušala osigurati odvojeni hrvatski entitet u BiH kao uslov za pristupanje BiH EU, što signalizira dugoročne ambicije Hrvatske da oblikuje BiH duž etničkih linija. Nedavno, 20. maja 2022. godine, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU) predložila je uslove koje bi Hrvatska trebala postaviti BiH te zemljama Zapadnog Balkana tokom pregovora o pristupanju EU. U okviru tih prijed-

loga posebno se istakla ideja o formiranju trećeg, etničkog hrvatskog entiteta unutar BiH.⁶⁶

Ukupni utjecaj Mađarske, Srbije i Hrvatske čini situaciju u BiH još složenijom i destabilizirajućom. Svaka od ovih država koristi se različitim metodama, poput političke podrške, vojne saradnje i ekonomskog utjecaja, kako bi ostvarila svoje nacionalne interese na štetu suvereniteta BiH. Ovi vanjskopolitički pritisci otežavaju BiH da se usmjeri ka EU i NATO integracijama, jer država mora da se bori s unutrašnjim podjelama i vanjskim utjecajima koji ometaju formulaciju koherentne vanjskopolitičke strategije.

Zajedno s Rusijom, Mađarska, Srbija i Hrvatska ne samo da podržavaju političke projekte koji podrivaju BiH već svojim utjecajem na unutrašnju dinamiku zemlje održavaju etničke podjele i političku paralizu. Ovo ometa napore da BiH izgradi stabilne institucije i ojača svoju poziciju unutar EU i NATO saveza. Stoga, političari u EU-u i SAD-u moraju prepoznati duboku povezanost između vanjskopolitičkih i unutrašnjih faktora u BiH i reagirati na način koji ne samo da adresira ruski utjecaj već i šire geopolitičke izazove koji oblikuju stabilnost BiH i Jugoistočne Evrope.

ZAKLJUČAK

BiH je izložena hibridnom ratu kao vrsti tajnog sukoba čiji je cilj slabljenje države, njenih institucija i povjerenja njenih građana. Upravom putem vanjskog utjecaja, dezinformacija u informacijskom prostoru, iskorištavanjem postojećih etničkih tenzija i posredničkim djelovanjem kroz entitet Republika Srpska u značajnoj mjeri Ruska Federacija provodi hibridnu strategiju koja u konačnici izaziva negativne implikacije po buduće integracije u evropske i transatlantske institucije.

Sofisticirane metode dezinformacija i propagande u cilju destabilizacije političke i sigurnosne situacije u BiH obuhvataju medije, društvene mreže i političke organizacije za širenje svojih narativa, uključujući antizapadne stavove i etničke podjele. Pažljivo osmišljene strategije imaju za cilj povećanje polarizacije unutar društva i podrivanje povjerenja u institucije. Drugi važan faktor je utjecaj socijalnih medija, koji omogućuju manipulaciju javnim mnijenjem putem botova i lažnih računa, čime se stvara lažna percepcija masovnih podrški određenim stavovima, osobito u kontekstu rata u Ukrajini i geopolitike. Treće, u BiH je prisutan i rastući utjecaj medijskih eho komora, gdje specifični narativi, poput anti-NATO stavova, uz podršku medija iz susjednih zemalja, potiču negativnu percepciju prema zapadnim institucijama, što dodatno polarizira društvo.

U skladu sa izdvojenim primjerima i ponuđenom analizom potvrđeno je da ruske dezinformacijske i propagan-

dne strategije, uključujući korištenje medija, društvenih mreža i političkih organizacija, negativno utječu na političku stabilnost i društvenu polarizaciju u BiH. Informacijski prostor, politički utjecaj, te posredničko djelovanje, ključni su oblici i najčešće mete napada koje u velikoj mjeri doprinose urušavanju euroatlantskih integracija.

BiH se suočava s izazovima u borbi protiv hibridnog ratovanja koji zahtijevaju koordiniran pristup svih relevantnih institucija, uz povećanu saradnju s međunarodnim partnerima kako bi se osigurala otpornost na vanjske utjecaje. Profesionalne agencije i sigurnosne službe predstavljaju ključne aktere u prevenciji hibridnog rata, djelujući prije nego što se prijetnje potpuno razviju. Efektivno odvratanje od ovih prijetnji zahtijeva koordinirane kontraporuke, informativne operacije, ofanzivne kibernetičke akcije te usklađivanje vojnih i civilnih kapaciteta u cilju zaštite ljudi i informacija.

Nužno je jačanje otpornosti, robusnosti i redundancije, kao i uspostavljanje strateškog partnerstva s EU i NATO-om kako bi se razmjenjivala informacije o prijetnjama i primjenjivale najbolje prakse u borbi protiv dezinformacija. Dodatno, važno je jačati političke i institucionalne kapacitete za smanjenje etničkih podjela koje olakšavaju širenje destabilizirajućih narativa, kao i povećanje transparentnosti na društvenim mrežama kako bi se smanjio vanjski utjecaj na unutrašnje političke procese. Preporuke za jačanje otpornosti BiH svakako moraju uključivati veća ulaganja u cyber sigurnost i kritične subjekte kako bi se spriječili cyber napadi koji ugrožavaju sigurnost i povjerenje građana. Podrška nezavisnim medijima, koji igraju ključnu ulogu u očuvanju demokratskih vrijednosti, uz jačanje kapaciteta za *fact-checking* i novinarsku zaštitu, sinergijski s većim ulaganjem u medijsku pismenost kako bi građani mogli prepoznati dezinformacije i manipulativne narative, mogu dati kvalitetnije rezultate. Ovo uključuje edukaciju u školama i javne kampanje za podizanje svijesti. U konačnici, potrebno je hitno uspostaviti nacionalne mehanizme za pravovremeno reagiranje na manipulacije u informacijskom prostoru, uključujući specijalizirane agencije za praćenje dezinformacija.

Kako bi spriječio Rusiju da destabilizira BiH, kao i šire područje Jugoistočne Evrope, Zapad bi trebao preuzeti čvršću odbrambenu poziciju. Događaji poput godišnje EUFOR-ove vojne vježbe predstavljaju važne korake u suprotstavljanju ruskom utjecaju, ali to nije dovoljno. NATO bi trebao razmotriti slanje trupa u Brčko kako bi osigurao stabilnost i spriječio potencijalnu eskalaciju. Također, EU ili pojedinačne države članice trebale bi slijediti praksu Sjedinjenih Američkih Država i uvesti sankcije protiv medija u BiH koji služe kao platforma za širenje ruskih dezinformacija. ■

LITERATURA

Abazović, M. (2002). *Državna bezbjednost: Uvod i temeljni pojmovi*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.

Antoniuk, D. (2024). EU president denounces Russian influence campaigns targeting Western Balkans. *The Record: Recorded Future News*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://therecord.media/vonder-leyen-russia-balkans-disinformation>.

Ellick, A. B. (2018). Too Much Information About Disinformation? *The New York Times*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.nytimes.com/2018/11/18/reader-center/russian-disinformation-video.html>.

Al Jazeera Balkan. (2020). Vulin: Stvaranje srpskog sveta proces koji se ne može zaustaviti. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/6/25/vulin-stvaranje-srpskog-sveta-proces-koji-se-ne-moze-zaustaviti>.

Ahić, J. i Alispahić, B. (2019). Horizontalno i vertikalno hibridno djelovanje i/ili rat – studija slučaja Bosne i Hercegovine. *Kriminalističke teme*, 19(5), ISSN 15125505.

Ahić, J., Hodžić, K. (2023). The war in Ukraine and challenges for the national security of Bosnia and Herzegovina. *Conference Proceedings: How to deal with uncertainties in increasingly complex environment? (The new cartography of risk and crises)*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/27028/1/How%20to%20deal%20with%20uncertainties%20in%20increasingly%202023.pdf#page=67>.

Bechev, D. (2019). Russia's strategic interests and tools of influence in the Western Balkans. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*. ISBN: 978-9934-564-60-4.

Bernays, E. L. (2013). *Public Relations*. University of Oklahoma Press. ISBN 0806189827.

Bernays, E. L. (2015). *Propaganda*. Beograd: Amonniti. ISBN 9788690904167

Bieber, F., Tzifakis, N. (2019). The Western Balkans as a geopolitical chessboard? Myths, realities, and policy options. *BIEPAG*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa https://www.biepag.eu/wp-content/uploads/2021/07/The_Western_Balkans_as_a_Geopolitical_Chessboard.pdf.

Bugajski, J., Assenova, M. (2016). *Eurasian Disunion. Russia's Vulnerable Flanks*. The Jamestown Foundation. ISBN 978-0-9855045-5-7.

Carnegie Politika. (2023). What's Behind the Posturing of Russian Mercenaries in the Balkans? Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/04/whats-behind-the-posturing-of-russian-mercenaries-in-the-balkans?lang=en>.

Čeperović, D., Gaub, F. (2018). Balkan futures: Three scenarios for 2025. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.iss.europa.eu/content/balkan-futures-three-scenarios-2025>.

Clark, M. (2020). *Russian Hybrid Warfare*. Institute for the Study of War. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Hybrid%20Warfare%20ISW%20Report%202020.pdf>.

Conductrr online platforma (2010). Preuzeto 21. oktobra 2024, sa <https://www.conductrr.com/Conductrr>

Cvjetičanin T., Zulejhić E., Brkan D., Livančić-Milić, B. (2019). *Dezinformacije u online sferi: slučaj BiH*. Sarajevo: Udruženje građana "Zašto ne". Preuzeto 27. novembra 2024, sa https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Dezinformacije_u_online_sferi_Slučaj%20BiH_BHS.pdf

- Čomski, N. (2008). *Kontrola medija – spektakularna dostignuća propagande*: Novi Sad: Rubikon.
- Daskalovski, Z. i Damjanovski, S. (2024). North Macedonia's response to hybrid threats and malign foreign influence and interference. Psychological Defense Research Institute, Lund University. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.psychologicaldefence.lu.se/article/north-macedonias-response-hybrid-threats-and-malign-foreign-influence-and-interference>.
- Doncheva, T. (2020). Tracking Russia's Narratives in the Western Balkan Media. NATO Strategic Communications Center of Excellence. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://stratcomcoe.org/publications/tracking-russias-narratives-in-the-western-balkan-media/53>.
- Deutsche Welle. (2023). Bosnian Serb leader awards Putin highest medal of honor. Deutsche Welle. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.dw.com/en/bosnian-serb-leader-awards-putin-highest-medal-of-honor/a-64320315>.
- Duffy, M., Green, S. (2020). Organised Chaos: Russian influence and the state of disinformation in the Western Balkans. Murrpw Center for A Digital World. Preuzeto 21. novembra 2024, sa <https://sites.tufts.edu/murrowcenter/files/2020/11/Organised-Chaos.pdf>.
- Dotson, M. (2023). Characterizing Modern Russian Subversive Tactics in Bosnia and Herzegovina. *Venture: The University of Mississippi Undergraduate Research Journal*: Vol. 5, Article 4. <https://egrove.olemiss.edu/umurjournal/vol5/iss1/4>.
- Džuverović, N. Stojarova, V. (2023). Peace and security in the Western Balkans: A local perspective. Routledge, ISBN 9781032233048.
- Forest, J. J. (2021). *Digital influence warfare in the age of social media*. Bloomsbury Publishing: Prager security international. London: Bloomsbury Publishing.
- Gerasimov, V. (2016). "Po opytu Sirii: Gibridnaya voyna trebuet vysokotekhnologichnogo oruzhiya i nauchnogo obosnovaniya", *Voyenno-Promyshlenny Kurier*, no. 9 (2016), Preuzeto 20. novembra 2024, sa <http://vpk-news.ru/articles/29579>.
- Halilović Kibrić, N., Ahić, J., Hodžić, K. (2023). Social networks in the time of crisis – Ukraine as a virtual battlefield. *Annals of Disaster Risk Sciences*, 5(1-2). <https://doi.org/10.51381/adrs.v5i1-2.431>.
- Hager, R. P. (2019). Rival power: Russia in Southeast Europe. *Democracy and Security*, 16(1), 97-101. <https://doi.org/10.1080/17419166.2020.1707982>.
- Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, Virginia. Preuzeto 27. novembra 2024, sa https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.
- Karber, P. (2015). Russian Style Hybrid Warfare. McLean, VA: The Potomac Foundation.
- Karčić, H. (2024). Russia's influence in the Balkans: the interplay of religion, politics, and history. Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/russia-s-influence-in-the-balkans-the-interplay-of-religion-politics-and-history>.
- Klix.ba. (2021). Rusija uzvraća udarac: BiH bi mogla ostati bez misije EUFOR-a od novembra. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.klix.ba/vijesti/bih/rusija-uzvraca-udarac-bih-bi-mogla-ostati-bez-misije-eufor-a-od-novembra/21060118>.
- Larsen, H. (2020). The Western Balkans between the EU, NATO, Russia and China. *CSS Analyses in Security Policy*, 263. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000412853>.
- Lucas, E. (2024). Getting to "ouch": hybrid deterrence. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://cepa.org/article/getting-to-ouch-hybrid-deterrence/>.
- Maschmeyer, L., Kostyuk, N. (2022). There Is No Cyber 'Shock and Awe': Plausible Threats in the Ukrainian Conflict. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://warontherocks.com/2022/02/there-is-no-cyber-shock-and-awe-plausible-threats-in-the-ukrainian-conflict/>.
- Mulalić, M., Karić, M. (2014). The Western Balkans Geopolitics and Russian Energy Politics. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 7(1), 87-109.
- NI. (2022). Russian ambassador: BiH can join NATO, but Moscow will react to threat. Preuzeto 27. novembra 2024, sa https://n1info.ba.translate.google.com/news/russian-ambassador-bih-can-join-nato-but-moscow-will-react-to-threat/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=bs&_x_tr_hl=bs&_x_tr_pto=sc.
- Pekmez, I. (2024). "Ruski Ribar i vlasti Republike Srpske pokreću medijsku školu propagande". Preuzeto 7. novembra 2024, sa: <https://detektor.ba/2024/11/05/ruski-ribar-i-vlasti-republike-srpske-pokrecu-medijsku-skolu-propagande/>.
- Petrović, P. (2022). "Srbi i Rusi braća zauvijek": Podrška ekstremnih desničara invaziji Putinove Rusije na Ukrajinu. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://atlantskainicijativa.org/srbi-i-rusi-braca-zauvek-podrška-ekstremnih-desnicara-invaziji-putinove-rusije-na-ukrajinu/>.
- Preljević, H. (2017). UNSatisfied? The Rocky Path to NATO Membership – Bosnia and Herzegovina: A New Approach in Understanding the Challenges. *Croatian International Relations Review* (Special Issue on NATO and its Immediate Challenges in the Context of Current Geopolitical Tensions), 23(80), 33-59. <https://doi.org/10.1515/cirr-2017-0020>.
- Preljević, H., Ljubović, M. (2024). Contested Statehood and EU Integration: Case of Bosnia and Herzegovina. *Politics in Central Europe*, 20(3), 403-435. <https://doi.org/10.2478/pce-2024-0018>.
- Preljević, H., Güven, I. (2024). The Continued Challenges of the Bosniak Returnees in Republika Srpska and the Threat of Secessionism. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 24(1), 41-74. <https://doi.org/10.62229/sprps24-1/2>.
- Radio Slobodna Evropa. (2024). Dodikove prijetnje secesijom 'na oku' američkih obavještajaca. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/dodik-secesija-americki-obavjestajci/32858819.html>.
- Radio Slobodna Evropa. (2022). 'Noćni vukovi' na skupu podrške Rusiji u Banjaluci. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/31749732.html>.
- Radio Slobodna Evropa. (2023). Dok Srbija kupuje novo oružje, BiH nema ni za uniforme. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-karabeg-radic-ahatovic-vojska-srbija-bih/32628066.html>.
- Reporting Democracy. (2024). Hungary Throws Diplomatic Weight Behind Bosnian Serbs During Dodik Visit. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://balkaninsight.com/2024/05/15/hungary-throws-diplomatic-weight-behind-bosnian-serbs-during-dodik-visit/>.
- Rant, V., Mrak, M., Marinč, M. (2020). The Western Balkans and the EU budget: the effects of enlargement. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 20(3), 431-453. <https://doi.org/10.1080/14683857.2020.1793061>.
- Maass, Richard W. (2022). Salami Tactics: Faits Accomplis and International Expansion in the Shadow of Major War. *Texas National Security Review* 5(1), 34-54. <https://doi.org/10.15781/eyt5-2k84>.

Ruge, M. (2023). *Deterrence starts in the Balkans: How NATO allies can prevent military escalation in Bosnia and Herzegovina*. European Council on Foreign Relations. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://ecfr.eu/article/deterrence-starts-in-the-balkans-how-nato-allies-can-prevent-military-escalation-in-bosnia-and-herzegovina/>.

Ruge, M. (2022). The past and the furious: How Russia's revisionism threatens Bosnia. *European Council on Foreign Affairs*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/>.

Fredheim, R., Bay, S., Dek, A., Stolze, M., Haiduchyk. (2023). Social Media Manipulation 2022/2023: Assessing the Ability of Social Media Companies to Combat Platform Manipulation. *NATO Strategic Communication Center of Excellence*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://stratcomcoe.org/publications/social-media-manipulation-20222023-assessing-the-ability-of-social-media-companies-to-combat-platform-manipulation/272>.

Singh, A. (2008). Russian policy towards the war in former Yugoslavia. *India Quarterly a Journal of International Affairs*, 64(2), 86-108. <https://doi.org/10.1177/097492840806400204>.

Solik, M., Graf, J., Baar, V. (2022). Hybrid Threats in the Western Balkans: A Case Study of Bosnia and Herzegovina. *Romanian Journal of European Affairs*, 22(1): 5-23.

Srpska info. (2024). "Srpska na to nikada neće pristati". Dodik istakao da nema nametnutog članstva u NATO. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://srpska.info.com/srpska-na-to-nikada-neece-pristati-dodik-istakao-da-nema-nametnutog-clanstva-u-nato/>.

TASS. (2021). Russia does not recognize Schmidt as representative for Bosnia and Herzegovina — diplomat. Russian News Agency. Preuzeto 27. novembra 2024, sa https://tass.com/politics/1376097?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com.

Tiffany, K. (2022). Doxxing means whatever you want it to. *The Atlantic*. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2022/04/doxxing-meaning-libs-of-tiktok/629643/>.

Vorozhko, T., Churikova, N. (2024). Experts applaud US steps to disrupt Russian disinformation. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.voanews.com/a/experts-applaud-steps-us-steps-to-disrupt-russian-disinformation-7777717.html>.

Woolley, S. C. (2020). Bots and Computational Propaganda: Automation for Communication and Control. U knjizi: *Social and Democracy* (Persily, N.). DOI:10.1017/9781108890960.006.

NAPOMENE

- 1 Bernays, E. L. (2015). *Propaganda*. Ammonite, Beograd. ISBN 9788690904167.
- 2 Bieber, F., Tzifakis, N. (2019). The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, Realities and Policy Options. BiEPAG Policy Brief. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3406295.
- 3 Rant, V., Mrak, M., Marinč, M. (2020). The Western Balkans and the EU budget: the effects of enlargement. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 20(3), 431-453. <https://doi.org/10.1080/14683857.2020.1793061>.
- 4 Larsen, H. (2020). The Western Balkans between the EU, NATO, Russia and China. *CSS Analyses in Security Policy*, 263. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000412853>.
- 5 Duffy, M., Green, S. (2020). Organised Chaos: Russian influence and the state of disinformation in the Western Balkans. Murrpw Center for A Digital World. Preuzeto 21. 11. 2024, sa <https://sites.tufts.edu/murrowcenter/files/2020/11/Organised-Chaos.pdf>.
- 6 Hager, R. P. (2019). Rival power: Russia in Southeast Europe. *Democracy and Security*, 16(1), 97-101. <https://doi.org/10.1080/17419166.2020.1707982>.
- 7 Dotson, M. (2023). Characterizing Modern Russian Subversive Tactics in Bosnia and Herzegovina. *Venture: The University of Mississippi Undergraduate Research Journal*: Vol. 5, Article 4. <https://egrove.olemiss.edu/umjournal/vol5/iss1/4>.
- 8 Ibid.
- 9 Solik, M., Graf, J., Baar, V. (2022). Hybrid Threats in the Western Balkans: A Case Study of Bosnia and Herzegovina. *Romanian Journal of European Affairs*, 22(1): 5-23.
- 10 Filipović, L., Hide, E., Mishkova, D., Petrović, V., Repovac-Nikšić, V., Turčalo, S. (2024). Hybridity and Hybrid Regimes in the Western Balkans in a Time of War and Increased Geopolitical Tensions, Background paper. ReEngage. Dostupno na: <https://re-engaging.eu/hybridity-and-hybrid-regimes-in-the-western-balkans-in-a-time-of-war-and-increased-geopolitical-tensions/>.
- 11 Bugajski, J., Assenova, M. (2016). *Eurasian Disunion. Russia's Vulnerable Flanks*. The Jamestown Foundation. ISBN 978-0-9855045-5-7.
- 12 NATO (2020). Rizici i ranjivosti na Zapadnom Balkanu, NATO Centar za strateške komunikacije. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://stratcomcoe.org/publications/risks-and-vulnerabilities-in-the-western-balkans/57>.
- 13 Bieber, F., Tzifakis, N. (2019). The Western Balkans as a geopolitical chessboard? Myths, realities, and policy options. BiEPAG. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://www.biepag.eu/wp-content/uploads/2021/07/The_Western_Balkans_as_a_Geopolitical_Chessboard.pdf.
- 14 Ratovanje u okruženju gdje ste vi lično, borite se za sebe, a gdje ratove pobjeđuju pružatelji informacija i dezinformacija koji su u stanju uticati na vaše ponašanje na načine koji su im korisni za ostvarivanje njihovih političkih, društvenih ili drugih ciljeva. Vidjeti više: Forest, J. J. (2021). *Digital influence warfare in the age of social media*. Bloomsbury Publishing: Prager security international.
- 15 Solik, M., Graf, J., Baar, V. (2022). Hybrid Threats in the Western Balkans: A Case Study of Bosnia and Herzegovina. *Romanian Journal of European Affairs*, 22(1): 5-23.
- 16 Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies, Virginia. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.
- 17 Ibid.
- 18 Karber, P. A. (2015). *Russia's Hybrid War Campaign. Implications for the Ukraine and Beyond*. Leesburg, Virginia: The Potomac Foundation, 13.

- ¹⁹ Mazarr, M., Frederick, B., Crane, K. (2022). Great power competition and global security. RAND Corporation. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA290-4.html.
- ²⁰ Čeperović, D., Gaub, F. (2018). Balkan futures: Three scenarios for 2025. EU Institute for Security Studies, Chaillot Papers. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.iss.europa.eu/content/balkan-futures-three-scenarios-2025>.
- ²¹ Džuverović, N., Stojarova, V. (2023). Peace and security in the Western Balkans: A local perspective. Routledge, ISBN 9781032233048.
- ²² Lucas, E. (2024). Getting to “ouch”: hybrid deterrence. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://cepa.org/article/getting-to-ouch-hybrid-deterrence/>.
- ²³ Ahić, J. i Alispahić, B. (2019). Horizontalno i vertikalno hibridno djelovanje i/ili rat – studija slučaja Bosne i Hercegovine. Kriminološki teme, 19(5), ISSN 15125505.
- ²⁴ Maschmeyer, L., Kostyuk, N. (2022). There Is No Cyber ‘Shock and Awe’: Plausible Threats in the Ukrainian Conflict. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://warontherocks.com/2022/02/there-is-no-cyber-shock-and-awe-plausible-threats-in-the-ukrainian-conflict/>.
- ²⁵ Bechev, D. (2019). Russia’s strategic interests and tools of influence in the Western Balkans. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. ISBN: 978-9934-564-60-4.
- ²⁶ Pekmez, I. (2024). “Ruski Ribar i vlasti Republike Srpske pokreću medijsku školu propagande”. Preuzeto 27. 11. 2024, sa: <https://detektor.ba/2024/11/05/ruski-ribar-i-vlasti-republike-srpske-pokrecu-medijsku-skolu-propagande/>.
- ²⁷ Petrović, P. (2022). “Srbi i Rusi braća zauvijek”: Podrška ekstremnih desničara invaziji Putinove Rusije na Ukrajinu. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://atlantskainicijativa.org/srbi-i-rusi-braca-zauvek-podrška-ekstremnih-desničara-invaziji-putinove-rusije-na-ukrajinu/>.
- ²⁸ Bechev, D. (2019). Russia’s strategic interests and tools of influence in the Western Balkans. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. ISBN: 978-9934-564-60-4.
- ²⁹ Bernays, E. L. (2013). Public Relations. University of Oklahoma Press. ISBN 0806189827.
- ³⁰ Čomski, N. (2008). Kontrola medija – spektakularna dostignuća propagande. Novi Sad: Rubikon.
- ³¹ Abazović, M. (2002). Državna bezbjednost: Uvod i temeljni pojmovi. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- ³² Džuverović, N., Stojarova, V. (2023). Peace and security in the Western Balkans: A local perspective. Routledge, ISBN 9781032233048.
- ³³ Halilović Kibrić, N., Ahić, J., Hodžić, K. (2023). Social networks in the time of crisis – Ukraine as a virtual battlefield. Annals of Disaster Risk Sciences, 5(1-2). <https://doi.org/10.51381/adrs.v5i1-2.431>.
- ³⁴ Woolley, S. C. (2020). Bots and Computational Propaganda: Automation for Communication and Control. U knjizi: Social and Democracy (Persily, N.). DOI:10.1017/9781108890960.006.
- ³⁵ Fredheim, R., Bay, S., Dek, A., Stolze, M., Haiduchyk. (2023). Social Media Manipulation 2022/2023: Assessing the Ability of Social Media Companies to Combat Platform Manipulation. NATO Strategic Communication Center of Excellence. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://stratcomcoe.org/publications/social-media-manipulation-20222023-assessing-the-ability-of-social-media-companies-to-combat-platform-manipulation/272>.
- ³⁶ Vorozhko, T., Churikova, N. (2024). Experts applaud US steps to disrupt Russian disinformation. Preuzeto 27. novembra 2024, sa <https://www.voanews.com/a/experts-applaud-steps-us-steps-to-disrupt-russian-disinformation-1777717.html>.
- ³⁷ Cvjetičanin T., Zulejić E., Brkan D., Livančić-Milić, B. (2019). Dezinformacije u online sferi: slučaj BiH. Udruženje građana “Zašto ne”. Sarajevo. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Dezinformacije_u_online_sferi_Slučaj%20BiH_BHS.pdf.
- ³⁸ Antoniuk, D. (2024). EU president denounces Russian influence campaigns targeting Western Balkans. The Record: Recorded Future News. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://therecord.media/vonder-leyen-russia-balkans-disinformation>.
- ³⁹ Doncheva, T. (2020). Tracking Russia’s Narratives in the Western Balkan Media. NATO Strategic Communications Center of Excellence. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://stratcomcoe.org/publications/tracking-russias-narratives-in-the-western-balkan-media/53>.
- ⁴⁰ Ahić, J., Alispahić, B. (2019). Horizontalno i vertikalno hibridno djelovanje i/ili rat – studija slučaja Bosne i Hercegovine. Kriminološki teme, 19(5), ISSN 15125505.
- ⁴¹ Prema online platformi Conductrr. Preuzeto 21. 10. 2024, sa <https://www.conductrr.com/>
- ⁴² Online ekosistem pružatelja informacija i alata, od web stranica, blogova, foruma za diskusiju i ciljnih e-mail kampanja do društvenih mreža, video streaminga i virtualne stvarnosti. Vidjeti više: Forest, J. J. (2021). Digital influence warfare in the age of social media. Bloomsbury Publishing: Prager security international.
- ⁴³ Maass, Richard W. (2022). Salami Tactics: Facts Accomplis and International Expansion in the Shadow of Major War. Texas National Security Review 5(1), 34-54. <https://doi.org/10.15781/eyt5-2k84>.
- ⁴⁴ Tiffany, K. (2022). Doxxing means whatever you want it to. The Atlantic. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2022/04/doxxing-meaning-libs-of-tiktok/629643/>.
- ⁴⁵ Maschmeyer, L., Kostyuk, N. (2022). There Is No Cyber ‘Shock and Awe’: Plausible Threats in the Ukrainian Conflict. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://warontherocks.com/2022/02/there-is-no-cyber-shock-and-awe-plausible-threats-in-the-ukrainian-conflict/>.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ Ibid.
- ⁴⁸ Preljević, H. (2017). UNSatisfied? The Rocky Path to NATO Membership – Bosnia and Herzegovina: A New Approach in Understanding the Challenges. Croatian International Relations Review (Special Issue on NATO and its Immediate Challenges in the Context of Current Geopolitical Tensions), 23(80), 33-59. <https://doi.org/10.1515/cirr-2017-0020>.
- ⁴⁹ Preljević, H., Ljubović, M. (2024). Contested Statehood and EU Integration: Case of Bosnia and Herzegovina. Politics in Central Europe, 20(3), 403-435. <https://doi.org/10.2478/pce-2024-0018>.
- ⁵⁰ Srpska info. (2024). “Srpska na to nikada neće pristati” Dodik istakao da nema nametnutog članstva u NATO. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://srpskainfo.com/srpska-na-to-nikada-neece-pristati-dodik-istakao-da-nema-nametnutog-clanstva-u-nato/>.
- ⁵¹ Radio Slobodna Evropa. (2024). Dodikove prijjetnje secesijom ‘na oku’ američkih obavještajaca. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/dodik-secesija-americki-obavjestajci/32858819.html>.
- ⁵² Singh, A. (2008). Russian policy towards the war in former Yugoslavia. India Quarterly a Journal of International Affairs, 64(2), 86-108. <https://doi.org/10.1177/097492840806400204>.
- ⁵³ Carnegie Politika. (2023). What’s Behind the Posturing of Russian Mercenaries in the Balkans? Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/04/whats-behind-the-posturing-of-russian-mercenaries-in-the-balkans?lang=en>.
- ⁵⁴ Karčić, H. (2024). Russia’s influence in the Balkans: the interplay of religion, politics, and history. Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/russia-s-influence-in-the-balkans-the-interplay-of-religion-politics-and-history>.

- ⁵⁵ Klix.ba. (2021). Rusija uzvraća udarac: BiH bi mogla ostati bez misije EUFOR-a od novembra. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.klix.ba/vijesti/bih/rusija-uzvraca-udarac-bih-bi-mogla-ostati-bez-misije-eufor-a-od-novembra/210601118>.
- ⁵⁶ TASS. (2021). Russia does not recognize Schmidt as representative for Bosnia and Herzegovina — diplomat. Russian News Agency. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://tass.com/politics/1376097?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com.
- ⁵⁷ Ruge, M. (2022). The past and the furious: How Russia's revisionism threatens Bosnia. European Council on Foreign Affairs. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/>.
- ⁵⁸ Mulalić, M., Karić, M. (2014). The Western Balkans Geopolitics and Russian Energy Politics. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 7(1), 87-109.
- ⁵⁹ Radio Slobodna Evropa. (2022). 'Noćni vukovi' na skupu podrške Rusiji u Banjaluci. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/31749732.html>.
- ⁶⁰ Preljević, H., Güven, I. (2024). The Continued Challenges of the Bosniak Returnees in Republika Srpska and the Threat of Secessionism. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 24(1), 41-74. <https://doi.org/10.62229/sprps24-1/2>.
- ⁶¹ NI. (2022). Russian ambassador: BiH can join NATO, but Moscow will react to threat. Preuzeto 27. 11. 2024, sa https://n1info.ba.translate.google/english/news/russian-ambassador-bih-can-join-nato-but-moscow-will-react-to-threat/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=bs&_x_tr_hl=bs&_x_tr_pto=sc.
- ⁶² Deutsche Welle. (2023). Bosnian Serb leader awards Putin highest medal of honor. Deutsche Welle. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.dw.com/en/bosnian-serb-leader-awards-putin-highest-medal-of-honor/a-64320315>.
- ⁶³ Reporting Democracy. (2024). Hungary Throws Diplomatic Weight Behind Bosnian Serbs During Dodik Visit. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://balkaninsight.com/2024/05/15/hungary-throws-diplomatic-weight-behind-bosnian-serbs-during-dodik-visit/>.
- ⁶⁴ Al Jazeera Balkan. (2020). Vulin: Stvaranje srpskog sveta proces koji se ne može zaustaviti. Al Jazeera Balkan, 25. juna. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/6/25/vulin-stvaranje-srpskog-sveta-proces-koji-se-ne-moze-zaustaviti>.
- ⁶⁵ Radio Slobodna Evropa. (2023). Dok Srbija kupuje novo oružje, BiH nema ni za uniforme. Preuzeto 27. 11. 2024, sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-karabeg-radic-ahatovic-vojska-srbija-bih/32628066.html>.
- ⁶⁶ Preljević, H., Ljubović, M. (2024). Contested Statehood and EU Integration: Case of Bosnia and Herzegovina. *Politics in Central Europe*, 20(3), 403-435. <https://doi.org/10.2478/pce-2024-0018>.

(DEZ)INFORMISANJE MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

Piše: DRAGANA TRNINIĆ

SAŽETAK

Način informisanja u savremenom, digitalnom, informacionom dobu, koje podrazumijeva pluralnost izvora informacija potencijalno manipulativnog sadržaja, predstavlja izazov za korisnike medija, naročito mlade koji kao dominantan izvor informisanja koriste društvene mreže. Cilj rada je da ukaže na važnost korištenja različitih izvora informacija, kredibilnih medija, kao i uloge i značaja medijske i informacione pismenosti (MIP) u procesu informisanja. Rezultati prikupljeni metodom anketiranja, instrumentom onlajn upitnika, ukazuju na navike mladih u Bosni i Hercegovini (BiH) da se najčešće informišu putem društvenih mreža i da ne provjeravaju informacije koje koriste i dijele. Zaključuje se da je neophodna edukacija mladih u BiH putem formalnog obrazovanja iz oblasti MIP s ciljem sticanja kompetencija za kritički pristup medijskom sadržaju.

Ključne riječi: informisanje, mladi, BiH, medijska i informaciona pismenost, društvene mreže

UVOD

Digitalno doba, koje zahvaljujući permanentnom razvoju informaciono-komunikacione tehnologije (IKT) nudi različite mogućnosti i načine informisanja, stavlja korisnike medija u poziciju biranja izvora informacija, ali istovremeno zahtijeva visok nivo medijskih kompetencija koje omogućavaju pravi izbor. Znanje o medijima i kritički pristup medijskom sadržaju nikada nisu bili potrebni u procesu informisanja kao što je to u digitalnom okruženju. Tradicionalni mediji, štampani i elektronski, s obzirom na postojanje (samo)regulacije, pouzdaniji su izvor informisanja u odnosu na digitalne

*Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Banjoj Luci*

medije i društvene mreže, čiji rad je, s obzirom na prostor djelovanja, teško regulisati. Mladi, kao populacija podložna uticaju medijskih sadržaja, koji kao dominantan izvor informisanja koriste društvene mreže i internetske portale,¹ svakodnevno su izloženi riziku dezinformisanja i učestvovanja u dijeljenju potencijalno manipulativnog sadržaja ukoliko ne posjeduju kompetencije medijsko-informacione pismenosti (MIP).

Pripadnici generacije Z, koja se odnosi na osobe rođene nakon generacije milenijalaca, rođeni su u modernom digitalnom svijetu, okruženi tehnologijom od svojih prvih dana i stoga se način na koji žive, druže se, percipiraju informacije i donose odluke potpuno razlikuje od bilo koje druge generacije prije.² Nazivaju se još i internet generacije (iGen), jer digitalno okruženje posmatraju kao važan i neizostavan dio njihove svakodnevice. Nazivi za ovu generaciju još su *iFejs* i *iPhone* generacija.³ Toliko su uronjeni u digitalno okruženje da i ne primjećuju koliki uticaj ono ima na njih i kako ih oblikuje. Oni odrastaju uz mobilne uređaje, povezani pomoću društvenih mreža, i digitalna stvarnost često im je važnija od fizičke stvarnosti.⁴ Prema klasifikaciji starosne dobi Svjetske zdravstvene organizacije pojam “mladi” odnosi se na one koji imaju između 15 i 44 godine, a omladinska dob obuhvata one između 15 i 29 godina.⁵ U ovom radu u fokusu istraživanja bili su mladi rođeni između 1995. i 2009. godine, dakle oni koji imaju između 15 i 29 godina.

Cilj rada je identifikovanje najčešće korištenih izvora informisanja mladih u Bosni i Hercegovini (BiH) kako bi se ukazalo na važnost korištenja različitih izvora informacija, kredibilnih medija, kao i uloge i značaja medijske i informacione pismenosti (MIP) u procesu informisanja. Osnovna pretpostavka rada jeste da mladi u BiH najčešće kao izvor informisanja koriste društvene mreže i internetske portale. Ciljevi i hipoteza utvrđeni su na osnovu prethodnih istraživanja iz ove oblasti u BiH.⁶

NAČIN INFORMISANJA MLADIH U DIGITALNOM DOBU

Mladi, koji su rođeni i odrastaju uz nove tehnologije, imaju drugačiji odnos prema internetu, društvenim mrežama, kao i drugačije informaciono-komunikacione potrebe i očekivanja od medija u odnosu na starije generacije koje su odrastale bez digitalnih tehnologija. Oni intenzivnije koriste tehnologiju i internet za povezivanje i komuniciranje sa drugima, a društvene mreže za predstavljanje, objavljivanje ličnih fotografija i opisa interesa.⁷ Istraživanja su pokazala da mladi u Sjedinjenim Američkim Državama i Ujedinjenom Kraljevstvu kao najčešći izvor informisanja koriste društvene mreže, a teme koje ih najviše interesuju su informativno-zabavni sadržaji,

životni stil, blogeri, vlogeri, kultura i sl. Od medija žele korisne, zabavne i zanimljive sadržaje, a ne samo informativne.⁸ Istraživanje McKinsey Health instituta o uticaju društvenih mreža na mentalno zdravlje mladih (generacije Z) pokazalo je da korištenje društvenih medija može dovesti do straha od propuštanja (*fear of missing out* – FOMO) ili lošeg doživljaja tijela, ali takođe može pomoći u društvenim vezama i samoizražavanju. Ispitnici generacije Z češće nego druge generacije koriste digitalne *wellness* aplikacije i digitalne programe mentalnog zdravlja.⁹ U jednoj studiji iz Malezije koja je ispitala sličnosti i razlike između generacije Y i generacije Z rezultati su pokazali da je generacija Y bolja od generacije Z u analizi informacija dobijenih sa interneta, a istovremeno se bavi velikim brojem poslova. Rezultati ukazuju na nizak kritički pristup medijskom sadržaju koji generacija Z preuzima sa interneta.¹⁰

Prema studiji sprovedenoj u BiH, 70,3% mladih je uvijek i svuda na mreži, dok 54,9% mladih kaže da nikada ili vrlo rijetko vrijeme provedeno na mreži koriste u obrazovne svrhe.¹¹ Društvene mreže i internetski portali najčešći su izvor informacija mladima u BiH.¹² Međutim, do informacija putem interneta često ne dolaze ciljano i sa namjerom, već brzo pregledajući sadržaje koje dijele oni sa kojima su povezani na društvenim mrežama. Istraživanja su pokazala da mladi u BiH nemaju povjerenje u medije, jer smatraju da su pod uticajem politike i da šire dezinformacije, ali ne znaju da prepoznaju problematične medijske sadržaje niti da objasne novinarske profesionalne standarde i norme.¹³

MEDIJSKO-INFORMACIONA PISMENOST KAO PREDUSLOV SIGURNOG I PRODUKTIVNOG KORIŠTENJA MEDIJA

S obzirom na veliku količinu informacija u medijima, pogotovo digitalnim, koja je često obrnuto proporcionalna medijskim kompetencijama korisnika,¹⁴ informisanje iz digitalnih izvora može biti izazovno, naročito za mlade koji često ne provjeravaju sadržaj preuzet sa interneta.¹⁵ Osnovni preduslov za odgovorno i sigurno korištenje interneta i društvenih mreža za informisanje, edukaciju i zabavu jeste medijsko-informaciona pismenost (MIP) koja podrazumijeva “kompetencije (znanje, vještine i stav) koje omogućavaju građanima da ostvare interakciju sa medijima i drugim pružaocima informacija i razviju kritičko mišljenje i vještine cjeloživotnog učenja kako bi ostvarili socijalne kontakte i postali aktivni građani”.¹⁶ Za korištenje digitalnih izvora posebno je važna digitalna pismenost kao dio medijsko-informacione pismenosti koja njene tradicionalne kompetencije dopunjava tehničkim vještinama neophodnim za korištenje digitalnih alata u svrhu izrade teksta, slike i video zapi-

sa.¹⁷ U BiH obrazovanje iz oblasti MIP ne provodi se kao dio formalnog obrazovnog sistema, s tim što u Republici Srpskoj od školske 2021/2022. godine postoji predmet Digitalni svijet koji se izvodi od drugog do petog razreda i u okviru kojeg se izučavaju osnovni pojmovi iz digitalnog okruženja.¹⁸ S obzirom na permanentan razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i promjene u načinu funkcionisanja medija i digitalnih alata, medijsko obrazovanje trebalo bi biti zastupljeno od najnižeg (predškolskog) nivoa do najvišeg nivoa obrazovanja, uz kontinuirane izmjene nastavnog plana i programa u skladu sa promjenama unutar IKT i načinu funkcionisanja medija. Važan dio medijske pismenosti jeste poznavanje medijske regulative, odnosno načina organizovanja i funkcionisanja medija. To je posebno značajno kada je riječ o digitalnim i društvenim medijima jer oni ne podliježu regulativi na jednak način kao štampani i elektronski mediji te ih je, zbog same prirode interneta, teško regulisati. Poznavanje medijske regulative omogućava prepoznavanje nepravilnosti u medijima, pravovremeno reagovanje na njih, ali i znanje o našim pravima kada je riječ o medijima, načinu informisanja, kao i upotrebi ličnih podataka, što se posebno odnosi na internetske platforme.

Na nivou BiH do sada nije donesen zakon čiji se sadržaj eksplicitno odnosi na zaštitu djece i mladih na internetu. Dokumenti koji u tom kontekstu čine formalnopravni okvir jesu ustavi doneseni na sva tri nivoa, sistemski zakoni doneseni na nacionalno-državnom i entitetskim nivoima i podzakonski akti.¹⁹

U pogledu zaštite i sigurnosti djece i mladih u BiH relevantni su krivični zakoni doneseni na četiri nivoa (Krivični zakon BiH, Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon Brčko distrikta BiH),²⁰ kao i Zakon o zaštiti ličnih podataka²¹ donesen 2006. godine, a čijim donošenjem je osnovana i Agencija za zaštitu ličnih podataka u BiH. Pored navedenih zakona, u pogledu zaštite korisnika interneta značajna su i dva podzakonska akta donesena na nivou Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) BiH koja normiraju pružanje usluga pristupa internetu, Pravilo 60/2012²² o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa internetu i Pravilo 69/2013²³ o uslovima pružanja javnih telekomunikacijskih usluga i odnosima s krajnjim korisnicima. Pravilo 60/2012 članom 8 (Ponuda usluge) propisuje da internetska usluga mora omogućiti krajnjem korisniku neometan pristup svim javno raspoloživim sadržajima i uslugama koji se nude na internetu, te da izuzetak čine sadržaji ili usluge čije bi korištenje zasnovalo izričitu protivpravnost ili krivično djelo. Ovim članom normirane su i precizirane dužnosti internetskih servis provajdera (ISP) u pogledu postupanja sa štetnim i nezakonitim sadržajima. Pravilom 69/2013 čla-

nom 36 (Zaštita maloljetnih lica) ovog dokumenta normirana je dužnost operatera javnih telekomunikacijskih usluga u uspostavljanju i primjenjivanju odgovarajućih mjera za zaštitu maloljetnih lica (stav 1).

Međutim, navedeni mehanizmi nisu omogućili da digitalna tehnologija uvijek bude u službi korisnika i da internetske platforme poštuju prava svih korisnika. Upravo iz tih razloga korisnici često nemaju povjerenje u digitalne izvore i usluge i ne osjećaju se sigurno i zaštićeno dok koriste internet.²⁴ Direktiva o audio-vizuelnim medijskim uslugama predstavlja važnu evropsku direktivu koja se odnosi na internet, ali važi samo za medije pod uredničkom kontrolom. Mediji bez uredničke odgovornosti (kao što su neindeksirani portali bez impresuma i društvene mreže) izuzeti su iz primjene ovog akta. Osoba ili pravno lice koje samo prenosi informaciju i ne snosi uredničku odgovornost ne tretira se kao pružalac medijskih usluga. Dakle, Direktiva se odnosi na sve one koji imaju uredničku odgovornost i za njih važe obaveze u smislu javne politike i vladanje prema zakonima matične države, ali istovremeno štiti i oslobađa odgovornosti one koji prenose sadržaj.²⁵ U kontekstu zaštite privatnosti na internetu i ličnih podataka, za BiH su značajni i međunarodni dokumenti *Konvencija za zaštitu pojedinaca u vezi sa automatskom obradom ličnih podataka* (Konvencija 108),²⁶ koja je izmijenjena 2018. godine i preimenovana u *Konvencija 108+* i *General Data Protection Regulation (GDPR)*²⁷ koji se primjenjuje od 2018. godine. Konvenciju 108+ BiH je potpisala 2022. godine, a GDPR je za BiH relevantan u pogledu neophodnog usaglašavanja regulatornog okvira sa pravnom stečevinom i zakonodavstvom EU.²⁸

S ciljem zaštite korisnika interneta, Evropski parlament je 2022. godine usvojio *Akt o digitalnim uslugama (Digital Services Act – DSA)*²⁹ kao korpus novih pravila, kojima se regulišu minimalne obaveze i odgovornost pružalaca usluga digitalnog posredovanja (*internet service provider – ISP*). DSA obuhvata internetske usluge različitih vrsta koje su na raspolaganju korisnicima u Evropskoj uniji, nezavisno od mjesta sjedišta kompanije koja pruža usluge. Evropska unija, države članice i nadležna tijela imaju obavezu praćenja usklađenosti usluga i sadržaja koje nude pružaoci usluga digitalnog posredovanja sa odredbama DSA. Propisane su i mogućnosti njihovog novčanog kažnjavanja koje iznose do šest odsto godišnje globalne zarade ako se uoče nepravilnosti. Evropske države koje nisu članice Evropske unije, na putu ka članstvu, dužne su da usklade nacionalne pravne propise sa aktuelnim međunarodnim standardima u sferi zaštite korisnika interneta, a prije svega djece i mladih, i da ih prilagode savremenim izazovima koje je sa sobom donijela izražena upotreba IKT. Da bi dodatno doprinijela sigurnosti

nosti djece i mladih na internetu, Evropska komisija objavila je brošuru pod nazivom *Ukratko o Aktu o digitalnim uslugama (Digital Service Act – DSA) – Mjere za zaštitu djece i mladih na internetu*.³⁰ U brošuri su navedene odredbe DSA koje propisuju različite načine zaštite maloljetnika na internetu s ciljem njihove veće bezbjednosti u digitalnom okruženju. Postojeći propisi u BiH obezbjeđuju u određenim segmentima zaštitu korisnika interneta, pod uslovom da su njegovi korisnici upoznati sa relevantnim regulatornim mehanizmima, njihovim potencijalima i načinom njihove primjene u praksi.

METODOLOGIJA

Prikupljanje podataka o načinu informisanja mladih u Bosni i Hercegovini provedeno je analizom zavisne varijable (medijske navike mladih, svrha i način korištenja medija, pogotovo digitalnih i društvenih mreža, pojam privatnosti na internetu, upoznatost sa načinima zaštite privatnosti na internetu) od 10. oktobra do 5. novembra 2024. godine. Cilj istraživanja bio je da se utvrde medijske navike mladih, pripadnika generacije Z, u Bosni i Hercegovini – koje medije najčešće koriste za informisanje, koliko dnevno provode vremena na internetu i društvenim mrežama i u koje svrhe; koliko su upoznati sa pojmom privatnosti na internetu i koje mehanizme koriste da zaštite lične podatke na internetu i društvenim mrežama, koje sadržaje prate i dijele na društvenim mrežama i kakav imaju odnos prema internetu.

Podaci o zavisnoj varijabli dobijeni su postupkom onlajn anketiranja putem programa *Google forms* (www.google.com/forms/about/). Ovaj način izabran je u skladu sa preferencijama i navikama ispitivane ciljane grupe. Prikupljanje podataka provedeno je na prigodnom uzorku od 330 ispitanika. Korištena je onlajn/offlajn kombinacija uzorkovanja – uzorak ispitanika formiran je na klasičan način, ispitanici su kontaktirani i upućeni na internet da popune anketu.³¹ U procesu kontaktiranja primijenjena je tehnika “snježne grudve” (*snowball* uzorkovanja).³² Link koji vodi do onlajn studije dostavljen je na oko 1000 e-mail adresa/naloga punoljetnih pripadnika generacije Z iz 75 opština Bosne i Hercegovine. Kada su u pitanju maloljetni ispitanici, link za upitnik dostavljen je putem ličnih kontakata uz saglasnost roditelja ili putem omladinskih udruženja koja su pribavila saglasnost roditelja.

Instrument provođenja ankete, anketni upitnik, koji je korišten prilikom prikupljanja podataka, jeste formalizovani (standardizovani) upitnik sa precizno definisanim pitanjima i ponuđenim modalitetima odgovora.³³ Broj alternativa odgovora je od dva do trinaest. Pitanja su zatvorenog i otvorenog tipa, odnosno sa unaprijed po-

nuđenim odgovorima i mogućnosti da ispitanici napišu odgovor. Upitnik je konstruisan iz šest osnovnih dijelova: uvoda u upitnik; pitanja o opštim podacima ispitanika; pitanja o medijskim navikama mladih; pitanja o privatnosti na internetu i zaštiti ličnih podataka; pitanja o sadržaju koji prate i dijele i pitanja o odnosu prema internetu. Upitnik sadrži ukupno 27 pitanja, od kojih je pet iz demografskog dijela, a 22 iz tematskog dijela. Za organizaciju cjelina upitnika i rasporeda pitanja korištena je metoda tip lijevka³⁴, koja podrazumijeva redoslijed pitanja od opšteg ka pojedinačnom. Zbog specifične ciljane grupe obuhvaćene istraživanjem, pojašnjenje o podobnosti ispitanika za učešće u studiji stavljena su na početnu stranu veb-sajta studije (mladi između 15 i 29 godina koji žive u BiH).

DEMOGRAFSKI PODACI

Trećina ispitanika je iz Banje Luke, zatim slijedi Istočno Sarajevo, Prijedor, Trebinje, Tuzla, Sarajevo, Doboj, Zenica, Brčko distrikt, Mostar, Bijeljina itd. Istraživanju se najviše odazvalo ispitanika ženskog pola (67,9%) – Tabela 1, mladih između 20 i 24 godine (47,6%) – Tabela 2, sa statusom studenta (76,4%) – Tabela 3.

Tabela 1: Polna struktura ispitanika

Pol	Muški	Ženski
f	106	224
%	32,1	67,9

Tabela 2: Starosna struktura ispitanika

Dob	15-19	20-24	25-29
F	140	157	33
%	42,4	47,6	10

Tabela 3: Status ispitanika

Trenutni status	f	%
Srednjoškolac/-ka	46	13,9
Student/-kinja (I, II ili III ciklusa)	252	76,4
Zaposlen/-a	29	8,8
Nezaposlen/-a	3	0,9

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Medijske navike mladih

Tabela 3: Najčešće korišten medij za informisanje

Koji medij najčešće koristite za informisanje? (Moguće odabrati samo jedan odgovor) N = 330	f	%
Internetske portale	97	29,4
Društvene mreže	221	67
Televiziju	8	2,4
Radio	2	0,6
Štampane medije (novine i časopise)	2	0,6

Mladi u BiH za informisanje najviše koriste društvene mreže (67%), zatim internetske portale (29,4%), dok televiziju kao izvor informisanja koristi samo 2,4% ispitanika. Radio i štampane medije kao izvor informisanja koristi po dvoje ispitanika. Rezultati su u skladu sa početnom hipotezom i potvrđuju pretpostavku da se mladi najčešće informišu putem društvenih mreža.

Tabela 4: Najčešće gledani/slušani/čitani sadržaji putem medija

Koje sadržaje najčešće gledate/slušate/čitajte putem medija? (Moguće izabrati najviše tri odgovora)	f	%
Zabavne (šaljive) sadržaje	193	58,5
Društveno-političke sadržaje	92	27,9
Edukativne sadržaje	143	43,3
Zanimljivosti iz različitih sfera	127	38,5
Kulturne sadržaje	51	15,5
Sportske sadržaje	84	25,5
Filmove i serije	141	42,7
Muziku	168	50,9

Sadržaji koje mladi u BiH najčešće koriste, nezavisno od vrste medija, jesu zabavni, šaljivi sadržaji (58,5%), muzika (50,9%), edukativni sadržaji (43,3%), filmovi i serije (42,7%). Najmanje su zainteresovani za društveno-političke sadržaje (27,9%), sportske (25,5%) i kulturne sadržaje (15,5%). Rezultati pokazuju da mladi medije najviše koriste za zabavu, zatim edukaciju, dok je informisanje na posljednjem mjestu.

Navike mladih u korištenju interneta

Tabela 5: Vrijeme provedeno na internetu

Koliko vremena dnevno provodite na internetu? N = 330	f	%
0-1 sat dnevno	4	1,2
1-3 sata dnevno	115	34,8
3-6 sati dnevno	141	42,7
6-9 sati dnevno	59	17,9
Više od šest sati dnevno	11	3,3

Rezultati pokazuju da ispitanici najčešće dnevno provedu na internetu između tri i šest sati (42,7%), zatim od jednog do tri sata dnevno (34,8%), dok 17,9% ispitanika dnevno provede na internetu od šest do devet sati. Njih 3,3% na internetu provede više od šest sati dnevno. Rezultati su ispod očekivanih jer je pretpostavka da mladi u BiH provode više vremena na internetu, tako da se očekivalo da će procenat onih koji su na internetu više od šest sati dnevno biti viši.

Tabela 6: Najčešći razlozi za korištenje interneta³⁵

U koje svrhe najčešće koristite internet? (Moguće izabrati više odgovora) N = 330	f	%
Pristup društvenim mrežama (Facebook, Twitter, Instagram, Google+, LinkedIn, YouTube, Snapchat, Reddit, Pinterest, TikTok, Tumblr i sl.)	311	94,2
Pristup i preuzimanje različitih sadržaja (informisanje, edukacija i zabava)	183	55,5
Igranje igrice	73	22,1
Onlajn kupovina	54	16,4
Aplikacije za razmjenu poruka (Viber, WhatsApp, Hangouts, elektronska pošta i sl.)	253	76,7
Kreiranje i dijeljenje vlastitog sadržaja	39	11,8

Mladi u BiH internet najčešće koriste za pristupanje društvenim mrežama (94,2%), razmjenu poruka (76,7%) i za pristup i preuzimanje različitih sadržaja (55,5%). Internet najmanje koriste za kupovinu (16,4%) i kreiranje i dijeljenje vlastitog sadržaja (11,8%). Rezultat koji je donekle neočekivan jeste procenat ispitanika koji internet koriste za igranje igrice (22,1%). Izgleda da pripadnici generacije Z radije vrijeme provode na društvenim mrežama nego igrajući igrice.

Tabela 7: Načini zaštite privatnosti na internetu³⁶

Na koji način štitite svoju privatnost na internetu? (Moguće izabrati više odgovora) N = 330	f	%
Odjavljujem se sa svih naloga prije pregledanja sadržaja na internetu	22	6,7
Imam instalirane antivirusne programe na uređajima koje koristim za pristup internetu	88	26,7
Koristim programe za skrivanje IP adrese	29	8,8
Ne uključujem lokaciju na mobilnom uređaju	157	47,6
Ne ostavljam lične podatke kad god je to moguće	262	79,4
Prilikom preuzimanja neke aplikacije provjeravam postavke (šta se može ograničiti i isključiti)	109	33
Redovno brišem aplikacije koje ne koristim	144	43,6
Filtriram svoje sadržaje na društvenim mrežama	117	35,5
Ne prihvatam kolačiće (cookies), osim ako to nije neophodno za pristup određenom sadržaju	156	47,3
Preuzimam samo datoteke iz pouzdanih izvora	133	40,3
Brišem svoj račun odmah nakon onlajn kupovine	24	7,3
Ništa od navedenog	14	4,2

Ispitanici za zaštitu ličnih podataka na internetu najčešće koriste mogućnost da ne ostavljaju lične podatke kad god je to moguće (79,4%), zatim ne uključuju lokaciju na mobilnom uređaju (47,6%), ne prihvataju "kolačiće" (47,3%) i redovno brišu aplikacije koje ne koriste (43,6%). Za zaštitu ličnih podataka najmanje koriste programe za sakrivanje IP adrese (8,8%), mogućnost brisanja računa odmah nakon kupovine (7,3%), odjavljivanje sa svih naloga prije pregledanja sadržaja na internetu (6,7%) i 4,2% ne koristi nijednu od ponuđenih mogućnosti za zaštitu ličnih podataka na internetu.

NAVIKE MLADIH U KORIŠTENJU DRUŠTVENIH MREŽA

Tabela 8: Najčešći razlozi za korištenje društvenih mreža

U koje svrhe najčešće koristite društvene mreže? (Moguće izabrati najviše tri odgovora) N = 330	f	%
Pratite objave i statuse poznanika i prijatelja	280	84,4
Pratite objave i statuse poznatih ličnosti	139	42,1
Pratite objave medija	154	46,7
Pratite objave različitih organizacija	107	32,4
Komentarišete objave bliskih osoba	40	12,1
Komentarišete medijske sadržaje	8	2,4
Ukazujete na nekorektne i neprikladne sadržaje	6	1,8
Predlažete teme za medijsko izvještavanje	15	4,5
Objavljujete vlastiti sadržaj (tekst, video, fotografije)	135	40,9

Prema prikupljenim podacima, mladi u BiH društvene mreže najviše koriste kako bi pratili objave i statuse poznanika i prijatelja (84,4%), zatim objave medija (46,7%), objave i statuse poznatih ličnosti (42,1%) i objavljivanje vlastitog sadržaja (40,9%). Ispitanici veoma malo društvene mreže koriste za predlaganje tema za medijsko izvještavanje (4,5%), komentarisanje medijskog sadržaja (2,4%) te ukazivanje na nekorektne i neprikladne sadržaje (1,8%).

Tabela 9: Najčešće objavljivani i dijeljeni sadržaji na društvenim mrežama

Koje sadržaje najčešće objavljujete i dijelite na društvenim mrežama? (Moguće izabrati najviše tri odgovora) N = 330	f	%
Satirični (smiješni) sadržaj	78	23,6
Zabavni sadržaj	101	30,6
Edukativni sadržaj	57	17,3
Zanimljivi sadržaj	95	28,8

Koje sadržaje najčešće objavljujete i dijelite na društvenim mrežama? (Moguće izabrati najviše tri odgovora) N = 330	f	%
Društveno-politički sadržaj	32	9,7
Informativni sadržaj	41	12,4
Kulturni sadržaj	39	11,8
Sportski sadržaj	51	15,5
Muzički sadržaj	56	17
Ništa od navedenog	115	34,8

Ispitanici na društvenim mrežama najviše objavljuju zabavni sadržaj (30,6%), zatim zanimljivi (28,2%) i satirični sadržaj (23,6%). Najmanje objavljuju sportski sadržaj (15,5%), informativni (12,4%) i kulturni sadržaj (11,8%). Rezultati ukazuju na to da mladi na društvenim mrežama najčešće objavljuju i razmjenjuju zabavni i zanimljivi sadržaj, dok edukativni i kulturni sadržaj znatno manje koriste na društvenim mrežama.

Tabela 10: Pojave koje najviše smetaju mladima na internetu i društvenim mrežama

Šta Vam najviše smeta na internetu i društvenim mrežama? (Moguće izabrati najviše tri odgovora) N = 330	f	%
Govor mržnje	205	62,1
Rasizam, etnocentrizam	102	30,9
Vrijeđanje, omalovažavanje drugih	175	53
Homofobija	36	10,9
Nepismenost onih koji ostavljaju komentare	145	43,9
Politička ostrašćenost	77	23,3
Velika količina informacija	31	9,4
Neprovjerene informacije	168	50,9
Neprikladan i uznemirujući sadržaj	117	35,5
Reklamni sadržaj	142	43
Ništa mi ne smeta	6	1,8

Mladima na internetu i društvenim mrežama najviše smeta govor mržnje (62,1%), vrijeđanje, omalovažavanje drugih (53%), i neprovjerene informacije (50,9%), dok im najmanje smeta politička ostrašćenost (23,3%), homofobija (10,9%) i velika količina informacija (9,4%). Zanimljivo je da samo trećini ispitanika smeta neprikladan i uznemirujući sadržaj i da im velika količina informacija vrlo malo smeta.

DISKUSIJA

Osnovna pretpostavka studije da se mladi u Bosni i Hercegovini najčešće informišu putem društvenih mreža i internetskih portala je potvrđena. Društvene mreže su im, kao izvor informisanja, na prvom mjestu, dok tradicionalne medije vrlo malo koriste. Medijski sadržaji koje mladi u BiH najčešće koriste jesu zabavni, šaljivi i muzički sadržaji, dok edukativni sadržaj rjeđe koriste. Studija je pokazala da mladi najčešće dnevno provedu na internetu između tri i šest sati, koristeći društvene mreže, razmjenjujući poruke i pristupajući različitim sadržajima. Mladi u BiH internet najmanje koriste u kreativne, produktivne i korisne svrhe, poput kreiranja sadržaja, kupovine, učenja i sl. Slične rezultate pokazala je studija sprovedena u BiH 2021. godine, prema kojoj mladi internet najčešće koriste za pristup društvenim mrežama (91,3%), aplikacijama za razmjenu poruka (71,6%), zatim za pristup i preuzimanje različitog sadržaja (70,7%).³⁷ Druga studija koja se odnosila na medijske navike mladih u BiH, sprovedena takođe 2021. godine, pokazala je da su za mlade osnovni izvori informacija onlajn mediji, odnosno portali i veb-stranice koje objavljuju vijesti i druge sadržaje (65%), dok su društvene mreže glavni izvor informacija za nešto više od 28% ispitanika.³⁸ Istraživanje Pew Research Centra, provedeno u martu 2024. godine, pokazalo je da oko polovina mladih korisnika TikToka (mlađih od 30 godina) koristi ovu društvenu mrežu za informisanje o politici. TikTok je toliko popularan među mladim Amerikancima da je tokom predsjedničke kampanje korišten za privlačenje birača.³⁹ Inače, digitalni izvori postali su važni za Amerikanaca u procesu informisanja, u kojem društveni mediji imaju ključnu ulogu, posebno za mlađe odrasle osobe.⁴⁰ Sve ovo ukazuje na činjenicu da su digitalni izvori, a u prvom redu društvene mreže, postali vodeći izvor informisanja mladih i u BiH. S obzirom na to da su digitalni mediji, a posebno društvene mreže, izvan regulatornih okvira, odnosno da je virtuelni prostor prilično neuređen i da svako ima mogućnost da učestvuje u kreiranju i dijeljenju sadržaja, bez prethodne provjere i najčešće bez posljedica, bez kompetencija medijsko-informacione pismenosti, mladi mogu biti izloženi različitim vidovima manipulacije, dezinformisanja, internetskih prevara, zloupotrebe ličnih podataka i sl. Društveni mediji često odražavaju lične stavove, subjektivna mišljenja, zasnovana na nepouzda-

nim i neprovjerenim informacijama, jednostrane stavove koji imaju svrhu ubjeđivanja, a ne informisanja. Kritički pristup medijskom sadržaju, znanje o medijima, njihovoj ulozi i načinu funkcionisanja i regulisanja polazna su osnova prilikom informisanja, pogotovo ako je izvor digitalni odnosno društveni medij.

Rezultati studije pokazali su da mladi za zaštitu ličnih podataka na internetu najčešće koriste mogućnost da ne ostavljaju lične podatke kad god je to moguće (79,4%), dok složenije mehanizme za zaštitu ličnih podataka rjeđe koriste. Slične rezultate pokazala je i studija iz 2021. godine, prema kojoj više od dvije trećine ispitanika (70,6%) ne ostavlja lične podatke na internetu kad god je to moguće, dok složenije mehanizme, odnosno one koji od njih zahtijevaju više vremena i dodatne radnje, ali i poznavanje digitalnih postavki (korištenje programa za skrivanje IP adrese, provjeravanje postavki prilikom preuzimanja neke aplikacije, odjavljivanje sa svih naloga prije pregledanja sadržaja na internetu), veoma rijetko koriste.⁴¹ Rezultati ukazuju na važnost edukovanja mladih o sigurnom korištenju interneta i preventivnom djelovanju u pogledu zaštite ličnih podataka. S obzirom na to da odrastaju u digitalnom okruženju i da je virtuelni svijet njihova produžena realnost,⁴² formalni obrazovni sistem u BiH trebalo bi da pripremi mlade za takvo okruženje i da im ponudi različite mogućnosti prevladavanja izazova sa kojima se mogu susresti u digitalnom prostoru.

Prema prikupljenim podacima, mladi u BiH društvene mreže najviše koriste kako bi pratili objave i statuse poznanika i prijatelja, poznatih ličnosti te objave medija. Na društvenim mrežama najčešće objavljuju i razmjenjuju zabavni i zanimljivi sadržaj, dok edukativni i kulturni sadržaj znatno manje koriste. Najviše je onih koji imaju profil na društvenim mrežama Instagram, YouTube, Facebook i TikTok. Na internetu i društvenim mrežama najviše im smeta govor mržnje, vrijeđanje, omalovažavanje drugih i neprovjerene informacije, dok im velika količina informacija vrlo malo smeta. Mediji imaju veliki kapacitet za edukaciju i informisanje mladih, podsticanje na učestvovanje u javnom životu i u donošenju odluka, preuzimanje odgovornosti i kritičko preispitivanje stvarnosti, ali u omladinskim politikama takva uloga medija nije prepoznata.⁴³ Društvene mreže bi u tom kontekstu mogle mladima poslužiti u svrhu angažovanja u oblasti medija, da putem njih iznesu svoj stav o medijskom sadržaju, predlože šta bi voljeli da vide kao dio medijskog programa i, konačno, da ukažu na eventualne nepravilnosti u medijima. Međutim, istraživanje je pokazalo da mladi društvene mreže skoro i ne koriste u te svrhe i da rijetko kroz društvene mreže pokazuju bilo kakvu vrstu aktivizma.

ZAKLJUČAK

Sprovedena studija potvrdila je početnu hipotezu u vezi sa načinom informisanja mladih u Bosni i Hercegovini, odnosno da su njihov dominantan izvor informacija digitalni mediji. Dakle, generacija Z, koja ne poznaje vrijeme bez interneta i čiji pripadnici su odrasli ili odrastaju uz digitalne medije, najčešće provodi uz internet tri do šest sati dnevno i odatle crpi sve potrebne informacije. Njihov virtuelni svijet produžetak je fizičke stvarnosti i jednako im je važan kao i fizički.⁴⁴ Većinu dnevnih aktivnosti obavljaju putem interneta i navikli su da im je internet prvi izvor kada žele da se informišu ili zabave. Jednostavno, oni žive u digitalnom dobu i to im je prirodno okruženje. U prilog tome govori podatak da se 25,5% ispitanika izjasnilo da ne može zamisliti dan bez interneta, a 21,5% da ne zna da li bi moglo zamisliti dan bez interneta.

S druge strane, obrazovni sistem u BiH ne prati promjene u digitalnom okruženju i nastavni plan i program u velikoj mjeri nije usklađen s onim što đake očekuje van škole. Formalno obrazovanje ih ne priprema na pravi način za sigurno digitalno okruženje. Činjenica da u BiH kao dio formalnog obrazovanja ne postoji predmet koji se odnosi na medijsku i informacionu pismenost (osim jednog njenog segmenta koji se izučava u okviru predmeta Digitalni svijet u Republici Srpskoj) govori u prilog tome. Rezultati studije mogu poslužiti kao polazna osnova za izmjenu nastavnog plana i programa, kao i cjelokupnog programa vaspitno-obrazovnog sistema, što bi podrazumijevalo uvođenje medijsko-informacione pismenosti u obrazovni sistem od najnižeg do najvišeg obrazovnog nivoa. Poseban fokus trebalo bi staviti na vještine digitalne pismenosti i kritički pristup medijskom sadržaju, pogotovo onom koji dolazi iz digitalnih izvora. Takođe, ekspanzija vještačke inteligencije i njena primjena u učenju, obrazovanju, kreiranju sadržaja zahtijeva nove vještine, ali i znanje, što bi takođe trebalo biti dijelom nastavnog plana i programa u okviru obaveznog obrazovnog procesa. Alati vještačke inteligencije mogu doprinijeti napretku u učenju i radu, što može rezultirati boljim uspjehom u školi. Međutim, vještačka inteligencija ima i negativnu stranu i zbog toga je neophodna edukacija prije same primjene, što se posebno odnosi na etički pristup i zloupotrebu različitih alata.

S druge strane, važna je regulacija i način rada internetskih portala. Uvođenje impresuma, kao obavezne stavke na portalima, moglo bi se regulisati zakonskim i podzakonskim aktima. Minimum koji svaki internetski portal treba da ispuni kao pružalac medijskih usluga u javnoj sferi (informisanje, edukacija, zabava i sl.) jeste da korisnike upozna sa svojom vlasničkom strukturom, ured-

ništvom, članovima redakcije, datumom osnivanja, misijom, vizijom, ciljevima, načinom funkcionisanja i finansiranja, kontakt podacima i načinom komuniciranja sa korisnicima. Neophodno je sistemsko djelovanje vladinog, civilnog i privatnog sektora kako bi, udruženim strategijama, stvorili održivu strategiju za kontinuiran razvoj medijske pismenosti koja će, dugoročno, dati rezultate u vidu demokratskog društva, sa jednakim učesćem građana, znanjem i vještinama.⁴⁵ Mediji takođe imaju veliku ulogu u razvoju MIP. Njihov doprinos u promovisanju medijske i informacione pismenosti i aktivno učesće u medijskom opismenjavanju publike mogao bi da bude kroz različite sadržaje posvećene ovoj temi i prilagođene publici s obzirom na dob i nivo obrazovanja.

Ograničenja studije ogledaju se u samom uzorku koji nije nacionalno reprezentativan i moguće je da bi isto istraživanje na nacionalno reprezentativnom uzorku dalo drugačije rezultate. Takođe, neka pitanja trebalo bi detaljnije istražiti primjenom kvalitativnih metoda kako bi se došlo do potpunijih i preciznijih odgovora, koji bi dali bolji uvid u stvarno stanje predmeta istraživanja. Ipak, studija može poslužiti kao osnova za daljnja istraživanja iz ove oblasti, a pogotovo ako se rezultati uporede sa konkretnim ispitivanjima nivoa medijsko-informacione pismenosti mladih u BiH. ■

LITERATURA

Artemova, A. (2018). *Engaging Generation Z through social media marketing Case: Hurja Media Oy*. South-Eastern Finland: University of Applied Sciences.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/142658/Artemova_Alexandra.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Pristupljeno 25. 9. 2024.

Coe, E., Doy, A., Enomoto, K. i Healy, C. (2023). *Gen Z mental health: The impact of tech and social media*. McKinsey Health Institute. <https://www.mckinsey.com/mhi/our-insights/gen-z-mental-health-the-impact-of-tech-and-social-media>. Pristupljeno 1. 10. 2024.

Galan, L. i dr. (2020). *How Young People Consume News and the Implications For Mainstream Media*. Flamingo i Reutersov institut za studij novinarstva, Univerzitet u Oxfordu. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/how-young-people-consume-news-and-implications-mainstream-media> Pristupljeno 25. 9. 2024.

Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F., Onumah, C. (2013). *Media and information literacy: Policy and strategy guidelines*. UNESCO. <https://milunesco.unaoc.org/wp-content/uploads/2012/05/mil-policyguidelines.pdf>

Grizzle, A., Wilson, C., Gordon, D. (2021). *Think Critically, Click Wisely! Media and Information Literate Citizens. Media And Information Literacy Curriculum for Educators and Learners*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068>

Hodžić, S. (2020). *Mladi u BiH i COVID-19 pandemija: Između dobre informiranosti i teorija zavjere*. Sarajevo: Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/mladi_i_covid_izmedju_dobre_informiranosti_i_teorija_zavjere_final.pdf. Pristupljeno 25. 9. 2024.

Hodžić, S. i Sokol, A. (2019). *Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji i problematični medijski sadržaji*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_mediji_problematichni_medijski_sadrzaji_web.pdf. Pristupljeno 25. 8. 2024.

Milosavljević, S. i Radosavljević, I. (2013). *Osnovi metodologije političkih nauka*. Beograd: Službeni glasnik.

Muratbegović, E. i Vujović, S. (2016). *Ponašanje i navike djece na internetu: stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike*. Sarajevo: Save the Children.

Newman, N. i dr. (2021). *Reuters Institute Digital News Report 2021*. Reutersov institut za studij novinarstva.

https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2021-06/Digital_News_Report_2021_FINAL.pdf. Pristupljeno 25. 8. 2024.

Pew Research (Center). (2019). *Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>. Pristupljeno 25. 8. 2024.

Pew Research Center (2024). *About half of TikTok users under 30 say they use it to keep up with politics, news*. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/08/20/about-half-of-tiktok-users-under-30-say-they-use-it-to-keep-up-with-politics-news/>. Pristupljeno 1. 11. 2024.

Pew Research Center (2024). *Social Media and News Fact Sheet*.

<https://www.pewresearch.org/journalism/fact-sheet/social-media-and-news-fact-sheet/>. Pristupljeno 1. 11. 2024.

Popadić, D., Pavlović, Z. i Žeželj, I. (2018). *Alatke istraživača: metodi i tehnike istraživanja u društvenim naukama*. Beograd: Clio.

Raslie, H. i Ting, S. H. (2020). Gen Y and Gen Z Communication Style. *Estudios de Economia Aplicada*, 39(1), 1-18. <http://dx.doi.org/10.2511/5/eea.v39i1.4268>

Savin, A. (2022). *Digitalna prav(d)a*. Beograd: Clío.

Sokol, A. (2019). *Media Usage in the Birac Region and Kalesija*. Sarajevo: Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/media_usage_habits_birac_region_0.pdf. Pristupljeno 15. 9. 2024.

Sokol, A. i Alibegović, S. (2021). *Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima u BiH*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_za_bolje_medije_dtp_05.pdf. Pristupljeno 15. 9. 2024.

Tvengi, D.Ž. (2019). *Internet generacija: dezorijentisanost dece u digitalnom dobu*. Novi Sad: Psihopolis institut.

Trninić, D. (2017). *Konceptualni okvir medijske pismenosti*. Banja Luka: Udruženje za filozofiju i društvenu misao.

Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.

Trninić, D., Kuprešanin Vukelić A., Bokan, J. (2021). Perception of "Fake News" and Potentially Manipulative Content in Digital Media—A Generational Approach. *Societies*, 12(1), 3. <https://doi.org/10.3390/soc12010003>

Trninić, D., Bokan, J. (2022). Odnos prema dezinformacijama građana Bosne i Hercegovine tokom pandemije virusa korona s obzirom na nivo obrazovanja. *CM: Communication and Media*, 17(1), 1-28. <https://doi.org/10.5937/cm17-35973>.

Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A., Mlinarević, J. (2023). Parental education in media literacy, social media and Internet safety for children in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Media Literacy Education*, 15(2), 1- 16. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2023-15-2-1>

Turčilo, L. i dr. (2019). *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019*. Friedrich-Ebert- Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15288.pdf>. Pristupljeno 25. 9. 2024.

UNICEF i RAK BiH. (2020). *Medijske navike djece i stavovi roditelja*. Sarajevo. <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/medijske-navike-djece-i-stavovi-roditelja>. Pristupljeno 25. 9. 2024.

World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. <https://iris.who.int/handle/10665/186463>. Pristupljeno 25. 8. 2024.

Dokumenti

Council of Europe (2018). *Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* (CETS, No. 223), 10. 10. 2018. <https://rm.coe.int/16806c1abc>

European Union (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ L 119/1, 4. 5. 2016, 1-88. <https://gdpr-info.eu/>

Evropska komisija (2022). *Akt o digitalnim uslugama (Digital Services Act – DSA)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>

Evropska komisija (2024). *Ukratko o Aktu o digitalnim uslugama (Digital Service Act – DSA) – Mjere za zaštitu djece i mladih na internetu*. <https://op.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/f3556a65-88ea-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-hr>

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik BiH", br. 3/2003.

<https://www.paragraf.ba/propisi/bih/krivicni-zakon-bosne-i-hercegovine.html>.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine "Službene novine FBiH", br. 36/2003.

<https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html>.

Krivični zakon Republike Srpske, "Službeni glasnik RS", br. 49/2003.

<https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske-t.html>.

Krivični zakon Brčko distrikta BiH, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020.

<https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/krivicni-zakon-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>

Pravilo 60/2012 o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa internetu. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK). <https://docs.rak.ba/articles/0c5876db-760a-4bb3-82ce-71bc9b92988a.pdf>

Pravilo 69/2013 o uslovima pružanja javnih telekomunikacijskih usluga i odnosima s krajnjim korisnicima. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK).

<https://docs.rak.ba/articles/16232d73-7be2-4b5e-a026-b7e-c6ed01988.pdf>

Zakon o zaštiti ličnih podataka "Službeni glasnik BiH", br. 49/2006, 76/2011, 89/2011. <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/zakon-o-zastiti-licnih-podataka.html>

NAPOMENE

- ¹ Newman, N. i dr. (2021). *Reuters Institute Digital News Report 2021*. Reutersov institut za studij novinarstva. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2021-06/Digital_News_Report_2021_FINAL.pdf
- ² Artemova, A. (2018). *Engaging Generation Z through social media marketing Case: Hurja Media Oy*. South-Eastern Finland: University of Applied Sciences, str. 8. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/142658/Artemova_Alexandra.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- ³ IGen (aj-generacija) su osobe rođene 1995. godine ili kasnije. Prispadnici ove generacije su odrasli uz mobilne telefone, imali stranicu na Instagramu prije nego što su krenuli u srednju školu i ne pamte vrijeme bez interneta. Vidjeti: Tvengi, DŽ. (2019). *Internet generacija: dezorijentisanost dece u digitalnom dobu*. Novi Sad: Psihopolis institut, str. 12.
- ⁴ Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- ⁵ World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. URL: <https://iris.who.int/handle/10665/186463>
- ⁶ Hodžić, S. (2020). *Mladi u BiH i COVID-19 pandemija: Između dobre informiranosti i teorija zavjere*. Sarajevo: Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/mladi_i_covid_izmedju_dobre_informiranosti_i_teorija_zavjere_final.pdf. Pristupljeno 25. 9. 2024.
- Hodžić, S. i A. Sokol (2019). *Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji i problematični medijski sadržaji*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_mediji_problematicni_medijski_sadrzaji_web.pdf. Pristupljeno 25. 8. 2024.
- Sokol, A. (2019). *Media Usage in the Birac Region and Kalesija*. Sarajevo: Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/media_usage_habits_birac_region_0.pdf. Pristupljeno 15. 9. 2024.
- Sokol, A. i Alibegović, S. (2021). *Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima u BiH*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_za_bolje_medije_dtp_05.pdf. Pristupljeno 15. 9. 2024.
- Turčilo, L. i dr. (2019). *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15288.pdf> Pristupljeno 25. 9. 2024.
- UNICEF i RAK BiH. (2020). *Medijske navike djece i stavovi roditelja*. Sarajevo. <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/medijske-navike-djece-i-stavovi-roditelja>. Pristupljeno 25. 9. 2024.
- Trninić, D. (2017). *Konceptualni okvir medijske pismenosti*. Banja Luka: Udruženje za filozofiju i društvenu misao.
- Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- Trninić, D., Kuprešanin Vukelić A., Bokan, J. (2021). Perception of “Fake News” and Potentially Manipulative Content in Digital Media—A Generational Approach. *Societies*, 12(1), 3; <https://doi.org/10.3390/soc12010003>
- Trninić, D., Bokan, J. (2022). Odnos prema dezinformacijama građana Bosne i Hercegovine tokom pandemije virusa korona s obzirom na nivo obrazovanja. *CM: Communication and Media*, 17(1), 1-28. <https://doi.org/10.5937/cm17-35973>.
- Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A., Mlinarević, J. (2023). Parental education in media literacy, social media and Internet safety for children in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Media Literacy Education*, 15(2), 1-16. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2023-15-2-1>
- ⁷ Pew Research (Center). (2019). *Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>
- ⁸ Galan, L. i dr. (2020). *How Young People Consume News and the Implications For Mainstream Media*. (Kako mladi konzumiraju vijesti i implikacije za medije glavne struje). Flamingo i Reutersov institut za studij novinarstva, Univerzitet u Oxfordu. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/how-young-people-consume-news-and-implications-mainstream-media>
- ⁹ Coe, E., Doy, A., Enomoto, K. i Healy, C. (2023). *Gen Z mental health: The impact of tech and social media*. McKinsey Health Institute. <https://www.mckinsey.com/mhi/our-insights/gen-z-mental-health-the-impact-of-tech-and-social-media>. Pristupljeno 1.10. 2024.
- ¹⁰ Raslie, H. i Ting, S.H. (2020). Gen Y and Gen Z Communication Style. *Estudios de Economia Aplicada*. 39(1), 1-18. <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v39i1.4268>
- ¹¹ Turčilo, L. i dr. (2019). *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15288.pdf>
- ¹² Sokol, A. i Alibegović, S. (2021). Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima u BiH. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_za_bolje_medije_dtp_05.pdf
- ¹³ Hodžić, S. i Sokol, A. (2019). *Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji i problematični medijski sadržaji*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_mediji_problematicni_medijski_sadrzaji_web.pdf
- ¹⁴ Trninić, D. (2017). *Konceptualni okvir medijske pismenosti*. Banja Luka: Udruženje za filozofiju i društvenu misao.
- ¹⁵ Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- Trninić, D., Kuprešanin Vukelić A., Bokan, J. (2021). Perception of “Fake News” and Potentially Manipulative Content in Digital Media—A Generational Approach. *Societies*, 12(1), 3; <https://doi.org/10.3390/soc12010003>
- ¹⁶ Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F., Onumah, C. (2013). *Media and information literacy: Policy and strategy guidelines*. UNESCO, str. 178. <https://milunesco.unaoc.org/wp-content/uploads/2012/05/mil-policyguidelines.pdf>
- ¹⁷ Grizzle, A., Wilson, C., Gordon, D. (2021). *Think Critically, Click Wisely! Media and Information Literate Citizens. Media And Information Literacy Curriculum for Educators and Learners*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068>
- ¹⁸ Trninić, D., Bokan, J. (2022). Odnos prema dezinformacijama građana Bosne i Hercegovine tokom pandemije virusa korona s obzirom na nivo obrazovanja. *CM: Communication and Media*, 17(1), 1-28. <https://doi.org/10.5937/cm17-35973>.
- ¹⁹ Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A., Mlinarević, J. (2023). Parental education in media literacy, social media and Internet safety for children in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Media Literacy Education*, 15(2), 1-16. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2023-15-2-1>
- ²⁰ Krivični zakon Bosne i Hercegovine “Službeni glasnik BiH”, br. 3/2003. <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/krivicni-zakon-bosne-i-hercegovine.html>.
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine “Službene novine FBiH”, br. 36/2003. <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html>.
- Krivični zakon Republike Srpske, “Službeni glasnik RS”, br. 49/2003. <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske-t.html>.

- Krivični zakon Brčko distrikta BiH, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020.
<https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/krivicni-zakon-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>
- ²¹ Zakon o zaštiti ličnih podataka "Službeni glasnik BiH", br. 49/2006, 76/2011, 89/2011.
<https://www.paragraf.ba/propisi/bih/zakon-o-zastiti-licnih-podataka.html>
- ²² Pravilo 60/2012 o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa internetu. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK). <https://docs.rak.ba/articles/0c5876db-760a-4bb3-82ce-71bc9b92988a.pdf>
- ²³ Pravilo 69/2013 o uslovima pružanja javnih telekomunikacijskih usluga i odnosima s krajnjim korisnicima. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK).
<https://docs.rak.ba/articles/16232d73-7be2-4b5e-a026-b7e-c6ed01988.pdf>
- ²⁴ Trninić, D. (2017). *Konceptualni okvir medijske pismenosti*. Banja Luka: Udruženje za filozofiju i društvenu misao.
- ²⁵ Savin, A. (2022). *Digitalna prav(d)a*. Beograd: Clio.
- ²⁶ Council of Europe (2018). *Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* (CETS, No. 223), 10. 10. 2018. <https://rm.coe.int/16806c1abc>
- ²⁷ European Union (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ L 119/1, 4. 5. 2016, 1-88. <https://gdpr-info.eu/>
- ²⁸ Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A., Mlinarević, J. (2023). Parental education in media literacy, social media and Internet safety for children in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Media Literacy Education*, 15(2), 1-16. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2023-15-2-1>
- ²⁹ Evropska komisija (2022). *Akt o digitalnim uslugama (Digital Services Act ili DSA)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>
- ³⁰ Evropska komisija (2024). *Ukratko o Aktu o digitalnim uslugama (Digital Service Act, DSA) – Mjere za zaštitu djece i mladih na internetu*. <https://op.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/f3556a65-88ea-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-hr>
- ³¹ Popadić, D., Pavlović, Z. i Žeželj, I. (2018). *Alatke istraživača: metodi i tehnike istraživanja u društvenim naukama*. Beograd: Clio.
- ³² Milosavljević, S., i Radosavljević, I. (2013). *Osnovi metodologije političkih nauka*. Beograd: Službeni glasnik.
- ³³ *Ibid.*
- ³⁴ *Ibid.*
- ³⁵ Pitanje i ponuđeni odgovori predstavljeni u Tabeli 6 preuzeti su iz upitnika u: Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- ³⁶ Pitanje i ponuđeni odgovori predstavljeni u Tabeli 7 preuzeti su iz upitnika u: Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- ³⁷ Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- ³⁸ Sokol, A. i Alibegović, S. (2021). *Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima u BiH*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_za_bolje_medije_dtp_05.pdf. Pristupljeno 15. 9. 2024.
- ³⁹ Pew Research Center (2024). *About half of TikTok users under 30 say they use it to keep up with politics, news*. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/08/20/about-half-of-tiktok-users-under-30-say-they-use-it-to-keep-up-with-politics-news/>. Pristupljeno 1. 11. 2024.
- ⁴⁰ Pew Research Center (2024). *Social Media and News Fact Sheet*. <https://www.pewresearch.org/journalism/fact-sheet/social-media-and-news-fact-sheet/>. Pristupljeno 1. 11. 2024.
- ⁴¹ Trninić, D., Kuprešanin Vukelić, A. (2021). Privacy On The Internet Concerning Generation Z In Bosnia And Herzegovina, *Media Literacy and Academic Research*, Vol. 4, No. 1, 180-198.
- ⁴² Tvengi, D.Ž. (2019). *Internet generacija: dezorijentisanost dece u digitalnom dobu*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- ⁴³ Sokol, A. i Alibegović, S. (2021). *Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima u BiH*. Sarajevo: Mediacentar. https://media.ba/sites/default/files/mladi_za_bolje_medije_dtp_05.pdf. Pristupljeno 15. 9. 2024.
- ⁴⁴ Tvengi, D.Ž. (2019). *Internet generacija: dezorijentisanost dece u digitalnom dobu*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- ⁴⁵ Trninić, D. (2017). *Konceptualni okvir medijske pismenosti*. Banja Luka: Udruženje za filozofiju i društvenu misao.

ULOGA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH ONLINE MEDIJA U KREIRANJU JAVNOG MNIJENJA U PROCESU PRISTUPANJA NATO INTEGRACIJAMA I PITANJIMA REGIONALNE SIGURNOSTI

Piše:

dr. sc. Mirza Mehmedović, docent

SAŽETAK

Pitanja parcijalnih političkih stavova nameću se kao ključni faktor u raslojavanju bosanskohercegovačkog javnog mnijenja u procesu raspravljanja o potrebama pristupanja Bosne i Hercegovine NATO savezu. Ako bosanskohercegovačko društvo posmatramo kao jedinstvenu ustavnu jedinicu s važećim političkim ustrojem, medijsko tržište moramo evidentirati kao jedan od faktora definiranja stavova javnog mnijenja u pogledu ključnih međunarodnih kretanja i sigurnosnih smjernica. Ovaj rad se kroz istraživanje objavljenih sadržaja bavi kontekstualizacijom pitanja pristupanja Bosne i Hercegovine NATO savezu analizom ključnih sintagmi, jezičkih konstrukcija ili šireg diskursa koji se koristi u izvještajima *online* medija o važećim pitanjima sigurnosti, regionalne saradnje ili ukupne pozicije Bosne i Hercegovine u euroatlantskim integracijama.

Ključne riječi: sigurnost, mediji, javnost, diskurs, saradnja

I. UVODNA RAZMATRANJA

Kulturna, politička i ekonomska dekonstrukcija bosanskohercegovačke društvene stvarnosti na kraju dvadesetog i početku dvadeset prvog stoljeća destabilizirala je unutrašnju organizaciju sistema u svakom segmentu funkcioniranja, pa tako i u domenu javne komunikacije i organizacije medijskog podsistema. Politička tranzicija iz jednopartijskog u višepartijski sistem, demokratizacija društva, liberalizacija medijskog tržišta te oružani sukobi i etno-teritorijalno redefiniranje teritorijalnih jedinica ostavili su nesagledive posljedice na savremeno bosanskohercegovačko društvo. Međutim, na sredini treće decenije dvadeset prvog stoljeća Bosna i Hercegovina

se nalazi na prekretnici političke, ekonomske i kulturne revitalizacije društva, kao zemlja koja deklarativno teži primjeni evropskih principa političke organizacije i članstvu u NATO-u i Evropskoj uniji. Na tom putu je niz otvorenih pitanja koja su rezultat dvadesetogodišnje političke i ekonomske stagnacije, odnosno urušavanja svih elemenata koji bi trebali biti temelj stabilizacije savremenog bosanskohercegovačkog demokratskog društva. Unutrašnja rekonstrukcija političkog sistema i propitivanje nadležnosti različitih nivoa vlasti, odnosno nosilaca političkih funkcija, istovremeno podrazumijevaju ispunjavanje uslova koji prate pristupanje euroatlantskim integracijama i adaptaciju bosanskohercegovačkog političkog sistema regionalnim i evropskim trendovima.

Nova politička organizacija, definirana ratnim sukobima okončanim sredinom devedesetih godina, predstavlja najznačajniju prepreku procesu ukupne integracije društva, definiranju zajedničkih interesa svih građana, a posebno praktičnom provođenju političkih reformi. Čak se i u historiografskim djelima, koja su se bavila savremenom historijom Bosne i Hercegovine, instrumentalizacija medija navodi kao jedan od ključnih okvira za uspostavu novih komunikacijskih navika publike i verifikaciju etničkih podjela. Tako npr. britanski historičar Noel Malcolm jasno razdvaja političke efekte etničkog čišćenja i ulogu medija u njegovom ozvaničavanju:

Činjenica da nije bilo masovnog povratka izbjeglica u njihove domove, što je vremenom samo 'zapečaćeno' tako što su mnogi prodali svoje prijeratne kuće novim stanarima – konsolidirala je efekte etničkog čišćenja. To što su obrazovanje i mediji bili pod kontrolom entitetskih vlasti doprinijelo je da iskrivljeno prikazivanje skorije povijesti postane široko prihvaćeno među stanovništvom Republike Srpske.¹

Slična opažanja o položaju i ulozi medija u ratnim dešavanjima tokom devedesetih godina možemo pronaći i u izvještajima specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih nacija Tadeusza Mazowieckog, u kojima se kao opći dojam stanja u medijskom sistemu navodi i samo učešće medija u podstrekivanju ratnih sukoba:

Mediji (sredstva javnog informiranja) bivše Jugoslavije jedno su od najznačajnijih sredstava u propagiranju vojnog sukoba u tom regionu. Smatra se da su mediji čak bili i aktivni učesnici u samom konfliktu, te da su sami podsticali ili izazivali mnoga kršenja ljudskih prava i međunarodnog zakona o humanosti.²

Imajući u vidu spomenute historijske kontekste u kojima je formiran savremeni bosanskohercegovački politički koncept, jedan od ključnih preduslova za definiranje jedinstvenog/centraliziranog okvira komunikacijske promocije demokratskih vrijednosti na području Bosne i Hercegovine jeste usaglašavanje/pomirenje svih složenih (heterogenih) kulturoloških karakteristika društva, kao i specifičnih odlika savremene komunikacijske situacije, u model koji bi odgovorio specifičnim informacijskim potrebama građana, ali i standardima koje primjenjuju zemlje članice Evropske unije i NATO saveza. Međutim, suprotno potrebama koje se pred Bosnu i Hercegovinu nameću u procesu pristupanja Evropskoj uniji i NATO savezu, organizacija medijskog sistema direktno odražava političku organizaciju zemlje, što pogoduje medijskoj orijentaciji ka publici spram ratom uspostavljenih etničkih podjela. Najbolji pokazatelj takvih okvira jest organizacija Javnog radiotelevizijskog sistema Bosne i Hercegovine, koji čine dva entitetska emitera i jedan državni, uz kontinuiranu političku intenciju za osnivanje dodatnog emitera/kanala na hrvatskom jeziku. Bitno je napomenuti da još uvijek nije uspostavljena korporacija, kao tijelo koje bi rukovalo poslovanjem javnih emitera, a nije završen ni proces digitalizacije, kao jedan od osnovnih tehničkih preduslova za umrežavanje sa evropskim javnim emiterima. Ovakva dezintegracija nacionalnog javnog radiotelevizijskog sistema direktno onemogućava aktivno učešće javnog emitiranja u procesu formiranja javnog mnijenja o bitnim političkim pitanjima kao što su euroatlantske integracije i pitanja sigurnosti i regionalne povezanosti.

Uporedo sa zakonskom i organizacijskom dezintegracijom nacionalnog sistema javnog emitiranja, Bosna i Hercegovina još uvijek nema usvojen zakon o elektronskim medijima koji bi ponudio stabilan unutrašnji regulacijski okvir za domaće komercijalne elektronske medije i ograničio penetraciju stranih medija na bosanskohercegovačko tržište.

Imajući u vidu regulacione nedostatke bosanskohercegovačkog sistema elektronskih medija, ovaj rad pažnju usmjerava kao *online* medijima kao najdinamičnijem sektoru javnog komuniciranja, kako u svijetu tako i u Bosni i Hercegovini. *Online* mediji danas zauzimaju primarnu ulogu u promociji demokratskih odnosa, diskusiji o javnim pitanjima, ali i u procesu pozicioniranja građana spram aktuelnih unutrašnjih i međunarodnih političkih trendova. *Online* prostor, kao tehnološku platformu razmjene digitalnih sadržaja, danas možemo posmatrati ne samo kao mrežu ljudskog znanja već i kao instrument pozicioniranja stabilizirajućih i integrirajućih politika u društvima u tranziciji.

Kroz već spomenuti proces dekonstrukcije društvenog poretka i urušavanja unutrašnje strukture političkog sistema Bosne i Hercegovine aktuelne komunikološke dileme su uglavnom vezane za (ne)postojanje relevantnih i stručno osposobljenih institucija/organizacija koje bi rukovodile procesom definiranja razvojne strategije medijskog sistema, odnosno razvojem javne komunikacije neovisno o utjecaju aktuelnih političkih centara. Međutim, uzimajući u obzir već spomenutu političku tranziciju ka članstvu u Evropskoj uniji, ova dilema otvara niz drugih pripadajućih pitanja, na koja je neophodno ponuditi odgovore putem analize medijskog sistema i važećih zakonskih okvira koji su temelj budućih reformi:

- Koji zakoni ili profesionalni regulatorni akti uređuju medijsko tržište?
- Kako se regulacija provodi u praksi i kako se vrši monitoring rada i razvoja medijskog sistema?
- U kojoj mjeri su ispoštovani komunikacijski (medijski) uslovi koje propisuje Evropska unija za zemlje potencijalne članice?
- Koliko postojeći medijski (tradicionalni i *online*) resursi odgovaraju informacijskim potrebama građana i sigurnosnim perspektivama političkog sistema?
- Kako *online* mediji pozicioniraju teme od javnog značaja i otvaraju prostor za kreiranje javnog mnijenja?

2. ONLINE MEDIJI I PROTOK INFORMACIJA

Iako je susjedna Hrvatska 2013. godine pristupila Evropskoj uniji, istraživanja koja su se bavila protokom informacija u hrvatskom društvu, a na osnovu kojih je kreiran stav javnosti spram pristupanja evropskim integracijama, pokazala su nizak nivo informiranosti javnosti o pregovorima i dogovorenim uslovima koji su prethodili pristupanju. Analize hrvatske organizacije GONG³ iz 2011. godine potvrdile su da je hrvatski euroskepticizam, ili generalno stav prema evropskim integracijama, bio ograničen niskim nivoom otvorenosti javnog komunikacijskog prostora za artikulaciju političkih stavova građana. Hrvatsku možemo koristiti kao referentni primjer po kojem bismo se trebali orijentirati u budućem razvoju bosanskohercegovačkog medijskog sistema s obzirom na to da je Hrvatska, uprkos činjenici da je okončala pristupni put ka Evropskoj uniji, i tokom procesa pristupanja bila suočena s određenim nedostacima u sistemu informiranja građana o političkim koracima i međunarodnim integracijama. Također je bitno napomenuti da je Hrvatska znatno ranije donijela pripadajuće zakonske i regulatorne akte koji uređuju svaki segment komunikacijskog sistema, od tradicionalnih medija, telekomunikacijskih usluga, do novih medija. Što se tiče tržišta *online* medija, u Hrvatskoj je regulirano Zakonom o elektroničkim

medijima, odnosno članom Zakona koji obuhvata usluge elektroničkih publikacija putem elektroničkih komunikacijskih mreža (član 1), dok Agencija za elektroničke medije u Hrvatskoj vodi registar elektroničkih publikacija.

Drugi regionalni primjer za Bosnu i Hercegovinu može biti Crna Gora, kao zemlja koja je već pristupila NATO savezu, ali je još uvijek u statusu kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Ono što može biti relevantno za bosanskohercegovačka komunikološka istraživanja jesu analize izazova s kojima su se suočavali crnogorski mediji prilikom izvještavanja o članstvu Crne Gore u NATO savezu prije samog procesa pristupanja. Crna Gora, kao bivša jugoslavenska republika, još uvijek se suočava s unutrašnjim političkim razlikama u pogledu reformske strategije zemlje, ali i međunarodnih integracija, te su i analize pokazale medijsku orijentaciju spram zagovornika ili protivnika NATO saveza. Kako je pokazala analiza Radija Slobodna Evropa⁴ iz 2015. godine (dvije godine prije pristupanja Crne Gore NATO savezu), mediji su se suočili s mnogobrojnim problemima kao što su nedostatak kompetentnih sagovornika, svrstavanje uz zagovornike ili protivnike NATO saveza ili nedostatak kapaciteta za dublje sagledavanje svih aspekata euroatlantskih integracija. Kako se navodi u analizama Radija Slobodna Evropa, mediji u Crnoj Gori uglavnom su bili upućeni na političare kao izvor informacija, koji su istovremeno iznosili uglavnom političke stavove bez relevantne kompetencije o pitanjima sigurnosti i vanjske politike. Ovi nedostaci u izvještajima crnogorskih medija o članstvu u NATO savezu također u fokus definiranja javnog mnijenja stavljaju *online* medije kao platforme koje mogu poslužiti kao transparentniji prostor za razmjenu stavova i propitivanje aktuelnih političkih pozicija.

Međutim, kada govorimo o regulaciji rada *online* medija u Crnoj Gori, zakonom je propisano da se moraju registrirati u Ministarstvu kulture prije početka rada. Registar sadrži podatke kao što su adresa osnivanja ili sjedišta, imena odgovornih osoba, ime glavnog urednika, izvori i način finansiranja, kao i podaci o vlasnicima. Ovakav mehanizam regulacije omogućava uvid u obim tržišta *online* medija u Crnoj Gori, ali i transparentnost vlasničkih odnosa, što može biti indikator samim konzumentima *online* sadržaja o eventualnoj međuovisnosti uređivačkih politika i političkih stavova.

S druge strane, Bosna i Hercegovina, iako je 2024. godine dobila kandidatski status, još uvijek se u kontekstu ukupnih političkih reformi najvećim dijelom suočava s reformom komunikacijskog sistema i integracijom medijskog tržišta.

U domenu legislative, izostanak pripadajućih zakona se najizraženije negativno odražava na oblast zaštite domaćih komercijalnih i javnih medija u oblasti pružanja marketinških usluga, transparentnost vlasničkih odnosa u medijima, integraciju javnog radiotelevizijskog sistema i uređenje tržišta *online* medija. Izostanak navedenih zakona u bosanskohercegovačkoj komunikacijskoj legislativi problem je koji istovremeno propituje sposobnost države da preuzme inicijativu na uređenju unutrašnjih komunikacijskih odnosa, dok s druge strane propituje i propusnost bosanskohercegovačkog komunikacijskog sistema u domenu penetracije stranih medija, posebno iz susjednih država koje imaju direktne političke i sigurnosne interese na teritoriji Bosne i Hercegovine. Iako praksa domaćih javnih i (posebno) komercijalnih medija potvrđuje primjenu savremenih tehnologija, konvergenciju ka novim platformama i interakciju s publikom, zakonski okvir i uređenje domaćeg tržišta moramo posmatrati kao primarni korak u strategiji razvoja bosanskohercegovačkog medijskog tržišta, kao preduslova za pouzdanost komunikacijskog sistema i kvalitetnu informiranost građana.

Međutim, postavlja se pitanje šta u političkom smislu podrazumijeva konvergencija, uključanje u savremene međunarodne medijske mreže i distribucija *online* sadržaja, te kakvi su njihovi efekti na savremeno bosanskohercegovačko društvo.

Kako navodi Osmančević, konvergencija je

objedinjavanje i sažimanje medijskih potencijala. Na web-portalima i *online* medijskim izdanjima informacija ide paralelno kao tekst, zvuk i slika s brojnim hiperlinkovima (engl. *hyperlink*) koji nas upućuju na druge izvore informacija, te na arhive o istom ili sličnim događajima, ili informacije o akterima događaja.⁵

Procesi koji olakšavaju konvergenciju uslovljeni su društvenom praksom i kulturnim vrijednostima; načinima na koje proizvodimo i koristimo digitalne medije za komunikaciju o aktuelnim kulturnim, ekonomskim i političkim pitanjima u važećem historijskom kontekstu razvoja jednog društva. Tamo gdje su nekada ljudi imali priliku prikupiti i filtrirati naučne informacije putem različitih 'tradicionalnih' kanala komunikacije, sada digitalne tehnologije također igraju važnu ulogu. Konvergencija medija je spajanje više medijskih oblika u jednu platformu radi pružanja dinamičnog iskustva, interakcije i direktnog angažiranja publike u procesu kreiranja distribuiranih medijskih sadržaja.

Razlika između tradicionalnog i *online* novinarstva ima mnogo, ali najvažnije je da je web novinarstvo određeno

upravo konvergencijom medija i interakcijom s publikom, zbog čega kreatori *online* sadržaja moraju razmišljati o daljnjim distributivnim potencijalima poruke, upotrebi multimedije, drugih platformi i društvenih medija, a posebno o efektima koje iskrivljena poruka može imati na razumijevanje određenih političkih procesa i aktivizam samih građana (u virtualnom i realnom prostoru). Brojni autori koji su se bavili savremenim komunikološkim fenomenima u posljednjih dvadesetak godina tvrdili su da je novinarstvo u кризи. Internet kao novi medij transformirao je novinarsku praksu: potencijale finansijske dobiti, sredstva koja *online* mediji koriste za distribuciju sadržaja i način na koji novinari rade. Rast broja društvenih medija čak je utjecao na identitet novinarske profesije, mijenjajući način na koji publika percipira novinare i kako novinari gledaju na društvo koje predstavljaju publici putem *online* sadržaja.

Imajući u vidu sve navedene izazove s kojima se mediji suočavaju pri primjeni savremenih komunikacijskih tehnologija, *online* distribucija medijskih sadržaja u savremenim zemljama danas u fokus stavlja brzinu i finansijsku održivost *online* platformi. Dok s jedne strane nove tehnologije reduciraju brzinu i kadrovske potrebe savremenih medija, s druge strane propituju i nove mehanizme političkih pritisaka i ograničenja koja se otvaraju protivnicima slobodnog protoka informacija. Hrvatska npr., kao članica Evropske unije, jeste primijenila potrebne regulatorne okvire za funkcioniranje *online* medija, ali se još uvijek suočava sa izraženim pitanjima finansijske neovisnosti i slobode kreatora medijskih sadržaja na *online* platformama. To su i neki od glavnih zaključaka GONG-ove javne rasprave o modelima finansiranja novinarstva održane u oktobru 2023. godine, na kojoj su učestvovali različiti komunikacijski eksperti.

Kvalitetno novinarstvo možda nikada nije bilo tako važno kao danas u digitalnom dobu, a istodobno je teže nego ikada osigurati održiv i siguran model njegovog financiranja. U malim medijskim tržištima, kao što je u Hrvatskoj, posebno su visoki rizici političkih utjecaja na medije kroz mehanizme potpore, državnog oglašavanja i povezanih poslova vlasnika medija.⁶

Dok se Hrvatska suočava s pitanjima finansijske neovisnosti i izazovima političkih pritisaka kroz državna oglašavanja, Bosna i Hercegovina se suočava s elementarnim pitanjima regulacije tržišta *online* medija i transparentnosti vlasničkih odnosa u medijskom okruženju u kojem *online* portali vrlo često nastaju kao prikriveni politički komunikacijski instrument, bez relevantnih informacija o osnivačima, vlasnicima ili urednicima *online* medija.

Prema rezultatima istraživanja koje je proveo Osmančević tokom 2021. godine u okviru projekta “Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini” ukupno je evidentirano 615 medijskih web portala na tržištu Bosne i Hercegovine, što je podatak koji sam po sebi govori o obimu tržišta *online* platformi koje pružaju medijske sadržaje. Svakako je bitno imati u vidu mogućnost da se broj medijskih portala svakodnevno mijenja, ovisno o čitanosti, odnosno poziciji koju zauzimaju na tržištu, ali ovisno i o porijeklu, odnosno samoj intenciji osnivanja pojedinih portala, ako je riječ o portalima koji imaju privremenu svrhu propagiranja određenih političkih ideja ili promocije konkretne političke partije. U prilog ovoj tvrdnji govore i objavljeni rezultati da najveći broj mapiranih portala nema impresum, odnosno podatke o osnivačima, vlasnicima ili urednicima samog portala.

Mapiranje web portala u BiH pokazalo je odnos profesionalnih informativnih portala sa potpunim impresumom i medija čiji su osnivači i/ili odgovorna lica nepoznati. Očekivano, najveći broj portala nema impresum - njih 270, ili 44 odsto; 29 odsto ili 178 portala ima djelimični impresum (samo pojedine podatke iz impresuma), dok potpuni impresum ima 27 odsto, odnosno 167 portala.⁷

Podatak da skoro polovina evidentiranih web portala nema impresum, odnosno podatke o osnivačima i vlasnicima portala, govori o neuređenosti tržišta *online* medija, odnosno da je Bosni i Hercegovini potreban model registra koji je u primjeni u zemljama regiona, kao što su Hrvatska i Crna Gora. Neuređeno tržište onemogućava praćenje porijekla i dosega distribuiranih sadržaja na *online* medijima, onemogućava uvid u proces finansiranja samog medija, ali također onemogućava regulaciju/sankcioniranje samih medija u oblasti tačnosti informacija, klevete ili širenja jezika mržnje. Svi navedeni propusti u regulaciji i organizaciji tržišta *online* medija u Bosni i Hercegovini ograničavaju mogućnost praćenja distribucije i porijekla određenih medijskih sadržaja, utjecaja medijskih sadržaja na zainteresiranost građana za određene teme, ali i učesća građana u diskusiji o određenim pitanjima od javnog interesa putem *online* platformi.

Imajući u vidu teritorijalnu organizaciju zemlje, komplikovan politički sistem i stalnu stagnaciju u procesu reforme regulatornog okvira komunikacijskog sistema, Osmančević u zaključcima stanja u *online* medijima nudi nekoliko preporuka koje između ostalog obuhvataju potrebu izrade zakona o širenju i korištenju tehnologije, usvajanja zakona o oglašavanju u Bosni i Hercegovini te formiranje registra web portala u našoj zemlji, čiju bi izradu i vođenje

preuzeli Vijeće za štampu i *online* medije u Bosni i Hercegovini i Regulatorna agencija za komunikacije.

3. ANALIZA MEDIJSKE NAJAVE VJEŽBE “BRZI ODGOVOR”

Kako bismo utvrdili specifične okolnosti pod kojima mediji u Bosni i Hercegovini usmjeravaju pažnju prema aktualnim sigurnosnim temama koje obuhvataju i pitanja međunarodnih integracija i regionalne saradnje, ovaj rad će se baviti analizom tekstova u kojima je najavljena EUFOR-ova vježba “Brzi odgovor 2024.” koja je održavana od 24. augusta do 16. septembra 2024. Vježba “Brzi odgovor” predstavlja specifičan događaj koji, osim sigurnosnih aspekata i uloge snaga EUFOR-a u Bosni i Hercegovini, uglavnom aktualizira i unutrašnja politička pitanja i rasprave o članstvu Bosne i Hercegovine u NATO savezu.

Analizi sadržaja pristupano je od opće hipoteze da *online* mediji (ili *online* izdanja tradicionalnih medija), ovisno o teritorijalnoj poziciji i aktualnim političkim odnosima u Bosni i Hercegovini, različitim obimom i interesiranjem izvještavaju o aktivnostima snaga EUFOR-a u Bosni i Hercegovini. Imajući u vidu sva ranije navedena ograničenja i opstrukcije u procesu regulacije i organizacije medijskog sistema u Bosni i Hercegovini, analiza medijskih sadržaja, kao kontinuirani proces analize usmjeravanje pažnje javnosti, može poslužiti kao temelj razumijevanja političkih odnosa i utjecaja medija na stavove građana prema političkoj stvarnosti, kako to objašnjava Nuhanović:

Analiza sadržaja dokumenta prihvata se kao empirijska metoda istraživanja, ali ne i kao metoda sakupljanja podataka. Prema angažovanju čula može se razmotriti auditivnom, vizuelnom, audiovizuelnom i faktičkom metodom saznanja. Ipak, specifičnost ove metode je u tome što ona nije samo metoda empirijskih, već je i metoda teorijskih istraživanja. Ne zapostavljajući ulogu čula, ovim metodom prevashodno otkrivamo smisao, značenje i značaj podataka promišljanjem sadržaja i forme dokumenata.⁸

Istraživanje objavljenih sadržaja *online* medija (ili tradicionalnih medija) u Bosni i Hercegovini ne vrši se sistematski, državna tijela ne raspolažu adekvatnim kadrovskim kapacitetima za stalni monitoring objavljenih sadržaja, dok se Vijeće za štampu i *online* medije i Regulatorna agencija za komunikacije medijskim sadržajima isključivo bave po konkretnim pritužbama građana ili organizacija.

Ova analiza je obuhvatila šest *online* portala/izdanja u Bosni i Hercegovini imajući u vidu teritorijalno porije-

klo medija i pretpostavku o etničkim karakteristikama publike koja konzumira sadržaje konkretnog medija:

- a) *Online izdanje Nezavisnih novina* (nezavisne.com) kao najutjecajnijeg dnevnog lista u entitetu Republika Srpska
- b) *Klix.ba* kao najutjecajniji samostalni informativni portal u Bosni i Hercegovini, orijentiran uglavnom prema publici u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine
- c) *Online izdanje Dnevnog avaza* (avaz.ba) kao najutjecajnijeg dnevnog lista sa sjedištem u Sarajevu
- d) *Online izdanje Oslobođenja* (oslobodjenje.ba) kao najstarijeg dnevnog lista u Bosni i Hercegovini
- e) *Online izdanje mostarskog Dnevnog lista* (dnevni.ba) kao najutjecajnijeg dnevnog lista u zapadnoj Hercegovini
- f) Portal NI Bosna i Hercegovina (n1info.ba) kao jedne od najutjecajnijih regionalnih televizijskih mreža, koja istovremeno funkcioniše i kao ogranak globalne medijske korporacije CNN

Svi mediji analizirani su unutar četiri parametra: 1) porijeklo teksta, odnosno je li riječ o autorskom tekstu novinara iz redakcije medija ili je tekst preuzet od agencije ili nekog drugog medija; 2) obim teksta, odnosno je li riječ o vijesti koja nudi osnovne informacije ili je riječ o nekoj obimnijoj novinskoj formi koja nudi više objašnjenja i širi kontekst; 3) stav medija, odnosno zauzima li medij pozitivan ili negativan stav prema vježbi "Brzi odgovor" dovodeći je u kontekst političke stabilnosti ili bolje sigurnosne perspektive unutar međunarodnih i regionalnih okvira; 4) interaktivnost teksta, odnosno povezanost s društvenim mrežama i omogućenim prostorom za komentiranje.

- a) nezavisne.com⁹ (*Nezavisne novine*): Porijeklo teksta objavljenog na portalu nezavisne.com je agencijskog porijekla, što je navedeno i u samom tekstu (Agencija SRNA); Obim teksta odgovara formi vijesti s ponuđenim odgovorima na osnovna novinarska pitanja, bez dodatnih objašnjenja ili šireg konteksta samog događaja.; Medij zadržava neutralan stav prema događaju ne dovodeći ga u bilo kakav politički kontekst niti se otvara bilo kakav prostor za propitivanje ili reakcije javnosti. Što se tiče interaktivnosti teksta, omogućeni su linkovi za dijeljenje teksta na društvenim mrežama, te je uvršten i *plug-in* koji omogućava komentar sa Facebook profila, međutim na tekst nije ostavljen niti jedan komentar.
- b) *klix.ba*¹⁰: Porijeklo teksta objavljenog na *klix.ba* je od samog medija, ali je baziran uglavnom na pres-konferenciji koja je održana povodom najave vježbe. Prenešene su uglavnom izjave odgovornih osoba, bez značajnih intervencija novinara.; Obim teksta odgovara formi izvještaja s ponuđenim osnovnim informacijama o samom događaju.; Medij ne zauzima stav o vježbi, zadržava neutralnost i ne nudi bilo kakav politički kontekst ili prostor za diskusiju o samom

događaju. Interaktivnost teksta omogućava komentare čitalaca, uz ranije utvrđene mehanizme registracije korisnika (bez imena i prezimena), a na tekst je ostavljeno ukupno 47 komentara, što se ne može tretirati kao izražena zainteresiranost za raspravu o navedenoj temi.

- c) *avaz.ba*¹¹ (*Dnevni avaz*): Porijeklo teksta objavljenog na portalu *avaz.ba* je iz Agencije FENA, što je naznačeno u samom tekstu.; Obim teksta odgovara formi vijesti, bez dodatnih pojašnjenja i kontekstualizacije samog događaja.; Medij ne zauzima bilo kakav stav po pitanju događaja, niti ga dovodi u bilo kakav unutrašnji ili vanjski politički kontekst. *Avaz* nudi linkove za dijeljenje teksta na društvenim mrežama, a komentirati je moguće uz odgovarajuću prijavu na samom portalu, s tim što je na tekst ostavljen samo jedan komentar.
- d) *oslobodjenje.ba*¹² (*Oslobođenje*): Skoro identično kao i portal *Klix*, *Oslobođenje* je objavilo autorski tekst kao najavu događaja, ali je u potpunosti oslonjen na izjave odgovornih lica na tematskoj pres-konferenciji.; Obim teksta odgovara formi izvještaja, s ponuđenim osnovnim informacijama o događaju i planiranim aktivnostima tokom izvođenja pojedinačnih dijelova vježbe.; Medij ne zauzima stav o događaju niti ga dovodi u bilo kakav politički ili širi sigurnosni kontekst. *Oslobođenje* ne nudi opcije za dijeljenje samog teksta, niti nudi bilo kakav oblik direktnog komentara na sam tekst.
- e) *dnevni.ba*¹³ (*Dnevni list*): Slično kao *Klix* i *Oslobođenje*, mostarski *Dnevni list* je objavio autorski tekst redakcije, ali je oslonjen u potpunosti na izjave odgovornih lica koja su se obratila na tematskoj pres-konferenciji.; Tekst je obima novinskog izvještaja, uz osnovne informacije o događaju, bez dodatnih objašnjenja ili dopunjenog šireg konteksta teme.; Medij ne zauzima stav o događaju niti ga šire kontekstualizira ili dovodi u vezu s aktuelnim unutrašnjim ili regionalnim političkim temama. *Dnevni list* je omogućio opcije za dijeljenje teksta na društvenim mrežama, te je omogućeno direktno komentiranje na tekst sa Facebook nalogom. Međutim, na tekst nije ostavljen niti jedan komentar.
- f) *NI info.ba*¹⁴ (portal NI televizije): Slično drugim medijima, NI portal je objavio autorski tekst, ali su prikupljene informacije uglavnom bazirane na izjavama nadležnih osoba s održane pres-konferencije.; Obim teksta odgovara formi vijesti uz dodatak video sadržaja koji prikazuje kolonu vozila EUFOR-a, što priči daje dodatni vizuelni kontekst, ali ne nudi informacije koje bi dopunile samu vijest.; Medij ne zauzima stav o pitanju događaja niti nudi dodatni politički ili sigurnosni kontekst za priču, izvještaj se bazira na osnovnim informacijama koje ne otvaraju prostor za

različito shvatanje ili diskusiju o samom događaju. NI portal omogućava dijeljenje teksta na društvenim mrežama te komentiranje koje podrazumijeva slanje komentara uredništvu na odobrenje. Također, ni u tekstu koji je objavljen na portalu NI televizije nije objavljen niti jedan komentar.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Imajući u vidu savremeni historijski kontekst u kojem su se razvijali bosanskohercegovački mediji, te aktuelnu političku situaciju koja osporava reformske procese komunikacijskog sistema, očito je da se *online* mediji ne upuštaju u procese tumačenja društvene i političke stvarnosti u kontekstu regionalnih i globalnih integracija. Čitaoci *online* medija se s jedne strane suočavaju s dilemama koje su vezane za porijeklo samih informacija, ali se istovremeno suočavaju s otvorenim pitanjima na koja traže odgovore u procesu zauzimanja stavova prema aktuelnim političkim i sigurnosnim pitanjima.

Bosanskohercegovački medijski sistem oslikava složeno političko ustrojstvo zemlje koje u temelju osporava ulogu državnih institucija u kreiranju adekvatne razvojne strategije i regulatornog okvira za buduće djelovanje medija. U kontekstu budućih međunarodnih odnosa, politički utjecaj na ograničavanje medijskih sloboda po teritorijalnim i etničkim osnovama osporava i sam proces otvaranja stabilnog demokratskog javnog mnijenja, informiranog iz nezavisnih izvora i osposobljenog da raspravlja o suštinskim političkim, sigurnosnim i ekonomskim pitanjima. Analiza primjera informacije o aktuelnom sigurnosnom događaju koji kontekstualizira poziciju Bosne i Hercegovine spram NATO integracija i regionalne sigurnosti pokazao je nezainteresiranost *online* medija za dublju analizu uzročno-posljedičnih veza i uključivanje publike u promišljanje o sigurnosnim pitanjima. Ovakav pristup *online* medija s jedne strane možemo porediti sa slučajem Crne Gore, gdje je evidentiran izostanak kompetencije sagovornika i novinara o aktuelnim sigurnosnim pitanjima, dok s druge strane uzroke možemo tražiti i u potrebi zadržavanja neutralnog stava koji podilazi različitim političkim stavovima i zanemaruje poziciju konzumenta informacije. Ova dilema istovremeno u fokus stavlja i samog novinara, kao autora poruke, koji se zadržava na površini događaja i ne upušta se u dublju analizu aktuelnih društvenih pitanja, što je u slučaju izvještavanja o "Brzom odgovoru" posebno indikativno jer je u srži samog događaja bila informacija o "povećanom prisustvu vojske". Niti jedan od autora analiziranih tekstova nije propitao razloge, lokacije, obim ili potencijalne efekte najavljenog prisustva vojske u određenim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Ograničeni na pretpostavke o karakteristikama publike, parametrima uspostavljenim tokom devedesetih godina, i tradicionalni i *online* mediji se odlučuju uglavnom na neutralan stav o ključnim političkim dilemama savremene bosanskohercegovačke publike. Ovakav stav možemo tumačiti i kao oblik autocenzure, definiran ekonomskim odnosima medija s političkim subjektima ili kompanijama koje su pod direktnim političkim utjecajem. U ovakvim komunikacijskim odnosima u trouglu mediji-publika-institucije otvara se niz drugih pitanja za potencijalna komunikološka i politološka istraživanja koja bi propitala poziciju savremenih bosanskohercegovačkih medija između uloge čuvara političkih interesa s jedne i sve izraženije potrebe bosanskohercegovačkih građana da budu adekvatno informirani o aktuelnim političkim pitanjima s druge strane. ■

REFERENCE:

- Malcolm, N. (2011). *Bosna: Kratka povijest*. Sarajevo: Buybook.
- Mazowiecki, T. (2007). *Izveštaji 1992-1995*. Tuzla: Univerzitet u Tuzli i Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo.
- Nuhanović, A. (1998). *Fenomen javnosti*. Sarajevo: Promocult.
- Osmančević, E. (2009). *Demokracija i sigurnost u Jugoslovanima*. Sarajevo: Friedrich-Ebert Stiftung.
- Osmančević, E. (2021). *Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za promociju civilnog društva (CPCD).
- <https://gong.hr/2023/10/18/novinarstvo-ne-smije-bitiprepusteno-prevljivim-nacionalnim-politikama-i-trzistu/>
- <https://avaz.ba/vijesti/bih/924376/eufor-obavijestio-ne-brinite-akovidite-povecan-broj-vojnih-vozila-u-bih>
- <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/eufor-najavio-brzi-odgovorstizu-vojnici-iz-23-zemlje-bice-ih-na-granicnim-prelazima-ali-i-u-naseljima-976684>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/eufor-najavljuje-vjezbu-zbog-koje-u-bih-dolaze-vojnici-iz-23-drzave-gradjani-mogu-bitimirni/240813062>
- <https://dnevni.ba/clanak/eufor-najavio-vojni-vjezbu-u-bih-u-kojoj-ce-sudjelovati-vojnici-iz-23-drzave-clanice>
- <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Pocinje-godisnja-vjezba-EU-FOR-a-Brzi-odgovor/852229>
- <https://n1info.ba/vijesti/pocinje-vjezba-brzi-odgovor-vozila-eufor-ace-bitiprisutna-sirom-bih/>
- <https://www.slobodnaevropa.org/a/upitna-objektivnost-medija-okonato-integracija/27393660.html>

NAPOMENE

- ¹ Malcolm, Noel (2011). *Bosna: Kratka povijest*. Sarajevo: Buybook.
- ² Mazowiecki, Tadeusz (2007). *Izveštaji 1992–1995*. Tuzla: Univerzitet u Tuzli i Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo.
- ³ GONG je organizacija civilnog društva utemeljena 1997. godine radi poticanja građana na aktivnije sudjelovanje u političkim procesima. Cilj djelovanja GONG-a je promicanje i unaprjeđenje ljudskih i građanskih prava te ohrabrivanje i osnaživanje građana za što aktivnijom participacijom u procesima donošenja političkih odluka. (<https://gong.hr/>)
- ⁴ <https://www.slobodnaevropa.org/a/upitna-objektivnost-medija-oko-nato-integracija/27393660.html> (pristupljeno 28. 11. 2024)
- ⁵ Osmančević, Enes (2009). *Demokratskiost www-komuniciranja*. Sarajevo: Friedrich-Ebert Stiftung.
- ⁶ <https://gong.hr/2023/10/18/novinarstvo-ne-smije-bitiprepusteno-prevrljivim-nacionalnim-politikama-i-trzistu/> (pristupljeno 2. 11. 2024)
- ⁷ Osmančević, Enes (2021). *Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za promociju civilnog društva (CPCD).
- ⁸ Nuhanović, Asad (1998). *Fenomen javnosti*. Sarajevo: Promocult.
- ⁹ <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Pocinje-godisnja-vjezba-EUFOR-a-Brzi-odgovor/852229> (pristupljeno 26. 10. 2024)
- ¹⁰ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/eufor-najavljuje-vjezbu-zbog-koje-u-bih-dolaze-vojnici-iz-23-drzave-gradjani-mogu-bitimirni/240813062> (pristupljeno 26. 10. 2024)
- ¹¹ <https://avaz.ba/vijesti/bih/924376/eufor-obavijestio-ne-brinite-ako-vidite-povecan-broj-vojnih-vozila-u-bih> (pristup ostvaren 26. 10. 2024)
- ¹² <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/eufor-najavio-brzi-odgovor-stizu-vojnici-iz-23-zemlje-bice-ih-na-granicnim-prelazima-alii-u-naseljima-976684> (pristupljeno 26. 10. 2024)
- ¹³ <https://dnevni.ba/clanak/eufor-najavio-vojnu-vjezbu-u-bih-u-kojoj-ce-sudjelovati-vojnici-iz-23-drzave-clanice> (pristupljeno 26. 10. 2024)
- ¹⁴ <https://n1info.ba/vijesti/pocinje-vjezba-brzi-odgovor-vozila-eufora-ce-bitiprisutna-sirom-bih/> (pristupljeno 26. 10. 2024)

MIGRANTI I MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJA U FBIH: OBJEKTIVNOST IZMEĐU PERCEPCIJE JAVNOSTI I LJUDSKIH PRAVA

Pišu:
dr. sci. Šejn Husejnefendić
MA Ajša Balta

dr. sci. ŠEJN HUSEJNEFENDIĆ
Docent na Odsjeku za žurnalistiku PhD

MA AJŠA BALTA
Studentica na Filozofskom fakultetu Tuzla
Odsjek: Žurnalistika

SAŽETAK

Rad prezentira analizu sadržaja triju bosanskohercegovačkih medija, tj. način izvještavanja o migrantima u periodu januar-septembar 2024. Fokus analize je na prirodni izvještavanja, potencijalnom utjecaju medijskog predstavljanja migranata na percepciju bosanskohercegovačke javnosti te ljudskim pravima migranata. Analiza tona izvještavanja, učestalosti pojavljivanja te prisutnost stereotipa ili propagandnih narativa migranata varijable su koje smo pratili te pokušali sintetizirati zaključak doprinosi li medijsko izvještavanje o migrantima stvaranju (pred)određenih slika o migrantima.

Kvalitativna analiza sadržaja veb-portala u BiH Klix.ba, Dnevni avaz i Oslobođenje pokazuje da su češće migranti prikazani u negativnom nego u neutralnom ili pozitivnom svjetlu. Paralelno, "retorika", tj. medijski žargon koji smo zapazili, može značajno utjecati na percepciju migranata u javnosti, s mogućim reperkusijama po njihovu integraciju u društvo. Zaštita ljudskih prava iz medijske prakse također je u fokusu ovog istraživanja jer smo nastojali utvrditi da li medijsko izvještavanje oblikuje stavove javnosti prema migrantima te u kojoj mjeri doprinosi kršenju/zaštiti njihovih prava.

Ključne riječi: migranti, BiH, medijska reprezentacija, ljudska prava, percepcija javnosti

I. POZADINA POJAVE

Mediji igraju ključnu ulogu u oblikovanju percepcije o društvenim grupama, posebno onim marginaliziranim, kao što su manjine i migranti. Prema McQuailu postoji svakodnevna ili zdravorazumska teorija korištenja medija, koja se odnosi na znanje koje svi imamo iz vlastitog

iskustva s medijima (...), što nam omogućava da shvatimo šta se dešava, uklopimo medij u naše svakodnevne živote, razumijemo kako se njegov sadržaj namjerava “čitati”, kao i kako ga mi volimo čitati, te da znamo koje su razlike između različitih medija i žanrova. Na osnovu takve “teorije” temelji se sposobnost dosljednog donošenja izbora, razvijanja ukusa, oblikovanja stilova života i identiteta kao potrošača medija (...) podržava (se) sposobnost donošenja kritičkih prosudbi (...) zauzvrat, oblikuje se ono što mediji zapravo nude svojoj publici te postavlja i smjerove i granice medijskog utjecaja; omogućava da razlikujemo “stvarnost” od “fikcije”, “čitamo između redova”, ili da prozremo uvjerljive ciljeve i tehnike oglašavanja i drugih vrsta propagande, te da se odupremo mnogim potencijalno štetnim impulsima za koje se kaže da ih mediji mogu izazvati.¹

U Bosni i Hercegovini (BiH) medijsko predstavljanje migranata često je bilo polarizirano tokom 2019. godine jer je zemlja bila suočena s velikim valom migranata zbog zatvorenih granica Evropske unije (EU). Mediji per se mogu uzeti konstruktivnu ili destruktivnu ulogu u procesu integracije migranata, odnosno reflektirati se na društveni položaj migranata i njihova osnovna ljudska prava. “Građansko novinarstvo, medijska pojava imanentna XXI vijeku (iako prisutna i znatno ranije u rudimentarnim oblicima) na primjeru BiH pokazalo je da – pored prošlosti i uključanja u medijsko pokrivanje tokom kriznih situacija – izgleda ima budućnost.”² Migrantska kriza, ergo, uz medijsko pokrivanje stvorila je društvenu klimu aktivnih medijskih prosumera³ (ili novo javno mnijenje) koja je mogla olakšati ili otežati integraciju grupe u fokusu – migranata, u ovisnosti kako su prikazani. Pozitivno ili negativno medijsko predstavljanje može značajno utjecati na društvene norme i percepcije, što utječe i na poštovanje njihovih ljudskih prava.

Od 2018. godine BiH bilježi značajan porast broja imigranata – prema izvještajima međunarodnih organizacija UNHCR i IOM. Nadležne državne institucije broje 23.902 migranta u 2018. godini.⁴ Isti izvor navodi da je riječ o blagom povećanju migranata (za 311 osoba), a u 2019. je porast oko 8%, ili brojem 29.302 migranta.⁵ Prilivom migranata i izbjeglica nadležne institucije su se suočile sa izazovom u pogledu ljudskih i finansijskih resursa.⁶ Takozvana Balkanska ruta u BiH se manifestirala najmjerljivije tokom 2018. i 2019. godine, kada veći broj migranata i izbjeglica iz ratom pogođenih područja Bliskog istoka, Azije i Afrike pokušava doći do Zapadne Evrope preko balkanskih zemalja. Zatvaranje granica Evropske unije (EU) rezultiralo je zagušenjem na Balkanskoj ruti, gdje BiH postaje jedna od “glavnih” tranzitnih zemalja za migrante. Tokom tog perioda hiljade migranata ostaje u Bosni i Hercegovini zbog zatvorenih

granica susjednih zemalja, naročito Hrvatske, koja je postala vanjska granica EU. Glavni problemi s kojima se BiH suočila bili su nedostatak kapaciteta za smještaj, loši uslovi u postojećim prihvatnim centrima, ali i napetost između lokalnih zajednica i migranata. Migranti su se najčešće koncentrirali u Unsko-sanskom kantonu (gradovi Bihać i Velika Kladuša), blizu granice s Hrvatskom, gdje su često boravili u nehumanim uslovima, u improviziranim kampovima bez osnovne infrastrukture.⁷ Tadašnje vlasti BiH nisu bile u potpunosti pripremljene da se nose s ovom krizom, a međunarodna pomoć je trebala osigurati osnovne potrebe za migrante. Lokalni mediji su često polarizirano izvještavali o migrantskoj situaciji, prikazujući migrante u negativnom svjetlu, što je dodatno doprinosilo stigmatizaciji i napetostima.

Istraživanje koje je provela Rea Adilagić (Udruženje “BH novinari”) za medijski praktikum “Izveštavanje o migrantima i izbjeglicama – #TačnoJeBitno” među prvima potvrđuje kako se o migrantima i izbjeglicama izvještava na veoma neprofesionalan način. Više od polovine analiziranih tekstova prikazivalo je migrante i izbjeglice kao opasnost po građane BiH, uz naslove koji su često izazivali negodovanja i paniku. U sadržajima analiziranih tekstova autori su često koristili neprovjerene informacije i pretpostavke. Adilagić izvještaje o migrantima stratificira u pet kategorija: stigmatizacija migranata, predstavljanje migranata kao prestupnika, prikazivanje migranata kao prijetnje, empatično izvještavanje gdje su migranti predstavljeni kao žrtve, te senzacionalističko izvještavanje. Ovo istraživanje (iz februara 2019) analiziralo je stotinu tekstova iz 14 medija u BiH, uključujući tri štampana, pet elektronskih i šest online medija.⁸ U periodu april 2018 – januar 2019. o migrantima i izbjeglicama objavljeno je više hiljada priloga u bosanskohercegovačkim medijima, što potvrđuje aktuelnost u medijskom prostoru i magnitudu teme/problema. Pristup temi bio je različit od slučaja do slučaja i moguće je korelirati intenzitet krize i odnosa bosanskohercegovačkog medijskog izvještavanja. Od inicijalno prisutne empatije prerastao je u otvoreno stigmatiziranje, a objavljivani sadržaji često su imali i političke prizvuke, ukazivanje na sigurnosnu opasnost po BiH, humanitarnu krizu... U tom rasponu mogu se klasifikovati i tekstovi objavljeni u bosanskohercegovačkim medijima u kojima se tretira migrantska/izbjeglička kriza.⁹ Iako profesionalni etički standardi novinarstva nalažu da mediji u Bosni i Hercegovini izvještavaju sveobuhvatno, uravnoteženo i humano, često je izvještavanje o migrantima i izbjeglicama odstupalo od tih principa. Primjeri huškačke retorike su nerijetki, a izvještaji često stereotipni i nepouzdan. Ovakvo izvještavanje pored prikaza migranata u negativnom svjetlu dodatno je pogoršavalo njihov marginalizirani položaj. Posljedice izvještavanja bile su direktno

negativne za migrante podstičući javnu zabrinutost i netrpeljivost prema migrantima – posebno u lokalnim zajednicama gdje bi obitavali u većem broju. Medijsko predstavljanje migrantskih grupa u BiH oscilira između stigmatizacije i neutralnog izvještavanja, doprinoseći širem narativu koji nepovoljno utječe na percepciju javnosti i ljudska prava. Uloga medija u *framingu* migranata kao “drugih”, utječe na socijalnu integraciju i pravne okvire koji reguliraju njihov status.¹⁰ Teorija medijskog *framinga* podrazumijeva da se svaka tema u medijima nužno stavlja u “okvir” medijskog izvještavanja, što nužno dovodi i do pozicioniranja teme u medijima prema važnosti, reperkusijama i mogućim posljedicama/efektima medijskog diskursa.

1.1. Trenutno stanje migranata

Trenutno se veliki broj migranata i dalje nalazi u BiH. Smješteni su u nešto boljim uslovima, s međunarodnom podrškom i organizacijama poput UNHCR-a i IOM-a koje upravljaju većim dijelom logistike i humanitarne pomoći. Iako ne više kao “kriza”, situacija se opisuje i dalje kao “teška”. Mnogi migranti su “zaglavljani” u BiH zbog strožih graničnih kontrola Hrvatske i EU. Lokalne zajednice i dalje izražavaju nezadovoljstvo zbog prisustva migranata, a zabilježeni su i slučajevi nasilja prema migrantima. Vijeće ministara BiH u aprilu 2024. usvojilo je Informaciju Ministarstva sigurnosti o stanju migracija u Bosni i Hercegovini za 2023. godinu, koja nudi pregled ključnih statističkih podataka i izazova u oblasti migracija. Navodi se kako je tokom 2023. godine odobreno skoro šest hiljada privremenih boravaka strancima, prvenstveno na osnovu radnih dozvola, spajanja porodica i obrazovanja. Istovremeno, produženo je više od sedam hiljada privremenih boravaka, dok je Granična policija zabilježila značajan broj ilegalnih prelazaka, uključujući više od 13 hiljada osoba koje su pokušale preći granicu nezakonito. Problem su i migranti koji koriste ilegalne prelaze, čime dodatno opterećuju sigurnosne kapacitete zemlje. Medijsko izvještavanje je (ostalo) polarizirano, što se, uz način na koji mediji predstavljaju migrante, transponira odnosno utječe na percepciju problema javnosti i njihov položaj u društvu.

2. CILJEVI I METODOLOGIJA RADA

Cilj rada je analiza kako mediji u Bosni i Hercegovini predstavljaju migrante te kako utječu na percepciju javnosti i na ljudska prava migranata.

Predmet rada su medijski sadržaji o migrantima objavljeni na veb-portalima Klix.ba, Dnevni avaz i Oslobođenje od januara do septembra 2024.

Problem istraživanja odnosi se na to kako medijsko predstavljanje migranata u BiH utječe na percepciju javnosti i kako to predstavljanje može utjecati na ljudska prava migranata.

2.1. Teorijsko-hipotetički okvir

Teorijski okvir ovog rada temelji se na dvjema ključnim teorijama: teoriji okvirivanja (Framing Theory) i teoriji postavljanja agende (Agenda-Setting Theory). Prema Entmanu okvirivanje u suštini uključuje selekciju i isticanje. Okvirivati znači odabrati određene aspekte percipirane stvarnosti i učiniti ih istaknutijima u komunikacijskom tekstu, na način koji promovira specifičnu definiciju problema, uzročno tumačenje, moralnu procjenu i/ili preporuku za rješenje problema koji se opisuju.¹¹ S druge strane, teorija postavljanja agende, koju su razvili McCombs i Shaw, sugerira da mediji utječu na to koje će teme postati važni dijelovi javnog diskursa. To znači da je izbor tema, kao i ton izvještavanja, ključan u oblikovanju percepcije javnosti o migrantima.¹² Na osnovu ovih teorijskih okvira postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1: Medijsko predstavljanje migranata u Bosni i Hercegovini pretežno je negativno i doprinosi stvaranju negativne percepcije javnosti prema migrantima.

Hipoteza 2: Negativno medijsko predstavljanje migranata direktno utječe na kršenje njihovih ljudskih prava, uključujući pristup osnovnim uslugama i pravima.

Hipoteza 3: Postoji značajna razlika u načinu na koji različiti mediji (državni vs. privatni, *online* vs. tradicionalni) prikazuju migrante i njihov položaj u društvu.

Period istraživanja: januar – septembar 2024. godine.

Istraživanje je primijenilo kombinaciju kvantitativne i kvalitativne metode analize sadržaja kako bi se stekao opsežniji uvid u medijsku prezentaciju migranata. Na temelju sličnih istraživanja iz ranijeg perioda (Kržalić, Kobajica, 2021: 234) nastojalo se doći do odgovora na sljedeća istraživačka pitanja:

– kakav je interes bosanskohercegovačkih medija za izvještavanjem o izbjegličkoj i migrantskoj krizi od 2018. do kraja 2019. godine (učestalost izvještavanja)

– kakav je kontekst izvještavanja bosanskohercegovačkih medija o izbjeglicama i migrantima od 2018. do kraja 2019. godine (društveni, sigurnosni, politički ili kombinirani)

– kakve su vrijednosti sadržaja objava (pozitivne, negativne, neutralne), kao i novinarskog stava (pozitivan, negativan, neizražen) o izbjegličkoj i migrantskoj krizi, odnosno izbjeglicama i migrantima u BiH.¹³

2.2. Uzorak

Istraživanje je obuhvatilo analizu medijskih tekstova o migrantima objavljenih na portalima Klix.ba, Oslobođenje i Dnevni avaz tokom definiranog perioda od devet mjeseci. Uzorak je obuhvatio ukupno 149 tekstova, reportaža i vijesti. Rezultati koje ćemo navesti nisu generalizabilni te predstavljaju sumu rezultata sa spomenutih veb-portala. Portali su izabrani na temelju čitanosti prema dostupnim besplatnim veb-servisima za mjerenje posjećenosti: Semrush i Ahrevs. Tako Semrush pozicionira “klix” na 3. mjesto, “avaz” na 8. a “oslobođenje” na 24.¹⁴ Na veb-resursu Ahrevs je slično pozicioniranje: “klix” je na 5, “avaz” na 8. “oslobođenje” na 30. mjestu.¹⁵ Skrećemo pažnju na dvije činjenice: 1) pozicioniranje analiziranih sajtova na veb-resursima za praćenje posjećenosti faktualno znači bolju/višu poziciju – ostale “pozicije” su popunjene neinformativnim sajtovima poput youtube-a, olx-a, niza sportskih i stranica društvenih medija, tražilica i sl., te 2) pozicija je “relativna” jer veb-servisi za praćenje posjećenosti ne diferenciraju između informativnih/news portala i “ostalnih”.

2.3. Kvalitativna analiza

Kvalitativni dio istraživanja fokusirao se na ton izvještavanja (pozitivan, negativan, neutralan) te na identifikaciju prisutnih stereotipa ili propagandnih narativa. Ova analiza uključuje kodiranje medijskih sadržaja radi prepoznavanja ključnih obrazaca i tema vezanih za prikaz migranata.

2.4. Kvantitativna analiza

Kvantitativni dio istraživanja bavi se analizom učestalosti objavljivanja vijesti o migrantima, kao i klasifikacijom tonova izvještavanja. Prikupili smo podatke o broju tekstova, vrstama tekstova i njihovoj učestalosti tokom istraživačkog perioda.

2.5. Metode prikupljanja podataka

Izveštaji su prikupljeni iz arhiva navedenih portala, a relevantni tekstovi sačuvani za daljnju analizu.

2.6. Analiza podataka

Kvalitativni podaci analizirani su kroz kodni list, koji je omogućio sistematizaciju i kategorizaciju relevantnih tema, dok će se kvantitativni podaci uslijed ne tako obimnog korpusa istraživačke građe moći obraditi upotrebom Microsoft Worda.

2.7. Kategorijalno-pojmovni sistem

Migrant je svaka osoba koja se kreće ili je prešla međunarodnu granicu, ili napušta svoje uobičajeno mjesto stanovanja unutar svoje države, bez obzira na (1) pravni status osobe; (2) je li dobrovoljno ili prisilno; (3) uzroke pokreta; ili (4) duljinu boravka.¹⁶

Medijska prezentacija odnosi se na način na koji mediji izvještavaju o određenoj grupi ljudi ili događaju, uključujući ton, jezik i okvire koji se koriste, što može utjecati na percepciju javnosti.

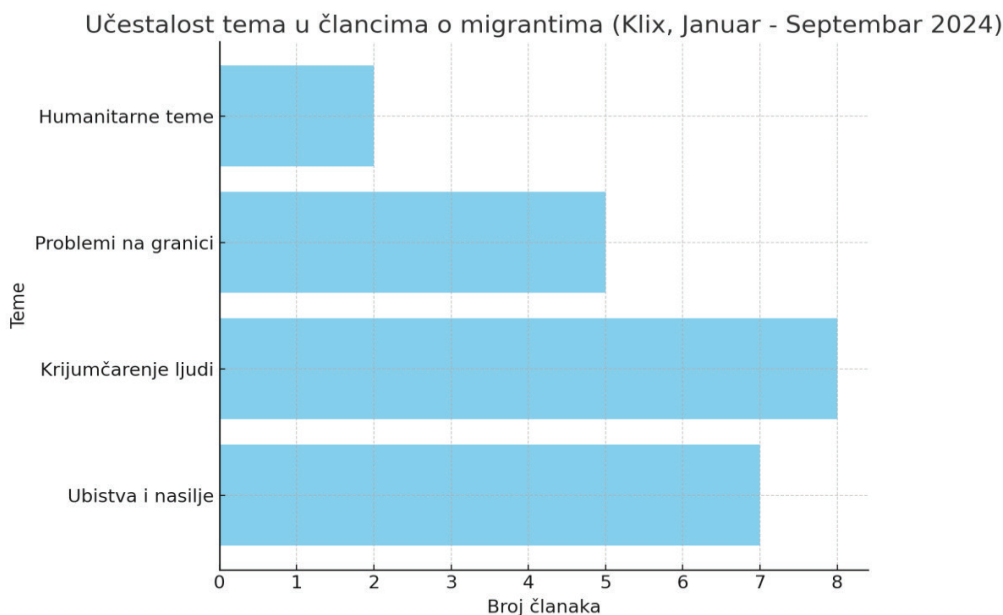
Ljudska prava – univerzalna prava koja pripadaju svakom pojedincu, uključujući pravo na azil, zaštitu od zlostavljanja te pristup osnovnim životnim uslugama.¹⁷

Percepcija javnosti – percipirati znači primiti dojmове, opažati, postići da se nešto spozna, shvati, odnosno prihvati. Percepcija je proces ili rezultat percipiranja, sposobnost da se spozna istina ili istinska priroda stvari. Znači i zamjećivanje, zamjedbu, opažaj, psihički proces kojim se upoznaje objektivna realnost, a znači i shvaćanje. Percepcija omogućuje stjecanje informacija o važnim svojstvima okolnih predmeta, bića, pojava, o njihovu prostornom i vremenskom razmještaju, obliku i veličini, a znači i snalaženju i preživljavanju jedinke u okolini. Pojam dolazi od latinske riječi *percipere*, *perceptio*.¹⁸

3. ISTRAŽIVANJE I REZULTATI

Na portalu klix.ba analizirano je 50 tekstova (*press clipping* sa 117 strana) u periodu od 1. januara do 15. septembra 2024. godine. Posmatrajući rezultate kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja tekstova, možemo zaključiti kako medijsko predstavljanje migranata u BiH tokom 2024. godine dominantno oblikuje **negativnu percepciju** u javnosti. Prevladajući fokus na kriminalne aktivnosti, sigurnosne izazove i krijumčarenje dovodi do prikazivanja migranata kao prijetnje, što može značajno doprinijeti njihovoj stigmatizaciji. Nasuprot tome, manji broj tekstova posvećen je humanitarnim temama i integraciji migranata, što ukazuje na nedostatak pozitivnih prikaza u medijskom prostoru. Diskrepancija u izvještavanju potencijalno utječe na javno mnijenje, ojačavajući

Grafikon 1: Klix.ba od 1. januara do 15. septembra 2024.

stereotipe i predrasude, dok istovremeno otežava napore u promicanju zaštite ljudskih prava migranata.

Kvantitativna analiza

Učestalost pojavljivanja tema – Ubistva i nasilje vezano za migrante: Ključna tema u sedam tekstova (21.1, 22.1, 2.9, 7.9, 2.9, 9.9, 6.9). Tekstovi se fokusiraju na nasilne incidente i sukobe među migrantima, posebno na slučajeve ubistava.

Krijumčarenje ljudi – Ova tema je prisutna u osam tekstova (22.1, 22.2, 27.2, 3.9, 9.8, 31.7, 3.8, 4.9), naglašavajući problem organiziranog kriminala i krijumčarenja ljudi.

Problemi na granici i sigurnosni izazovi – Ova tema se spominje u pet tekstova (14.2, 21.2, 9.9, 7.9, 6.9), s fokusom na ilegalne prelascе granica i sukobe sa sigurnosnim snagama.

Humanitarne teme i integracija – Tema zastupljena u samo dva teksta (12.6 i 30.5), gdje su migranti prikazani u pozitivnijem svjetlu, kroz humanitarne akcije i napore za poboljšanje uslova života.

Geografski fokus – Najviše izvještaja fokusirano je na Bosnu i Hercegovinu, posebno na područja kao što su Unsko-sanski kanton (Bihać, Velika Kladaša), Sarajevo i granice s Hrvatskom i Srbijom.

Broj migranata u analiziranim slučajevima – Tekstovi često pružaju tačan broj migranata uključenih u inci-

dente, npr. 27 migranata (22.1), 31 migrant (9.8) i preko 1.600 migranata zatečenih u ilegalnim prelascima (21.2).

Kvalitativna analiza

Tonalitet izvještavanja

Negativan ton – Većina tekstova nosi negativan ton, fokusirajući se na kriminalne aktivnosti migranata poput krijumčarenja, nasilja i sigurnosnih prijetnji, čime se stvara slika migranata kao izvora problema za lokalnu zajednicu i sigurnosne strukture (21.1, 22.1, 21.2, 22.2, 11.4, 22.8, 2.9, 7.9).

Neutralan ton – Nekoliko tekstova ima neutralan ton, posebno oni koji se bave informiranjem o zakonodavnim akcijama ili o nastojanjima policije da se nosi s problemima (8.2, 14.2, 9.9). Ovi tekstovi izvještavaju o činjenicama bez izraženog vrijednosnog suda.

Pozitivan ton – U manjem broju tekstova migranti su prikazani u pozitivnijem svjetlu, kao ljudi koji su uključeni u humanitarne inicijative i edukativne programe (12.6, 30.5). Ovi tekstovi sugeriraju napore za integraciju i pomoć migrantima.

Glavne teme i problemi

Kriminalne aktivnosti – Krijumčarenje ljudi i nasilni incidenti su dominantne teme, koje dodatno pojačavaju negativnu percepciju migranata u javnosti.

Sigurnosni izazovi – Ilegalni prelasci granica i sukobi sa sigurnosnim snagama također se često ističu, naglašavajući potrebu za strožom kontrolom migracija i jačim bezbjednosnim mjerama.

Nedostatak kapaciteta – Tekstovi ističu problem nedostatka policijskih resursa i kapaciteta za efikasno upravljanje migrantskom situacijom, čime se dodatno otežava kontrola nad ovim problemom.

Profil migranata – U analiziranim tekstovima migranti su najčešće predstavljeni kao “mladi muškarci” iz zemalja pogođenih sukobima, poput Afganistana i Sirije. Ovi “profili” često sugeriraju da migranti dolaze iz teških životnih okolnosti, ali se istovremeno naglašava njihov potencijalni sigurnosni rizik.

3.1. Analiza tekstova o migrantima na portalima oslobođenje.ba i dnevnivaz.ba

Na portalu oslobođenje.ba analizirano je 35 tekstova (*press clipping* sa 50 strana) u periodu od 1. januara do 15. septembra 2024.

Učestalost pojavljivanja tema – Ubistva i nasilje vezano za migrante: Ova tema je prisutna u najmanje šest tekstova (7.5, 19.8, 7.9, 4.9, 2.9, 23.8), u kojima su nasilni

incidenti, poput ubistava i tuča među migrantima, istaknuti kao ključne teme.

Krijumčarenje ljudi – Ova tema se javlja u najmanje devet tekstova (6.1, 24.9, 30.8, 5.9, 13.9, 11.7, 23.8, 8.8, 19.7). Tekstovi se odnose na pokušaje krijumčarenja migranata preko granice, što ukazuje na zabrinutost zbog organiziranog kriminala.

Problemi na granici i sigurnosni izazovi – Pitanja ilegalnih prelazaka granice i sukoba s policijom zabilježena su u sedam tekstova (12.9, 5.9, 30.8, 20.9, 4.9, 28.8, 23.8).

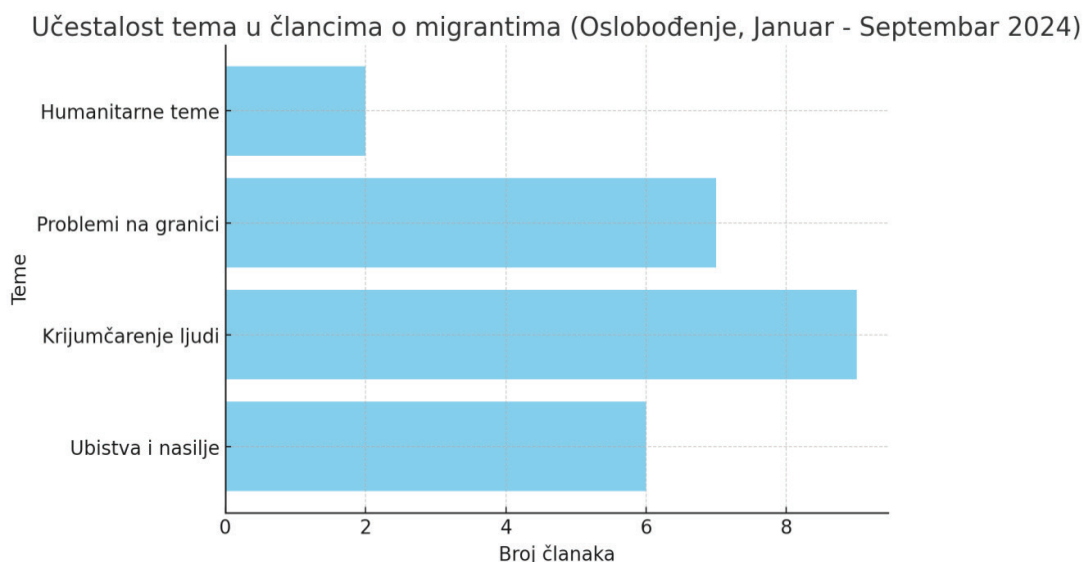
Humanitarne teme i integracija – Ove teme prisutne su u svega nekoliko tekstova, poput onih o smrti migranata i tragedijama na granicama (23.8, 29.8), što ukazuje na humanitarne aspekte migrantske krize.

Geografski fokus – Većina tekstova fokusirana je na Bosnu i Hercegovinu, s posebnim akcentom na Sarajevo, Unsko-sanski kanton (Bihać), Nevesinje, kao i granice s Hrvatskom i Srbijom.

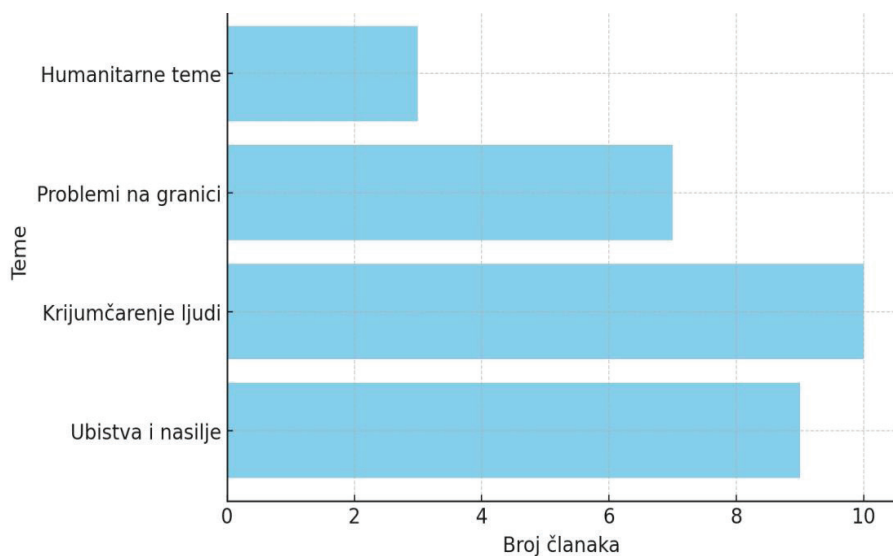
Broj migranata u analiziranim slučajevima – Tekstovi daju konkretne brojeke o broju migranata uključenih u ilegalne aktivnosti, npr. 56 migranata krijumčareno u kamionu (4.9), 15 Kineza (30.8), više od 20 migranata iz Sirije i Egipta (24.9).

Kvantitativna analiza pokazuje da je većina medijskih izvještaja iz *Oslobođenja* **usmjerena na negativne aspekte migrantske krize**, kao što su kriminalne aktivnosti, krijumčarenje i sigurnosni izazovi. Kvalitativna analiza otkriva da dominantan negativan ton u izvještajima

Grafikon 2: Tekstovi o migrantima na portalu Oslobođenje.ba od 1. januara do 15. septembra 2024.

Grafikon 3: Učestalost tema o migrantima na portalu dnevni.avaz.ba, januar – septembar 2024.

vanju doprinosi stigmatizaciji migranata i njihovom predstavljanju kao prijetnje. Mali je broj tekstova koji obrađuju “ljudske priče” ili pak humanitarne aspekte migracije.

Tonalitet izvještavanja:

Negativan ton – Većina tekstova nosi negativan ton, fokusirajući se na kriminalne aktivnosti migranata, poput krijumčarenja, nasilja i sigurnosnih prijetnji. Ovi tekstovi doprinose percepciji migranata kao prijetnje za lokalnu zajednicu. Takvi tekstovi uključuju (6.1, 7.5, 19.8, 7.9, 4.9, 5.9, 30.8).

Neutralan ton – Nekolicina tekstova je informativne prirode, izvještavajući o policijskim akcijama ili humanitarnim tragedijama bez izrazito pozitivnog ili negativnog tona (12.2, 3.4, 23.8).

Pozitivan ton – Vrlo mali broj tekstova prikazuje humanitarne aspekte migrantske krize, poput pomoći migrantima i njihove integracije, npr. tekst o spašavanju migranata iz Save (20.9), te humanitarne teme oko tražičnih događaja na granici (23.8).

Glavne teme i problemi

Kriminalne aktivnosti – Teme krijumčarenja ljudi i nasilnih incidenata unutar migrantske populacije ponavljaju se kao dominantne. To pojačava negativnu percepciju migranata u očima javnosti, posebno kada je riječ o sigurnosnim izazovima.

Sigurnosni izazovi – Ilegalni prelasci granica i sukobi s policijom često stavljaju fokus na potrebu za strožom kontrolom migracija i sigurnosnim mjerama.

Nedostatak kapaciteta – Oslikava se i problem neadekvatnog upravljanja migrantskom krizom, uključujući nelegalne smještaje migranata (13.9, 17.9), što doprinosi komplikacijama u njihovoj integraciji.

Migrantski profili – Migranti su često prikazani kao mladi muškarci iz zemalja pogođenih ratom, poput Sirije i Afganistana, ali i iz drugih dijelova svijeta (npr. Turska, Kina). U tekstovima se nerijetko ilustriraju kao kriminalne figure ili kao žrtve, bez fokusiranja na njihove ljudske priče ili potencijal za integraciju.

Na portalu dnevniavaz.ba analizirano je 59 tekstova (*press clipping* sa 115 strana) u periodu od 1. januara do 15. septembra 2024. godine.

Učestalost pojavljivanja tema – Ubistva i nasilje vezano za migrante: Ova tema je prisutna u najmanje devet tekstova (2.1, 10.1, 5.5, 19.8, 19.8, 2.9, 4.9, 7.9, 11.9). Tekstovi pokrivaju ubistva, sukobe među migrantima i nasilne incidente u BiH i šire.

Krijumčarenje ljudi – Ova tema se javlja u najmanje deset tekstova (1.3, 1.3, 14.3, 29.4, 28.8, 30.5, 19.1, 26.2, 23.5, 23.8), što ukazuje na zabrinutost zbog organiziranog kriminala i ilegalnih prelazaka granica.

Problemi na granici i sigurnosni izazovi – Tema ilegalnih prelazaka granice i sigurnosnih izazova zabilježena je u najmanje sedam tekstova (20.8, 26.2, 3.6, 19.7, 19.8, 19.8, 24.7).

Humanitarne teme i integracija – Ove teme su rijetko prisutne u izvještavanju, ali nekoliko tekstova (23.8, 24.8, 19.8) pokriva humanitarne aspekte, poput spašavanja migranata nakon tragedija.

Geografski fokus – Većina tekstova fokusirana je na Bosnu i Hercegovinu, posebno na Unsko-sanski kanton (Bihać), Sarajevo i granice s Hrvatskom i Srbijom.

Broj migranata u analiziranim slučajevima – Tekstovi često pružaju tačne brojke o broju migranata uključenih u ilegalne aktivnosti. Naprimjer, jedan tekst spominje krijumčarenje 21 migranta (23.5), dok drugi govori o 56 migranata pronađenih u kamionu (4.9).

Tonalitet izvještavanja

Negativan ton – Većina tekstova nosi negativan ton, fokusirajući se na kriminalne aktivnosti migranata, poput krijumčarenja, nasilja i sigurnosnih prijetnji (2.1, 5.5, 19.8, 2.9, 4.9). Ovakvi tekstovi doprinose percepciji migranata kao prijetnje za lokalnu zajednicu i sigurnost.

Neutralan ton – Nekoliko tekstova ima informativni ton, izvještavajući o policijskim akcijama i humanitarnim tragedijama bez izražavanja pozitivnog ili negativnog stava (26.2, 12.4, 23.5). Možemo ocijeniti kako su više fokusirani na pružanje činjenica nego na kreiranje stavova.

Pozitivan ton – Vrlo mali broj tekstova prikazuje humanitarne aspekte migrantske krize (23.8, 24.8), gdje su migranti prikazani kao žrtve koje trebaju pomoć, npr. pri spašavanju iz Drine.

Glavne teme i problemi

Kriminalne aktivnosti – Teme krijumčarenja ljudi i nasilnih incidenata među migrantima ponavljaju se kao dominantne. Ovi tekstovi pojačavaju negativnu percepciju migranata i njihovih aktivnosti, što dovodi do stigmatizacije.

Sigurnosni izazovi – Tekstovi često stavljaju fokus na ilegalne prelase granica i sukobe s policijom, što dodatno naglašava potrebu za strožim mjerama kontrole migracija.

Nedostatak kapaciteta – U nekoliko tekstova ističu se problemi s neadekvatnim upravljanjem migrantskom krizom, uključujući problem smještaja i humanitarnih uvjeta za migrante (23.8, 24.8).

Migrantski profili – Migranti su često prikazani kao mladi muškarci iz ratom pogođenih zemalja, poput Sirije i Afganistana. U većini tekstova oni su prikazani ili kao kriminalci ili kao žrtve nesigurnih uvjeta.

Kvantitativna analiza pokazuje da je većina tekstova iz Dnevnog avaza usmjerena na negativne aspekte migrantske krize, kao što su krijumčarenje ljudi, ubistva i sigurnosni izazovi. Kvalitativna analiza otkriva dominantno negativan ton izvještavanja, što doprinosi stigmatizaciji migranata. Samo mali broj tekstova obrađuje humanitarne aspekte migracije, poput pomoći migrantima u kriznim situacijama, što nije dovoljno za uravnoteženu percepciju javnosti.

Slične podatke dobili smo i analizom medijskih izvještaja iz Oslobođenja. Većina tekstova usmjerena je na negativne aspekte migrantske krize, kao što su kriminalne aktivnosti, krijumčarenje i sigurnosni izazovi. Kvalitativna analiza otkriva da dominantan negativan ton u izvještavanju doprinosi stigmatizaciji migranata i njihovom predstavljanju kao prijetnje.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA

Analizom sadržaja portala Klix.ba, Oslobođenje i Dnevni avaz utvrđeno je da je većina medijskih tekstova o migrantima obojena negativnim tonom. Fokusiranje na teme poput kriminala, krijumčarenja i sigurnosnih problema doprinosi formiranju negativne slike o migrantima u očima javnosti, što može rezultirati njihovom stigmatizacijom i otežanom integracijom u društvo. Reperkusije možemo očekivati u mogućem doprinosu kršenja ljudskih prava – u ovom slučaju migranata – jer pojačava njihovu marginalizaciju i otežava im pristup resursima i podršci unutar društva. Mali je broj tekstova koji se bave humanitarnim temama ili naporima za integraciju migranata; to dodatno pogoršava uočenu diskrepanciju u medijskom predstavljanju. Rezultati istraživanja potvrđuju postavljene hipoteze. **Hipoteza 1:** Medijsko predstavljanje migranata u Bosni i Hercegovini **pretežno je negativno i doprinosi stvaranju negativne percepcije javnosti prema migrantima.** Ova hipoteza je, gledajući u korpus analizirane medijske građe, potvrđena. Analiza dostupnog materijala pokazala je kako većina medijskih tekstova u fokusu ima negativne aspekte migrantske krize, poput kriminala, krijumčarenja i sigurnosnih izazova, što doprinosi stvaranju negativne slike o migrantima. **Hipoteza 2:** Negativno medijsko predstavljanje migranata direktno utječe na kršenje njihovih ljudskih prava, uključujući pristup osnovnim uslugama i pravima – također je potvrđena. **Negativno izvještavanje može dodatno marginalizirati migrante i otežati im pristup osnovnim pravima i uslugama,** čime se, opravdano pretpostavljamo, ne doprinosi zaštiti već marginalizaciji ili kršenju njihovih ljudskih prava. **Hipoteza 3:** Postoji značajna razlika u načinu na koji različiti mediji (državni vs. privatni, *online* vs. tradicionalni) prikazuju migrante i njihov položaj u društvu.

lako svi analizirani mediji uglavnom prikazuju migrante u negativnom svjetlu, analiza je pokazala određene razlike u načinu izvještavanja. Naprimjer, Oslobođenje je imalo više neutralnih i humanitarnijih tekstova u poređenju s Dnevnim avazom, koji se, uočavamo, više fokusirao na senzacionalističke i kriminalne teme. Dakle, sve tri hipoteze su potvrđene kroz analizu sadržaja i ton medijskog izvještavanja o migrantima u Bosni i Hercegovini. Neke od preporuka jesu kako mediji trebaju – gdje je to moguće – težiti ravnoteži između prikazivanja sigurnosnih izazova i pozitivnih primjera integracije migranata, čime bi se smanjila stigmatizacija i promoviralo razumijevanje. Humanitarne teme koje naglašavaju potrebu za zaštitom ljudskih prava trebale bi zauzimati veći prostor u medijima, čime bi se povećala svijest o njihovim stvarnim izazovima i potrebama. Preporuka je dodatna ili neka vrsta obuke novinara o etičkom izvještavanju o ranjivim grupama, uključujući migrante, kako bi se izbjeglo senzacionalističko izvještavanje i doprinosilo objektivnijem predstavljanju. S ciljem unapređenja medijskog prikaza migranata, neophodno je da mediji posvete veći prostor narativima koji promoviraju uspješne primjere integracije migranata u društvo. Kroz prikaz njihovih pozitivnih doprinosa lokalnim zajednicama mediji mogu pomoći u razbijanju stereotipa i smanjenju stigmatizacije ove ranjive grupe. Osim toga, isticanje rada nevladinih organizacija koje aktivno djeluju na zaštitu prava migranata može značajno doprinijeti podizanju svijesti o njihovim stvarnim potrebama i izazovima s kojima se suočavaju. Na taj način mediji mogu postati ključni akteri u kreiranju društvene klime koja podržava integraciju i poštovanje ljudskih prava, čime bi se potakla šira društvena solidarnost i smanjenje društvenih tenzija u vezi s migrantima. Promocija ovakvih sadržaja ne samo da bi doprinijela uravnoteženijem pristupu medijskom izvještavanju već bi omogućila široj javnosti da migrante ne vidi isključivo kroz prizmu problema, već i kao aktivne učesnike koji obogaćuju društvo. ■

IZVORI I REFERENCE:

1. Adilagić, R. *Od viktimizacije do demonizacije: Gdje je istina? Istraživanje o načinima izvještavanja medija o migrantima i izbjeglicama*. Sarajevo: Udruženje BH novinari, februar 2019.
2. Hodžić, E. *Mediji i ljudska prava u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja, 2014.
3. Hodžić, S., i Mujkić, A. *Migracije i politika u Bosni i Hercegovini: Medijski pristupi i implikacije*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung, 2020.
4. Husejefendić, Š. "Građansko novinarstvo vs. profesionalni mediji u kriznim situacijama (studij slučaja Bosne i Hercegovine)". *Društvene i humanističke studije* 1, no. 1 (2016): 307-326.
5. Husejefendić, Š. "Građansko novinarstvo – fenomen građanskog medijskog aktivizma u svijetu i BiH", (2023), Tuzla.
6. Kukić, S. *Mediji i izbjeglička kriza: Studija slučaja Bosne i Hercegovine*. Mostar: Sveučilište u Mostaru, 2018.
7. Kržalić, Kobajica: "Migranti u javnom diskursu medija u Bosni i Hercegovini", *Policija i sigurnost*. Zagreb, godina 30. (2021), broj 2, str. 233-244.
8. McQuail, D. *McQuail's Mass Communication Theory*. 6th ed. London: Sage Publications, 2010. Organizacija for Security and Co-operation in Europe. *Procjena situacije u vezi sa migrantima i izbjeglicama u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: OSCE, 2018.
9. Trbović, J. *Utjecaj medijskog izvještavanja na formiranje stavova o migrantima u Srbiji*. Beograd: Fakultet političkih nauka, 2019.
10. Veljan, D. *Migracije i mediji: Uloga medija u formiranju percepcije o migrantima u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2017.

Web izvori:

Klix.ba – <https://www.klix.ba>
 Dnevni avaz – <https://avaz.ba>
 Oslobođenje – <https://www.oslobodjenje.ba>
 UNHCR – <https://www.unhcr.org>
 IOM (Međunarodna organizacija za migracije) – <https://www.iom.int>
 Akta.ba – <https://www.akta.ba>
<https://www.media.ba/bs/magazin/izvjestavanje-o-migrantskoj-i-izbjegličkoj-krizi-u-bih-insinuacije-rasizam-i-ksenofobija>
<https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-2023-godini-prijavljeno-je-34-409-ilegalnih-migranata-u-bih/240404087>
https://hr.wikipedia.org/wiki/Teorija_framinga
<https://www.vecernji.ba/sto-znaci-percepcija-javnosti-479632>
<https://www.semrush.com/trending-websites/ba/all>
<https://ahrefs.com/websites/bosnia-and-herzegovina>

NAPOMENE

- ¹ Denis McQuail (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*, 6th ed. London: Sage Publications, str. 22.
- ² Šejn Husejnefendić, "Građansko novinarstvo vs. profesionalni mediji u kriznim situacijama (studija slučaja Bosne i Hercegovine)". *Društvene i humanističke studije* 1, no. 1 (2016), 321.
- ³ Šejn Husejnefendić, (2023), "Građansko novinarstvo – fenomen građanskog medijskog aktivizma u svijetu i BiH", Tuzla, str. 142.
- ⁴ Prema Kržaliću i Kobajici (2021). "Migranti u javnom diskursu medija u Bosni i Hercegovini". Zagreb: *Policija i sigurnost*, str. 234.
- ⁵ *Ibid.*
- ⁶ Organization for Security and Co-operation in Europe, *Procjena situacije u vezi sa migrantima i izbjeglicama u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: OSCE, 2018, 13.
- ⁷ *Ibid.*, objašnjenje kroz podatke na str. 12-14.
- ⁸ <https://www.media.ba/bs/magazin/izvjestavanje-o-migrantskoj-i-izbjeglickoj-krizi-u-bih-insinuacije-rasizam-i-ksenofobija>
- ⁹ Rea Adilagić, *Od viktimizacije do demonizacije: Gdje je istina? Istraživanje o načinima izvještavanja medija o migrantima i izbjeglicama*. Sarajevo: Udruženje BH novinari. Februar 2019, 6.
- ¹⁰ Dino Abazović i Asim Mujkić (2015). *Politička volja: Kratki uvod. Studija slučaja Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- ¹¹ Robert M. Entman, "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm," *Journal of Communication*, 43, no. 4 (1993): 52.
- ¹² McCombs, M. E., Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187. <https://doi.org/10.1086/267990>
- ¹³ Kržalić i Kobajica (2021). "Migranti u javnom diskursu medija u Bosni i Hercegovini". Zagreb: *Policija i sigurnost*, str. 234-235.
- ¹⁴ <https://www.semrush.com/trending-websites/ba/all>, pristupljeno 24. 11. 2024.
- ¹⁵ <https://ahrefs.com/websites/bosnia-and-herzegovina>, pristupljeno 24. 11. 2024.
- ¹⁶ IOM, Rječnik pojmova o migracijama, Međunarodno pravo migracija, serija zakona br. 25, 2011.
- ¹⁷ United Nations. 1948. *Universal Declaration of Human Rights*. Pristupljeno 24. 11. 2024. <https://www.un.org/en/universal-declaration-of-human-rights>.
- ¹⁸ <https://www.vecernji.ba/sto-znaci-percepcija-javnosti-479632>

DODATAKI:

Tabelarni prikaz svih naslova u analiziranim medijima za period januar – septembar 2024.

Klix.ba

BR.	Datum	Tekst
1.	21. 1. 2024.	U Sarajevu uhapšen migrant koji se sumnjiči da je u USK tokom novogodišnje noći ubio sunarodnika
2.	22. 1. 2024.	Litvanac kod Bosanske Gradiške u kamionu pokušao prokrijumčariti 27 migranata
3.	22. 1. 2024.	IOM traži 7,9 milijardi dolara za pomoć migrantima: Migracija doprinosi globalnom prosperitetu
4.	8. 2. 2024.	Razmatrana migrantska situacija u BiH, najveći problem nedostatak policijskih službenika
5.	14. 2. 2024.	EU najavila podršku projektu vrijednom 6,4 miliona eura za jačanje upravljanja granicama
6.	15. 2. 2024.	Državljanin BiH pokušao prokrijumčariti 42 migranta u kombiju
7.	21. 2. 2024.	Migranti se dosjetili novog ilegalnog i nasilnog načina da iz BiH uđu u EU: Pun kombi i gas preko granice
8.	22. 2. 2024.	Teške optužbe za policiju Srbije: Migrante skinuli gole i tjerali da pješače na minusu
9.	22. 2. 2024.	Europol razbio veliku mrežu krijumčarenja migranata u Evropi, uhapšeno 19 osoba
10.	27. 2. 2024.	Podignuta optužnica protiv tri osobe zbog krijumčarenja više stotina migranata
11.	20. 2. 2024.	Milanović o migrantskoj krizi: Hrvatska granica je sveta, za nju se u ratu ginulo
12.	26. 3. 2024.	Polovina Evropljana ne odobrava migracijsku politiku EU, traže jaču kontrolu granica
13.	4. 4. 2024.	U 2023. godini prijavljeno je 34.409 ilegalnih migranata u BiH
14.	11. 4. 2024.	Pucnjava u migrantskom kampu u Blažuju, povrijeđena jedna osoba
15.	24. 4. 2024.	Višegradska policija uhapsila muškarca iz Visokog zbog krijumčarenja migranata
16.	27. 4. 2024.	Migranti iz Srbije bježe u BiH: Od kraja prošle godine migracije se polako pomjeraju ka nama
17.	14. 5. 2024.	Evropska unija usvojila novi plan za migrante, ubrzan proces deportacije
18.	18. 5. 2024.	Nestao brod s 23 migranta koji je krenuo prema Italiji, Tunis podigao mornaricu
19.	27. 5. 2024.	Kontroverzni plan Rishija Sunaka da deportira migrante u Ruandu sve popularniji među evropskom desnicom
20.	28. 5. 2024.	Mladi Evropljani sve više su protiv migranata u Evropskoj uniji
21.	30. 5. 2024.	Šefica Amnestyja hvalila BiH i kritikovala Hrvatsku: «EU migrantima treba dati šansu jer ih treba»
22.	10. 6. 2024.	Ruske vlasti prisiljavaju afričke migrante i studente da se bore u Ukrajini
23.	12. 6. 2024.	Mladi iz Hadžića učili o suzbijanju stereotipa i predrasuda prema ljudima u pokretu
24.	15. 6. 2024.	Migranti u Blažuju na otvorenom gledali otvaranje Eura, većina navija za Njemačku
25.	9. 7. 2024.	Najmanje sedam migranata poginulo na ostrvu na zapadnoj turskoj obali
26.	18. 7. 2024.	Masovna tučnjava migranata u Blažuju, mještani zabrinuti za sigurnost
27.	31. 7. 2024.	Albanija će uskoro primiti prve tražioce azila iz Italije, užurbano se radi na izgradnji centra
28.	31. 7. 2024.	Kriminalna grupa sastavljena od Rumuna i Sirijaca krijumčarila migrante za više od 5.000 eura
29.	3. 8. 2024.	Hapšenja u Španiji zbog ilegalnog krijumčarenja, migranti plaćali do 20.000 eura za dolazak u EU
30.	8. 8. 2024.	Pretres u migrantskom centru Blažuj: Oduzeto hladno oružje, otkriveno 30 neevidentiranih migranata
31.	9. 8. 2024.	Spriječeno krijumčarenje 31 migranta u Velikoj Kladuši i dvije državljanke Indije
32.	12. 8. 2024.	Više od 700 migranata prešlo La Manche kanal u jednom danu

33.	22. 8. 2024.	Drama na rijeci Drini: Prevrnuo se čamac pun migranata, nestalo sedam osoba
34.	22. 8. 2024.	Iz Drine do sada izvučeno deset beživotnih tijela, među njima i devetomjesečna beba
35.	23. 8. 2024.	Obustavljena potraga na Drini nakon što je izvučeno 11 beživotnih tijela, među njima i beba
36.	31. 8. 2024.	U Tuzli sahranjena dvojica migranata koji su se utopili u Drini, pročitana bolna poruka porodice
37.	2. 9. 2024.	Sarajevo: Migranti se sukobili na Stupu, jedan od njih ustrijeljen iz vatrenog oružja
38.	2. 9. 2024.	Sarajevo: Preminuo migrant koji je ustrijeljen na Stupu
39.	2. 9. 2024.	MUP KS se oglosio povodom današnje pucnjave u Sarajevu u kojoj je ubijen migrant
40.	3. 9. 2024.	Velika akcija sarajevske policije na Darivi: Uhapšene dvije osobe povezane s ubistvom na Stupu
41.	3. 9. 2024.	Kod uhapšenih migranata na Darivi danas pronađen pištolj, policija dronovima pratila osumnjičene
42.	3. 9. 2024.	Ovo je muškarac za kojim se traga zbog ubistva na Stupu, policija uputila apel građanima
43.	3. 9. 2024.	Migranti biraju da u nehumanim uslovima i po veoma visokoj cijeni budu prebačeni do željene države
44.	4. 9. 2024.	Sarajevo: Migranti koji se sumnjiče za ubistvo na Stupu predati u nadležnost tužilaštva
45.	6. 9. 2024.	Afganistanac za kojim policija traga zbog ubistva migranta nije bio u prihvatnom centru od 2023. godine
46.	7. 9. 2024.	U Bihaću ubijen maloljetni migrant, policija traga za počiniocem
47.	9. 9. 2024.	U Bihaću ubijen maloljetni migrant, izboden nožem
48.	9. 9. 2024.	Policijske agencije u BiH će dobiti materijalnu pomoć od IOM-a zbog problema s migrantima
49.	19. 9. 2024.	Otkriven nelegalni smještaj 50 migranata na Ilidži, prebačeni su u prihvatne centre
50.	15. 9. 2024.	Osam migranata poginulo u brodolomu dok su pokušavali prijeći kanal iz Francuske u Englesku

Oslobođenje.ba

Br.	Datum	Tekst
1.	6. 1. 2024.	Poginuo bračni par, migranti poispadali iz vozila: Noć užasa na autoputu
2.	12. 2. 2024.	Migranti i izbjeglice: Tri razloga zašto toliko mnogo ljudi želi da pređe iz Meksika u SAD
3.	23. 2. 2024.	Migranti na Balkanu: Snimak ljudi koji tvrde da su vraćeni iz Srbije u Severnu Makedoniju pretučeni i bez odeće, policije ispituju
4.	24. 3. 2024.	Božinović: Kod nas migranti dobiju 20 eura. Mislite da zbog toga dolaze?
5.	3. 4. 2024.	Donald Trump na predizbornom skupu poručio: "Ilegalni migranti su – životinje"
6.	5. 4. 2024.	Zaokret u njemačkoj migrantskoj politici. Migranti dobivaju posebne debitne kartice
7.	5. 5. 2024.	Pucnjava kod sarajevske Vijećnice, učestvovali migranti
8.	19. 8. 2024.	Detalji drame kod Nevesinja: Bomba bačena na mještanina, migranti opljačkali kuću
9.	3. 9. 2024.	O Dnevnik: Migranti narušavaju sigurnost / Sutra otvaranje mosta Hercegovina
10.	3. 9. 2024.	Migranti su sve nasilniji
11.	24. 9. 2024.	Granični policajci spriječili još jedno krijumčarenje: Turčin prevezio u Mercedesu više od 20 Sirijaca i Egipćana
12.	20. 9. 2024.	Drama na granici BiH i Hrvatske: Policajci spašavali utopljenike iz Save
13.	17. 9. 2024.	Stan u Sarajevu ilegalno iznajmljivan migrantima: Pronađeno 10 državljana Turske
14.	17. 9. 2024.	Šta se dešava: Inspektori Službe za poslove sa strancima ponovo otkrili nelegalni smještaj migranata u Sarajevu
15.	13. 9. 2024.	Mladić iz BiH "pao" u Sloveniji: U Škodi krijumčario 11 Turaka
16.	13. 9. 2024.	Slučaj u bh. komšiluku: Migranti bježali od policije pa skočili u rijeku, jedan se – utopio

17.	12. 9. 2024.	50 migranata bilo nelegalno smješteno u stambenom objektu na Ilidži
18.	7. 9. 2024.	Novi obračun migranata u BiH: Na gradskom šetalištu ubijen 17-godišnjak iz Sirije
19.	4. 9. 2024.	(FOTO) Pogledajte privođenje migranata osumnjičenih da su učestvovali u ubistvu na Stupu
20.	5. 9. 2024.	Drama na granici BiH i Hrvatske: Krijumčari migranata nasilno probili rampu, uhvaćeni su
21.	4. 9. 2024.	Slučaj u BiH: U kamionu krijumčario čak 56 migranta, uhvaćen je
22.	3. 9. 2024.	Policija uhvatila dvije osobe zbog ubistva migranta na Stupu, traže treću: MUP traži i pomoć građana
23.	2. 9. 2024.	Oteli muškarca i tražili otkupninu: Trojica migranata uhapšena u Bihaću
24.	30. 8. 2024.	Na granici "pao" kamiondžija iz BiH: Krijumčario 15 Kineza, među njima i maloljetnici
25.	29. 8. 2024.	Potruga u Hrvatskoj: Veliki "lov" za krijumčarom koji je prešao policajcu preko noge
26.	28. 8. 2024.	BiH ukida vize migrantima koji dolaze pod krinkom stranih radnika i ilegalno idu za Hrvatsku i EU
27.	24. 8. 2024.	Broj žrtava neumoljivo raste: Iz Drine izvučeno još jedno tijelo
28.	23. 8. 2024.	Obustavljena potraga za preživjelima na Drini
29.	23. 8. 2024.	Raste broj mrtvih u tragediji kod Bratunca: Utopila se i devetomjesečna beba, potraga se nastavlja
30.	19. 8. 2024.	Detalji drame kod Nevesinja: Bomba bačena na mještanina, migranti opljačkali kuću
31.	19. 8. 2024.	Opsadno stanje u Nevesinju: Čuje se pucnjava, policija blokirala širu lokaciju, u kuću se zatvorili migranti
32.	8. 8. 2024.	SIPA upala u Privremeni prihvatni centar u Blažuju: "Češljali» prostorije i migrante, pronađeno hladno oružje
33.	19. 7. 2024.	Granični policajci spriječili krijumčarenje devet osoba afroazijskog porijekla
34.	18. 7. 2024.	U Blažuju se sukobila grupa migranata: Došlo do masovne tuče, policija intervenisala
35.	11. 7. 2024.	Drama na putu u Hrvatskoj: Mladić iz BiH bez vozačke dozvole prevezio migrante pa udario u prikolicu, više je povrijeđenih

Dnevniavaz.ba

Br.	Datum	Tekst
1.	2. 1. 2024.	U novogodišnjoj noći migrant ubijen nožem u Bihaću
2.	6. 1. 2024.	Detalji teške nesreće u Hrvatskoj: Terenac prevezio migrante pa naletio na automobil iz drugog smjera
3.	6. 1. 2024.	Detalji stravične nesreće kod Karlovca: Tinejdžer iz Rijeke ostao bez majke i oca, poginuo vozač koji je prevezio migrante
4.	10. 1. 2024.	"Avaz" saznaje: Potukli se migranti u Blažuju, jedan izboden
5.	19. 1. 2024.	"Avaz" otkriva: "Nije tačno da je medvjed napao migrante, nego smo izvlačili čovjeka koji je slomio nogu!"
6.	23. 1. 2024.	Bodo Veber za "Avaz" o protestima protiv desnice: Žele protjerati i migrante s Balkana
7.	4. 2. 2024.	Migranti u vlastitoj zemlji
8.	20. 2. 2024.	Finska optužuje Rusiju da usmjerava migrante prema nenoj teritoriji
9.	26. 2. 2024.	Marokanska mornarica spasila 122 migranta: Bili na putu ka Španiji
10.	1. 3. 2024.	Ovo je kombi u kojem su krijumčari ljudima prevozili migrante: I dalje se nalazi pored puta u Blažuju
11.	1. 3. 2024.	Mladić iz BiH krijumčario migrante u Srbiju, pa pokušao pobjeći plivajući
12.	3. 3. 2024.	Djevojčica (7) poginula kada su migranti pokušali da doplove do Britanije

13.	6. 3. 2024.	Naš reporter s graničarima otkrio novu rutu kojom ulaze u Hrvatsku: Dovedu migrante do Korane, koji je preskoče u dva koraka, i eto ih u EU
14.	14. 3. 2024.	Konjic: Uhapšen 38-godišnji Sarajlija, prevezio migrante
15.	16. 3. 2024.	Razbijena kriminalna grupa iz Bugarske: Uhapšene 42 osobe, krijumčarili migrante po cijeni od 5.000 eura
16.	30. 3. 2024.	Migranti u Sarajevu još jedan ramazan provode daleko od domovine
17.	3. 4. 2024.	Tramp migrante koji ilegalno borave u Americi nazvao "životinjama"
18.	4. 4. 2024.	Predložen pritvor za Afganistanca: Oteli migrante u Blažuju, tukli ih i iznuđivali novac od njihovih porodica
19.	12. 4. 2024.	Iako se bilježi stalni porast broja dolazaka, migranti se sve kraće zadržavaju u BiH
20.	27. 4. 2024.	Podaci iz komšiluka: Migranti u Srbiji manje vidljivi nego ranije, pokušavaju da pređu u Bosnu i Hercegovinu
21.	24. 7. 2024.	Migranti iz Srbije bježe u BiH
22.	29. 4. 2024.	Selko i Ćelo idu u "pritvor": Krijumčarili migrante, uzimali 3.000 KM
23.	29. 4. 2024.	Najmanje 51 migrant nestao u Atlantskom okeanu
24.	1. 5. 2024.	Vlasti Velike Britanije odlučne: Počeli pritvarati migrante, spremaju ih za deportaciju u Ruandu
25.	5. 5. 2024.	Oglasila se policija o pucnjava u Sarajevu: Učestvovali migranti, ranjen Afganistanac
26.	8. 5. 2024.	Mostarac uhvatio migranta koji mu je u džamiji pokušao ukrasti torbicu s novcem
27.	18. 5. 2024.	Valjda nije ono najgore: Nestao brod sa 23 migranta koji je krenuo prema Italiji
28.	23. 5. 2024.	Uhapšena četvorica državljana BiH: Pokušali prokrijumčariti 21 migranta iz Bangladeša i Pakistana
29.	31. 5. 2024.	Služba za poslove sa strancima jednog migranta vratila u Maroko
30.	3. 6. 2024.	Tužilaštvo BiH: Podignuta optužnica protiv Afganistanca, mučili migrante, snimali pa slali rodbini!
31.	7. 6. 2024.	Drama u Sarajevu: Potukla se dva migranta, bili potpuno krvavi, odvučlo ih vozilo Hitne pomoći
32.	17. 6. 2024.	Orban smatra da su EU "draži ilegalni migranti od njih": Ne može se izvući iz plaćanja 200 miliona eura
33.	25. 6. 2024.	Preživjeli migrant tvrdi: Grčka obalna straža me vezanog bacila u more da umrem
34.	27. 6. 2024.	Uznemirujući video / Građani zadržali migranta poslije tučnjave u centru Sarajeva, drugi leži na podu
35.	9. 7. 2024.	Tragedija u Bosanskoj Gradišci: Iz Save izvučeno tijelo migranta
36.	15. 7. 2024.	Reakcija gradonačelnika Bihaća na zahtjev Ministarstva sigurnosti BiH: Nešić ne želi migrante u RS, ali želi novac
37.	19. 8. 2024.	Oglasila se policija o pucnjava u Hercegovini: Opoljena kuća, migrant ne želi da priča na engleskom jeziku, pojavio se i snimak
38.	19. 8. 2024.	Novi detalji: Migrant prvo bacio bombu na mještana, pa se zabarikadirao u kuću, osobu okrznuo geler
39.	19. 8. 2024.	Kraj drame u Hercegovini: Policajci likvidirali migranta koji je pucao iz napuštene kuće
40.	20. 8. 2024.	Načelnik Nevesinja otkrio detalje drame: Migrant bacio bombu koja je povrijedila mještana
41.	20. 8. 2024.	Ovo je oružje koje je pronađeno u kući gdje se migrant zabarikadirao: Kasnije ga policija likvidirala
42.	22. 8. 2024.	Pronađena tijela četiri migranta u Drini
41.	22. 8. 2024.	Pronađeno i tijelo petog migranta u Drini

42.	22. 8. 2024.	Osoba koja je pucala i bacala bombu po Hercegovini nije migrant, ali ni državljanin BiH
43.	23. 8. 2024.	Osiguran smještaj za migrante spašene nakon prevrtanja čamca na Drini
44.	23. 8. 2024.	Pronađeno tijelo I I. migranta u Drini kod Bratunca
45.	24. 8. 2024.	Potvrdio Trninić: Iz rijeke Drine izvučeno tijelo dvanaestog migranta
46.	28. 8. 2024.	Papa Franjo: Mediteran postao "groblje" za migrante
47.	2. 9. 2024.	Preminuo migrant koji je upucan na Stupu
48.	3. 9. 2024.	MUP KS hapsi više osoba koje se dovode u vezu s ubistvom migranta na Stupu
49.	4. 9. 2024.	Ubistvo migranta na Stupu: Policija uhapsila još jednog Afganistanca, kod njega pronađen pištolj s okvirom i municijom
50.	4. 9. 2024.	Video / Osumnjičeni za ubistvo migranta na Stupu dovedeni u Tužilaštvo
51.	4. 9. 2024.	U prevrtanju čamca u Mediteranskom moru nestao 21 neregularni migrant
52.	5. 9. 2024.	Tužilaštvo KS predložilo određivanje pritvora Afganistancima osumnjičenima za ubistvo migranta
53.	6. 9. 2024.	Određen jednomjesečni pritvor Afganistancima osumnjičenima za ubistvo migranta na Stupu
54.	7. 9. 2024.	"Avaz" saznaje: Ubijen maloljetni migrant iz Sirije kod kampa Borići u Bihaću
55.	7. 9. 2024.	Novi detalji: Poznati inicijali ubijenog maloljetnog migranta u Bihaću
56.	9. 9. 2024.	U rijeci Drini kod Zvornika nestao migrant
57.	11. 9. 2024.	Veliki sukob oko imigracije: Tramp tvrdi da migranti dolaze iz ludnica i jedu kućne ljubimce
58.	11. 9. 2024.	Voz usmrtio migranta u Blažuju
59.	12. 9. 2024.	U rijeci Drini pronađeno tijelo nestalog migranta

PSIHOLOŠKO-PROPAGANDNE DJELATNOSTI RUSKE FEDERACIJE KAO DIO STRATEŠKE AKTIVNOSTI NA ZAPADNOM BALKANU

Piše: doc. dr. Sandi Dizdarević

APSTRAKT

Analiza strateških dokumenata nacionalne sigurnosti Ruske Federacije te praćenje operacionalizacije kroz pojedine segmente i sfere društvene zbilje ukazuje na izrazito ofanzivno djelovanje s ciljem ostvarivanja zacrtanih interesa. Propagandno-dezinformacijska djelatnost u posljednjih nekoliko desetljeća postiže i ostvaruje izuzetne efekte koji se pravashodno ogledaju u stvaranju i jačanju etničkih antagonizama te izazivanju straha. Autor u tekstu nastoji napraviti vezu između teorijskih i praktičnih elemenata ruskog djelovanja na područje Zapadnog Balkana s ciljem detekcije dezinformacija, kao i načinima utjecaja na određene etničke grupacije utemeljene pravashodno na religijskoj, historijskoj i emocionalnoj manipulaciji. U radu će se kroz teorijsku paradigmu i pragmatičnu operacionalizaciju povezati strategija meke moći i njene tehnike djelovanja koje mogu izazvati izuzetne sigurnosne turbulencije na ionako vulnerabilnom tlu poput Zapadnog Balkana. Vješta kombinacija perfidnih metoda i zloupotrebe visokog obrazovanja kroz propagandu omogućava manipulaciju religijskih uvjerenja, obavještajnih pristupa i etničkih emocija. Na taj način ovi elementi postaju politički alat koji podržava ostvarivanje strateških ciljeva.

Ključne riječi: dezinformacije, strategija, meka moć, zloupotreba i perfidije

UVOD

Geopolitika proučava rivalstva koja nastaju radi vlasti nad teritorijama i ljudima koji tu žive.¹ Riječ geopolitika veoma često se koristi za objašnjavanje i promišljanje kojim se nastoji analizirati i objasniti međunarodne do-

gađaje osobito velikih sila na određenoj teritoriji. Ključni element geopolitičkih kretanja i utjecaja velikih sila na prostoru Zapadnog Balkana mogao bi se definirati kao geopolitičke vrijednosti. Abazović ukazuje na to da “među elemente tla koji određuju državu i politiku, geopolitika ističe prostor i položaj zemlje i granice kao osnovne”.² U prethodnom kontekstu, isti autor ukazuje na to da je “geopolitika disciplina koja ističe da tlo na kome živi jedan narod i na kome je organizirana država igra presudnu ulogu u organizaciji političkog oblika društva i vođenju državne politike”.³ Takav dizajn operacionalizira se kroz nekoliko segmenata s ciljem ostvarivanja produžene političke moći na određenoj teritoriji, vezujući se i manipulirajući etničkom i vjerskom pripadnošću i pogrešno interpretiranim historijskim činjenicama. Turčalo i Bećirević ukazuju na to citirajući Brzezinskog, koji je pravilno predvidio da će jedna od tih država biti Ukrajina i upozorio da bi njezino prepuštanje ruskom geopolitičkom “dizajnu” otvorilo put imperijalnim geopolitičkim ambicijama Rusije.⁴ Bosna i Hercegovina prema svojim geostrateškim, političkim i kulturološkim vrijednostima opredijeljena je prema euroatlantskim vrijednostima, kao i Sjevernoatlantskom savezu. S jedne strane to je potreba za pristupanje Evropskoj uniji i Sjevernoatlantskom savezu, dok s druge strane, zbog veoma jasnih geopolitičkih vrijednosti dijela stanovništva i politike koja je naslonjena na Republiku Srbiju, omogućava prodor veoma intenzivnog ruskog utjecaja kroz operacionalizaciju različitih taktika. U ostvarivanju vlastite sigurnosti i međunarodnog pozicioniranja Ruska Federacija osmislila je čitav set utjecaja kroz političke istomišljenike, ali i puno opasniji neksus ostvaruje kroz visoko obrazovanje, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, djelovanje nevladinog sektora s proruskim stavovima, kao i putem medija. Svi navedeni elementi čine paradigmu utjecaja putem *meke moći*. Meka moć, između ostalog, ostvaruju se i kroz informacijsko-psihološku dimenziju.

I. BOSNA I HERCEGOVINA U MREŽAMA RUSKE STRATEGIJE PUTEM MEKE MOĆI

Trideset godina od završetka krvavih ratova na području zemalja Zapadnog Balkana nisu dovoljna osnova za prestanak različitih državnih aspiracija na rupturu Bosne i Hercegovine. Mnogim političkim personama država regiona, prvenstveno Republike Srbije, nije dovoljan dokaz o devastiranoj ekonomiji, više od stotinu šezdeset hiljada ubijenih, na stotine hiljada raseljenih osoba. Promatrajući ovakav krajnji ishod, može se iskazati da rat nije dobio niko. Imajući u vidu da je Bosna i Hercegovina svoj kontinuitet nastavila kao Država Bosna i Hercegovina s međunarodno priznatim granicama, može se zaključiti da je u ratu pobijedila upravo Država Bosna i Hercegovina. Međutim, kako ističe Biserko, “tri decenije

od završetka rata ostavile su devastirajuće posljedice koje još opterećuju i opstruiraju budućnost regiona”.⁵ Ovakve posljedice mogu se podijeliti na tri velike grupacije: međunarodne utjecaje, unutrašnje pretenzije pozicioniranjem statusa “vođećih”, i “nesvrstanih”, paraobavještajne aktivnosti s ciljem ispunjenja vlastitih državnih interesa. Istraživanja oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, potvrđena presudama Međunarodnog kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, kao i presudom Međunarodnog suda pravde u Haagu, pokazuju da je Republika Srbija imala aktivnu ulogu u tim sukobima. Trideset godina nakon završetka rata Srbija se suočava s posljedicama vlastitih odluka, koje su dovele do gubitka Crne Gore i neriješenog pitanja Kosova. Srpsko političko vodstvo odbija priznati međunarodno utvrđene činjenice, što doprinosi pravnoj nesigurnosti, političkoj nestabilnosti i kontinuiranim migracijama. Ova uporna negacija i reinterpretacija pravnih činjenica, uključujući glorifikaciju ratnih zločina, stvara prostor za djelovanje Ruske Federacije putem meke moći u regionu.

I.1. Historijske zablude o utjecajima krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina na prostor Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije

Tih devedesetih godina mnogi znanstvenici polaze od činjenice da su Sjedinjene Američke Države i tadašnja Njemačka imale prvobitno interes za disolucijom tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Osnovna teza mnogih znanstvenika jeste pozivanje da su upravo ove zemlje u svojim strategijama strahovale od komunizma i socijalizma koji je u to vrijeme vladao na prostoru SFRJ. Rijetki su oni znanstvenici koji su događaje i pojedine akte analizirali pod hipotezom da je upravo sadašnja Ruska Federacija imala vlastiti interes za takvim scenarijem. Krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća puno su jače veze tadašnjih službi sigurnosti SFRJ bile s ruskim nego s evropskim i američkim. U javnosti su poznate neke od akcija devedesetih godina prošlog stoljeća koje su predvođene ili vođene pod utjecajem tadašnje kontraobavještajne službe (KOS), poput miniranja jevrejskog groblja u Zagrebu ili pronalaska stotinu kilograma eksploziva u jednom od gradskih toaleta u Beogradu. Mnogi znanstvenici griješe kada u ovoj konstanti spominju srpski narod. Narod, vjera i nacija nemaju puno utjecaja. Oni su samo elementi koji su zloupotrijebljeni kao predispozicija, odnosno, kako Abazović ističe, kao geopolitička vrijednost. Takva djelovanja ostvaruju se upravo na principu mrežnog djelovanja zloupotrebljavajući geopolitičke vrijednosti. Razlozi takvog djelovanja mogu se tražiti u paradigmi koja ih povezuje poput identiteta, pravoslavne vjere, kulturnog identiteta, jezika. Republika Srbija izgubila je

dio svojih teritorija, nije ostvarila zacrtane ciljeve, ali je razvila jedinstvenu ideologiju zasnovanu na matrici straha. Pored toga što bi se mogao izvesti zaključak da je Srbija bila uzrokom, može se detektirati i kao fenomen, odnosno da je zbog svog neuspjeha i pozicije u kojoj se našla postala pogodno tlo za djelovanje ruskih službi. Po završetku rata SAD i EU su se intenzivno pozicionirali na prostorima nekada zaraćenih strana nastojeći osigurati mir, sigurnost i nastavak suživota, istovremeno nastojeći uvesti nas u sistem demokratskih principa, u porodicu evropske zajednice i Sjevernoatlantskog saveza (NATO). U tom periodu odigrala su se dva ključna politička događaja za Srbiju, a koji su je još više pozicionirali kao geostrateški ranjivu. Zbog neslaganja sa zvaničnom politikom Srbije, iz njenog sastava izdvojila se Crna Gora, a nešto kasnije Kosovo je proglasilo nezavisnost. Upravo taj vakuum, ili kako ga Biserko naziva "geopolitički vakum", omogućio je još jači prodor ruskih obavještajnih i sigurnosnih službi na prostor odnosno pojedince u Srbiji, s ciljem održavanja statusa neizvjesnosti, pa i destabilizacije na području Bosne i Hercegovine.

1.2. Nacionalna strategija sigurnosti Ruske Federacije i akademski doprinos kao osnova za širenje utjecaja putem meke moći

Meka moć se u vanjskoj diplomaciji pojavljuje osamdesetih godine i definira se kao "kompleksni instrumentarij za rješavanje spoljno-političkih zadataka s osloncem na građansko društvo, informacijsko-komunikacijske i druge metode i tehnologije koje se pojavljuju kao alternativa klasične diplomacije".⁷ Rodonačelnik meke moći Nye definira meku moć kao mogućnost korištenja moći informacija, privlačnošću kulture i realizacijom konkretnih politika zemlje.⁸ Nye nadalje ukazuje na to da meka moć može predstavljati sposobnost uvjeravanja drugih da žele što vi želite, odnosno da država može postići rezultate koje želi u svjetskoj politici zato što je druge države žele slijediti, diviti se njezinim vrijednostima, oponašati njezin primjer, težiti njezinoj razini napretka i otvorenosti.⁹ Bazični temelj meke moći kao glavni resurs države koja je primjenjuje jeste kultura, dok su sekundarni elementi političke vrijednosti i vanjska politika kroz moralne autoritete pomoću kojih ih osigurava. Jedna od vodećih ruskih ekspertica za meku moć, Ponomareva ukazuje na to da "najefikasniji instrumenti meke moći mogu biti informatičko-komunikacijski sistemi, obrazovni i aktivistički oblici obučavanja, nevladine organizacije, javna diplomacija, a također i polifunkcionalni programi u oblasti kulture".¹⁰ U tom smislu jasno je postavljena paradigma akademske zajednice Ruske Federacije prema kojoj "u nastojanju da ponovo postane značajan subjekt međunarodnih odnosa i da, analogno realnim ukupnim potencijalima, postane aktivna integrišuća sila na euroazijskom prostranstvu

Rusija mora da povede mnogo više računa o aktiviranju resursa meke moći".¹¹ Ovakva metodologija rada najbolje se oslikava kroz prihvatanje i propisivanje ovakvih stavova vlastite vanjske diplomacije svojih akademskih stručnjaka. Dijelovi Strategije nacionalne sigurnosti Ruske Federacije iz 2015. godine, koja je odobrena dekretom predsjednika Ruske Federacije iz decembra 2015. godine, pripisuju u dijelu III pod nazivom "Nacionalni interesi i strateški nacionalni prioriteti" potrebu da se isti osiguraju kroz provedbu sljedećih strateških nacionalnih prioriteta, gdje se između ostalih nalazi znanost, tehnologija i obrazovanje, kao i kultura. Sama strategija predviđa da je upravo prijetnja nacionalnoj sigurnosti Ruske Federacije erozija tradicionalnih ruskih duhovnih i moralnih vrijednosti i slabljenje jedinstva višenacionalnog naroda Ruske Federacije kroz vanjsku kulturu i informacijsku ekspanziju. Otklanjanje takvih prijetnji Ruska Federacija ostvaruje kroz osiguranje kulturnog suvereniteta Ruske Federacije poduzimanjem mjera za zaštitu ruskog društva od vanjske ideološke i vrijednosne ekspanzije i destruktivnog informacijskog i psihološkog utjecaja, provođenje kontrole u informacijskoj sferi. Kao drugi bitan element meke moći definirano je kulturno djelovanje s ciljem ubjeđivanja da se radi o vlastitim pozitivnim vrijednostima, povezujući iste s kulturom naroda u drugoj državi. Strateška oblast Ruske Federacije upravo se ostvaruje formiranjem naloga za stvaranje kinematografskih i printanih proizvoda, televizijskih i radijskih programa i internetskih izvora.¹² Implementacija strateških oblasti ostvaruje se kroz koncept vanjske politike Ruske Federacije. Takav koncept odobren je od predsjednika Ruske Federacije u novembru 2016. godine. Već u samim općim odredbama definira se "jačanje pozicije Ruske Federacije kao jednog od utjecajnih središta savremenog svijeta", dok se u odjeljku pod nazivom Međunarodna humanitarna saradnja i ljudska prava definira: "štititi prava i legitimne interese sunarodnjaka koji žive u inostranstvu, te razvija kulturne i humanitarne veze između slavenskih naroda na međunarodnom nivou".¹³

1.3. Propagandno-informacijske djelatnosti Ruske Federacije usmjerene prema Bosni i Hercegovini

Mete propagandnih operacija, a moglo bi se ukazati i prihvatiti definiranje Čomskog preventivnog rata, treba da posjeduju nekoliko karakteristika: treba da budu praktične, bez mogućnosti da se odbrane, treba da budu dovoljno važne da opravdaju uloženi trud, treba da postoji način na koji ju je moguće prikazati kao izvor najvećeg zla i neposrednu prijetnju našem opstanku.¹⁴ Bosna i Hercegovine postala je meta hibridnog rata kroz propagandnu djelatnost, na šta ukazuju Kico i Kapetanović. Ova dva autora ističu da je

na sceni duže vrijeme koncept hibridnog rata u kojem se za postizanje političkih ciljeva istovremeno koristi kombinacija propagande, sabotaze, hakerskih napada, lažne vijesti, ekonomski utjecaj i specijalne obavještajne i vojne operacije. Iako se sve velike sile pokušavaju služiti hibridnim ratovanjem, Rusija je uvjerljivo najuspješnija.¹⁵

U okviru propagandnih aktivnosti bazična važnost ogleda se u informacijama. U posljednjih dvadeset godina na geopolitičkoj informacijskoj sferi obilježena su dva krucijalna događaja. Prvi je bio razvoj komunikacijskih satelita, a drugi nenađana pojava interneta kao internacionalne sile za širenje informacija.¹⁶ Jedan od vodećih stručnjaka za propagandu ukazuje na to da je propaganda: “organizirani pokušaj da se kroz komunikaciju utječe na uvjerenje ili akciju ili ulijevanje stavova u ogromne publike na načine koji zaobilaze ili potiskuju pojedinčev dovoljno informirani, racionalni i zamišljeni sud”.¹⁷ Propagandne tehnike koje su prisutne mogu se podvesti pod “emocionalni sendvič” i “upotreba autoriteta”.¹⁸ Tehniku “emocionalnog sendviča” čine prijenos emocija, povezanih stavova, emocionalno otežanih riječi, zamjena teza i imena, upotreba stereotipa, upotreba seksualnosti i erotike. Egzaktan primjer tehnike emocionalnog sendviča ogleda se u djelovanju Social Design Agency, koji ima za cilj izazvati kod korisnika racionalne stavove na temelju pristrasnih informacija, poput: zašto mi trebamo pomoći Ukrajini.¹⁹ Drugi oblik djelovanja u okviru tehnike emocionalnog sendviča je krivotvorenje domena koje koriste poznate medijske kuće, poput Reutersa, Delfija, Bilda i drugih, preko kojih se pod njihovim imenom šalju lažne vijesti i informacijske manipulacije. “Upotreba autoriteta” kao tehnika ogleda se u transferu popularnosti i manipulaciji konformizmom.²⁰ Radi se o tehnici čija primjena ostvaruje snažne rezultate utjecaja na emocije ciljane grupe, a ostvaruje se povezivanjem određene ideje s osobom koja je otprije poznata javnosti. Primjena ove tehnike ima za cilj da izazove strah iz kojeg će proizaći potreba za sigurnosti koja se ostvaruje potrebom za pripadnosti određenoj grupi.

1.4. Medijska informacijska manipulacija proruskih medija koji djeluju u Republici Srbiji

Dio propagandno-informacijskog utjecaja Ruske Federacije direktno se odvija putem dijela medija koji djeluju u Republici Srbiji, a čiji sadržaj se odnosi na izazivanje straha i političke nestabilnosti u Bosni i Hercegovini. Tako je u svojoj izjavi ambasador Ruske Federacije Aleksandar Bocan Harčenko pokušao objasniti medijske napise koji su se pojavili u srpskim i dijelu bosanskih medija o izgradnji ruske vojne baze na teritoriji Republike Srbije. Ukazuje:

nikada nisam govorio da takav prijedlog od Rusije postoji. Jedanput sam odgovarao na pitanja da li uopće takva mogućnost postoji. Rekao sam da nismo dobili neku ponudu od Srbije. Ne tražimo ništa, samo tražimo ono što odgovora našem uzajamnom interesu i razvoju naših uzajamnih odnosa.²¹

Djelovanje Ruske Federacije usmjereno je s ciljem izazivanja straha, pravne nesigurnosti i destabilizacije Zapadnog Balkana. Operacionalizira se kroz propagandne vijesti s narativima koje interpretiraju određene grupe djelujući kroz paravan nevladinih organizacija. Takve grupe imaju prema svojim svojstvima, karakteristikama i djelovanjima status paramilitarnih grupa. Na području Zapadnog Balkana u najvećoj mjeri se javljaju i djeluju u Republici Srbiji, kao što su kozaci, moto udruženja, veterani rata, kampovi za djecu, navijači. U tom kontekstu djelovanja kao tehnike propagandne djelatnosti Rusija je od početka rata u Ukrajini uvela zakonodavstvo koje strogo kontrolira i kažnjava svaku informaciju koja nije u skladu sa zvaničnim državnim stavovima o “specijalnoj vojnoj operaciji”. U Evropskoj uniji su ruski državni mediji “Sputnjik” i “RT” zvanično identificirani kao mediji koji šire propagandu i samim tim su izostavljeni s liste dostupnosti građanima. S obzirom na to da Bosna i Hercegovina nije uvela sankcije Ruskoj Federaciji, to je podrazumijevalo da ruski mediji mogu neometano funkcionirati ili da se njihove dezinformacije plasiraju na ovom području. Tako je radi ostvarivanja strateških interesa nacionalne sigurnosti Ruska Federacija u srbijanskom medijskom prostoru aktivno prisutna do te mjere da je Republika Srbija čak omogućila otvaranje kancelarije “Sputnjiku” u Beogradu. Televizija “Happy”, kojoj je dodijeljena nacionalna frekvencija, svake večeri emitira u terminu od dvadeset sati emisiju “Aktualnosti”, u kojoj se prikazuju izvještaji Sputnjika. Drugi oblik propagandne djelatnosti u okviru meke moći ostvaruje se kroz gostovanje “moralnih” autoriteta koji u okviru narativa proklamiraju proruske ideje, stavove i vrijednosti. Trifunović ukazuje na to da je ovakav odnos kreiran decenijski iskrivljenim historijskim činjenicama, tako da se o nekim historijskim događajima i ulozi Rusije u političkom životu Srbije saznaje tek danas.²² Najzastupljeniji primjer takvih propagandnih aktivnosti odvija se kroz narativ predsjednika Svesrpskog kozačkog saveza čije gostovanje je veoma često.²³ Veza između Srpskog kozačkog i Ruskog kozačkog društva ogleda se kroz utjecaj Vladimira Vodolackog kao osobe koja vrši funkciju zamjenika predsjednika ruske Državne dume za ZND i odnose sa sunarodnjacima.²⁴ Praktična implementacija strategije informacijske manipulacije Ruske Federacije na području BiH ogleda se kroz djelovanje ruske agencije Ribar koja je u BiH već održala predavanje za 500 osoba na Balkanu kako bi upravljali kanalom na Telegramu.²⁵ Dio je velikog strateškog djelovanja i obrazova-

na je kao članica Radne grupe 2022. godine od predsjednika Ruske Federacije s ciljem koordinacije mobilizacijskih napora Rusije u pružanju podrške ratu protiv Ukrajine.

1.5. Obrazovno-edukativna mreža kao mehanizam utjecaja u okviru meke moći

Već odavno je u nauci poznata doktrina ideološke indoktrinacije putem obrazovno-edukativnih procesa. Takvi procesi nisu novitet. Razvojem tehnologije one su mijenjale svoj sadržaj i način, ali karakter ne. Odvijale su se kroz nekoliko faza: faza pravnog propisivanja i osiguravanja pravnog osnova za provođenje obrazovanja izvan nacionalnih teritorija, faza bilateralnih međuinstitucionalnih sporazuma, faza operacionalizacije ideološke indoktrinacije i faza opstanka ideje kroz vlastite obrazovne kadrove koji zastupaju interese drugih zemalja. Uloga i značaj ruskih strateških intervencija putem meke moći na području zemalja Zapadnog Balkana ostvaruje se kroz visoko obrazovanje u onim zemljama za koje se prema propagandnim narativima nastoji povezati religijska i etnička povezanost te kulturni identitet. Najveći intenzitet utjecaja ostvaruje se preko visokobrazovnih institucija u Republici Srbiji i dijelom visokobrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini, odnosno njenom entitetu Republici Srpskoj. Ponomarova i Miladinović u jednom od svojih naučnih radova ukazuju:

znači, "meka moć" samo posredstvom obrazovanja obezbjeđuje da se kod stranih studenata formira određeni pogled na svijet koji odražava vrijednosne orijentacije države domaćina i omogućava da se može i ubuduće računati na njihov dobronamjerni odnos prema zemlji u kojoj su boravili. To se postiže na sljedeći način: boravak učesnika obrazovnih programa u zemlji podrazumijeva upoznavanje s političkim i ekonomskim modelom društva, približavanje kulturi zemlje domaćina i njenim vrijednostima.²⁶

Pored visokog obrazovanja, kao taktika srednjoročne strategija pojavljuje se sve češće i utjecaj meke moći putem srednjoškolskog obrazovanja. Ovakav utjecaj ostvaruje se učenjem ruskog jezika, upoznavanjem kulture i dijelom historije. Fokus utjecaja usmjeren je na polaznike još od najranijeg uzrasta, kada je psihofizički razvoj ličnosti podložan vanjskim utjecajima. Rezultati istraživanja ukazuju na to da je Ruska Federacija u periodu od nekoliko godina utjecaj putem izučavanja ruskog jezika na teritoriji Srbije i okolnih zemalja povećala za oko tristo posto, uz istovremeno gašenje nevladinih organizacija koje djeluju na njenoj teritoriji pod izgovorom da su "špijunski sateliti", tako da je značaj takvog utjecaja izuzetan. Naučni dokaz ovako iznesene tvrdnje prožima se kroz činjenicu da je ruski predsjednik

Vladimir Putin od 2019. godine povećao kvotu grantova za srpske studente vezane za učenje ruskog jezika sa osamdeset i pet, koliko ih je bilo 2016, na stotinu dvadeset u 2019. godini.²⁷ Politički dokaz ruskog utjecaja putem meke moći ogleda se i u osnivanju Rusko-srpskog humanitarnog centra u Nišu. Ruska Federacija je neposredno nakon donošenja Strategije nacionalne sigurnosti osnovala nekoliko instituta u različitim državama preko kojih ostvaruje svoje interese. Jedan od takvih je i Rusko-srpski humanitarni centar. Sam centar kao i Akademija civilne zaštite odmah po osnivanju otpočeli su s provođenjem edukativnih aktivnosti na fakultetima u Srbiji i u entitetu Republika Srpska kao sastavnom dijelu Države Bosne i Hercegovine. Na ovakav način, kako ističe Ponomarova: "smatra se kako je ispravan stav Srbije i takav stav podržava 'multivektorsku' politiku koja se oslanja na više centara moći EU-NATO-Rusija-Kina i SAD". Kosovo smatra najslabijom tačkom Srbije i najvećom preprekom ulasku Srbije u EU i ukazuje na to da je "za Srbiju najbolje rješenje 'zamrznuti konflikt', jer bi na taj način zadržala neutralni status, odnosno ne bi se opredijelila za vektor EU i NATO".²⁸

ZAKLJUČAK

Evidentno je da se na području zemalja Zapadnog Balkana odvija veoma intenzivno djelovanje obavještajnih i paraobavještajnih operacija preko određenih institucija unutar Republike Srbije i dijela u Bosni Hercegovini koristeći se metodologijom meke moći. Kao dio srednjoročne strategije Ruske Federacije, prognostički je moguće odrediti ciljeve takvih utjecaja, što proizlazi iz veze akademskih i naučnih radnika samih strateških smjernica. Takav prognostički rezultat ostvaruje se upravo kroz višedecenijske posljedice, a to je "multivektorska" politika Republike Srbije, koja onemogućava konkretnu opredijeljenost za vektor EU i NATO. Kao takav s aspekta i pozicije Bosne i Hercegovine, odnosno njenih građana i budućeg demokratskog prosperiteta, može se promatrati i definirati kao "maligni", zbog čega pored akademskih osvrta i analiza zahtijeva i strateško kontraobavještajno djelovanje u saradnji s međunarodnim partnerskim organizacijama s ciljem smanjivanja rizika i posljedica takvih utjecaja. Psihološki efekti informacijskih manipulacija, medijskih djelovanja kroz tehnike emocionalnog sendviča i upotrebe autoriteta, kao i širenje indoktrinacije kroz visoko obrazovanje ostvaruje se kroz triangulaciju i sistemsko djelovanje u okviru hibridnih operacija. Posljedica takvih efekata ogleda se kroz produbljivanje etničkih antagonizama praćenih formiranjem vrlo jasnih kulturnih i vrijednosnih obrazaca. S ciljem smanjivanja rizika i efekata malignih utjecaja na području BiH, neophodno je strateško djelovanje međuinstitucionalnih subjekata te jačanje saradnje s međunarodnim vladinim i nevladinim partnerskim institucijama. ■

LITERATURA

Avijucki, V. (2009). *Kontinentalne geopolitike*. Beograd: Svet u XXI veku, Clio.

Abazović, D. M. (2002). *Državna bezbjednost, uvod i temeljni pojmovi*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.

Ibid.

Turčilo, S., Bećirević, E. (2014). Geopolitičke dimenzije ukrajinsko-ruske krize i refleksije na Bosnu i Hercegovinu. *Demokratija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi*. Preuzima li Rusija Zapadni Balkan od EU. Sarajevo: Atlantska inicijativa, br. 1/2.

Biserko, S. (2022). Srpski svet i NVO sektor, <https://fcjp.ba/index.php/15-news/620-sonja-biserko-srpski-svet-i-ngo-sektor>, preuzeto 2. 11. 2024.

Patrović, Ž. (2017). Tužba Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za genocid. Beograd: Društvena i tehnička istraživanja, stručni članak.

Ibid., str. 3.

Kilibarda, Z., Mladenović, M., Ajzenhamer, V. (2014). *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*. Beograd: Fakultet bezbednosti.

Mladenović, M., Ponemareva, J. (2012). Teorija i praksa šarenih revolucija. *Sociološki pregled*, Beograd.

Nye, S. J. (2004). *Soft Power, The Means to Success in World Politics* Jackson (TN). *Public Affairs*.

Mladenović, B., M., Ponomareva, G. J. (2016). Meka moć Rusije – uslov njenog geopolitičkog uspona. *Srpska politička misao*, Beograd.

Ibid.

Strategija nacionalne sigurnosti Ruske Federacije, odjeljak Kultura, tačka 82.

Koncept vanjske politike Ruske Federacije, Odjeljak Međunarodna humanitarna saradnja i ljudska prava, usvojena i odobrena od predsjednika Ruske Federacije V.V. Putina, 30. novembra 2016.

Čomski, N. (2008). *Hegemonija ili opstanak*. Novi Sad: Rubikon.

Kico, A., Kapetanović, M. (2019). *Bosna i Hercegovina i Zapadni Balkan, aspekti geopolitike i hibridnog rata*. Sarajevo: Atlantska inicijativa.

Šiber, I. (1992). *Politička propaganda i politički marketing*. Zagreb: Fakultet političkih nauka.

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/uznemirujuce-otkrice-fbi-a-o-tajnoj-ruskoj-operaciji-na-zapadu-u-detalje-opisano-kako-manipuliraju-mocnim-europljanima/> pristupljeno 30. 11. 2024. godine

Ibid., str. 7.

Kolobara, R. (2017). *Ideologija moći, informacija kao sredstvo*. Mostar: Udruženje za društveni razvoj i prevenciju kriminaliteta (UDRPK Mostar).

Marlin, R. (2002). *Propaganda & the Ethics of Persuasion*, Canada, *Broadview Press*, 16.

<https://rs.n1info.com>. (2022). Harčenko, A. B. Vojna baza, pristupljeno 13. 9. 2022.

Trifunović, D. (2024). Naša država je upala u mrežu stranih obavještajnih službi, Intervju Balkan info, prikazano na www.youtube.com, pristupljeno 2. 11. 2024.

www.sprskikozaci.info, pristupljeno 2. 11. 2022.

<https://naukaikultura.com/kozack-general-viktor-vodolacki>, U Ukrajini se vodi rat civilizacija, pristupljeno 13. 9. 2022.

Ibid., str. 6.

<https://detektor.ba/2024/11/05/ruski-ribar-i-vlasti-republike-srpske-pokrecu-medijisku-skolu-propagande/>, pristupljeno 30. 11. 2024.

<https://ips.ac.rs/vpcontent>, pristupljeno 3. 11. 2024.

Ibid., str. 6.

NAPOMENE

¹ Avijucki, V. (2009). *Kontinentalne geopolitike*. Svet u XXI veku. Beograd: Clio.

² Abazović, M. D. (2002). *Državna bezbjednost, uvod i temeljni pojmovi*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka

³ *Ibid.*

⁴ Turčilo, S., Bećirević, E. (2014). Geopolitičke dimenzije ukrajinsko-ruske krize i refleksije na Bosnu i Hercegovinu, *Demokratija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi*, Preuzima li Rusija Zapadni Balkan od EU, izdanje Atlantska inicijativa, Sarajevo br. 1/2.

⁵ Biserko, S. (2022). Srpski svet i NVO sektor, <https://fcjp.ba/index.php/15-news/620-sonja-biserko-srpski-svet-i-ngo-sektor>, preuzeto 2. 11. 2024.

⁶ *Ibid.*, str. 3.

⁷ Kilibarda, Z., Mladenović, M., Ajzenhamer, V. (2014). *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti.

⁸ Mladenović, M., Ponemareva, J. (2012). Teorija i praksa šarenih revolucija. *Sociološki pregled*. Beograd.

⁹ Nye, S. J. (2004). *Soft Power, The Means to Success in World Politics* Jackson (TN). *Public Affairs*.

¹⁰ Mladenović, B., M., Ponomareva, G. J. (2016). Meka moć Rusije – uslov njenog geopolitičkog uspona. *Srpska politička misao*. Beograd.

¹¹ *Ibid.*

¹² Strategija nacionalne sigurnosti Ruske Federacije, odjeljak Kultura, tačka 82.

¹³ Koncept vanjske politike Ruske Federacije. Odjeljak Međunarodna humanitarna saradnja i ljudska prava, usvojena i odobrena od predsjednika Ruske Federacije V.V. Putina, 30. novembra 2016.

¹⁴ Čomski, N. (2008). *Hegemonija ili opstanak*. Novi Sad: Rubikon.

¹⁵ Kico, A., Kapetanović, M. (2019). *Bosna i Hercegovina i Zapadni Balkan: aspekti geopolitike i hibridnog rata*. Sarajevo: Atlantska inicijativa.

¹⁶ Kolobara, R. (2017). *Ideologija moći, informacija kao sredstvo*. Mostar: Udruženje za društveni razvoj i prevenciju kriminaliteta.

¹⁷ Marlin, R. (2002). *Propaganda & the Ethics of Persuasion*. Kanada, *Broadview Press*, 16.

¹⁸ Šiber, I. (1992). *Politička propaganda i politički marketing*. Zagreb: Fakultet političkih nauka.

¹⁹ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/uznemirujuce-otkrice-fbi-a-o-tajnoj-ruskoj-operaciji-na-zapadu-u-detalje-opisano-kako-manipuliraju-mocnim-europljanima/> pristupljeno 30. 11. 2024.

²⁰ *Ibid.* str. 7.

²¹ Harčenko A. B. (2022). Vojna baza. <https://rs.n1info.com>, pristupljeno 13. 9. 2022.

²² Trifunović, D. (2024). Naša država je upala u mrežu stranih obavještajnih službi, Intervju Balkan info, prikazano na www.youtube.com, pristupljeno 2. 11. 2024.

²³ www.sprskikozaci.info, pristupljeno 2. 11. 2022.

²⁴ <https://naukaikultura.com/kozack-general-viktor-vodolacki>, U Ukrajini se vodi rat civilizacija, pristupljeno 13. 9. 2022.

²⁵ <https://detektor.ba/2024/11/05/ruski-ribar-i-vlasti-republike-srpske-pokrecu-medijisku-skolu-propagande/>, pristupljeno 30. 11. 2024.

²⁶ *Ibid.*, str. 6.

²⁷ <https://ips.ac.rs/vpcontent>, pristupljeno 3. 11. 2024.

²⁸ *Ibid.*, str. 6.

NATO OCJENJIVANJE (NEL – 2) BATALJONSKE GRUPE LAKE PJEŠADIJE (BGLP) ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE KONTINUIRANI KORACI PREMA PUNOPRAVNOM ČLANSTVU?

Piše: Kemal Korjenić

Sigurnosni izazovi u savremenom svijetu sve više postaju predmetom globalne zabrinutosti, a Minhenska sigurnosna konferencija 2024. godine bila je još jedna prilika da se analiziraju prijetnje koje oblikuju budućnost međunarodnih odnosa. Na ovom prestižnom skupu, koji okuplja lidere i stručnjake iz oblasti sigurnosti, dominirale su teme poput ruske agresije na Ukrajinu i izraelske vojne operacije u Gazi, uz istovremene optužbe za sistematski progon i masovna ubistva Palestinaca koja su okarakterizirana kao teška kršenja međunarodnog prava.¹ Poseban fokus stavljen je na obezbjeđivanje dovoljno vojne podrške Ukrajini kako bi se mogla nositi s intenziviranjem ruskih napada.

NATO je najjača vojna sila na svetu danas. Predstavljamo, grubo rečeno, oko 50 odsto ukupne svetske vojne moći. A vojno smo jači od Rusije. U isto vreme, smatram da je rat u Ukrajini pokazao da postoje neki ozbiljni nedostaci. Na primer, kada je reč o održavanju, jedna stvar je da svi imaju napredne oružane sisteme, ali su potrebni i rezervni delovi i održavanje. Najblaže rečeno, potrebna je municija,² rekao je generalni sekretar NATO-a Stoltenberg obraćajući se na Minhenskoj sigurnosnoj konferenciji.

Stoltenberg je tokom svog obraćanja dodao i da je “svi-jet postao opasniji“ aludirajući na agresiju Rusije na Ukrajinu i na posljedice eventualnog ukrajinskog poraza. Posebno je istakao značaj potrebe nastavka pružanja vojne pomoći Ukrajini.

Da su zvaničnici NATO-a zabrinuti i da ozbiljno analiziraju sigurnosne prijetnje koje mogu doći od Rusije, nalazimo i u izjavi predsjedavajućeg Vojnog komiteta NATO-a admirala Roba Bauera. Admiral Bauer je u januaru

2024. godine na sjednici Komiteta rekao da je Rusija praktično prešla na vojnu ekonomiju i da je u narednih 20 godina moguć oružani sukob s Rusijom. Odgovarajući na pitanje novinara o nedavnim izjavama švedskih čelnika, admiral je kazao kako je dobro da se Šveđani psihički pripreme za rat:

Morate u kući imati vodu, radio na baterije i svjetiljku na baterije kako biste mogli funkcionirati prvih nekoliko dana. To su osnovne stvari. Ne kažem da će sutra stvari krenuti po zlu, ali ne možemo biti sigurni da će mir trajati zauvijek. Zato i imamo odbrambene planove.³

Poruke s Minhenske konferencije jasno ukazuju na sve veći osjećaj nesigurnosti u međunarodnoj zajednici. U trenutku kada najmoćniji vojni savez na svijetu upozorava na eskalaciju globalnih prijetnji jasno je da i Bosna i Hercegovina mora ozbiljno razmotriti vlastitu otpornost na sigurnosne izazove i rizike koji dolaze iz sve nestabilnijeg globalnog konteksta.

POVEĆANJE STEPENA INTEROPERABILNOSTI IZMEĐU SAVEZNIKA I PARTNERA

S namjerom ostvarivanja svojih sigurnosnih perspektiva BiH se od 2001. godine opredijelila da je jedan od glavnih vanjskopolitičkih ciljeva priključenje punopravnom članstvu u NATO-u. Danas vidimo da je to bila ispravna odluka jer NATO članstvo pruža tzv. sigurnosni kišobran svojim članicama u formi kolektivne odbrane po članu 5. Sjevernoatlantskog ugovora.⁴ Priključenje NATO savezu kompliciran je i složen proces u kojem država aplikant prolazi kroz više specifičnih faza. Ovaj proces složen je i dugotrajan, a svaka zemlja prolazi kroz svoje specifične okolnosti i izazove u tom procesu, od čega u konačnici i zavisi koliko će ukupno trajati proces priključenja u punopravno članstvo te da li će do njega uopće i doći.

Jedan od najvažnijih uslova za prijem u NATO savez jest sposobnost potencijalne članice da doprinosi sigurnosti i efikasnosti Saveza te mogućnost da se integrira u vojnu strukturu NATO-a. Integracija vojnih struktura s NATO snagama ostvaruju se povećanim stepenom međusobne interoperabilnosti. NATO definira "interoperabilnost" kao sposobnost saveznika da djeluju zajedno koherentno, efektivno i efikasno radi postizanja taktičkih, operativnih i strateških ciljeva. Konkretno, interoperabilnost omogućava snagama, jedinicama i/ili sistemima da djeluju zajedno, omogućavajući im da komuniciraju i dijele zajedničke doktrine i procedure, zajedno s međusob-

nom infrastrukturom i bazama. Interoperabilnost smanjuje dupliciranje, omogućava udruživanje resursa i proizvodi sinergiju među svim saveznicima i, kad god je to moguće, s partnerskim zemljama.⁵

S ciljem podizanja stepena interoperabilnosti i operativnosti s partnerskim zemljama NATO je nakon samita u Washingtonu 1999. godine u praksu uveo novi alat koji se zove koncept operativnih sposobnosti ocjenjivanja i povratnih informacija – OCC E&F (Operational Capabilities Concept Evaluation and Feedback Programme). NATO o OCC E&F programu kaže da se radi o partnerskom alatu koji se koristi s namjerom izgradnje operativnih sposobnosti i interoperabilnosti.

Program za evaluaciju i povratne informacije o konceptu operativnih sposobnosti (OCC E&F) koristi se za razvoj i obuku partnerskih kopnenih, pomorskih, zračnih ili specijalnih snaga koje nastoje da ispunje NATO standarde. Ovaj rigorozan proces često može potrajati nekoliko godina, ali osigurava da su partnerske snage spremne za rad sa savezničkim snagama nakon što budu raspoređene. Neki partneri koriste OCC kao strateško oruđe za transformaciju svojih odbrambenih snaga. OCC je značajno doprinio povećanju broja partnerskih snaga koje učestvuju u operacijama pod vodstvom NATO-a i NATO snagama za odgovor.⁶

Kako NATO ističe,

koncept operativnih sposobnosti je vojni višefunkcionalni alat i služi kao sredstvo za bliži operativni odnos između Alijanse i potencijalnih saradnika u operacijama pod vodstvom NATO-a, podržavajući partnerske napore da razviju snage koje su u potpunosti interoperabilne i sposobne za djelovanje prema standardima i procedurama NATO-a.⁷

PRIMJENA OCC KONCEPTA OD ORUŽANIH SNAGA BIH

S obzirom na aspiracije BiH za članstvo u NATO-u, Oružane snage Bosne i Hercegovine (OSBiH) od samog pristupanja NATO programu Partnerstvo za mir⁸ koristile su OCC E&F program u smislu podizanja stepena interoperabilnosti i operativnosti sa snagama NATO saveza. U periodu do 2018. godine OSBiH su uspješno koristile OCC E&F program na više manjih jedinica koje su deklarirale⁹ u NATO bazen snaga. Bataljonska grupa lake pješadije deklarirana je 2018. godine i bila je najveća jedinica koju su OSBiH deklarirale do tog momenta, namijenjena da prođe ocjenjivanje po ovom konceptu.

U izjavi iz 2019. godine prilikom ocjenjivanja deklarirane jedinice nivoom SEL-1 (samoevaluacija) tadašnja ministrica odbrane Marina Pendeš je izjavila:

Našom odlukom da deklariramo u bazen snaga NATO-a Bataljonsku grupu lake pješadije koja broji 840 ljudi s pratećom opremom, što je gotovo 10% ljudskih resursa Oružanih snaga, pokazali smo naše opredjeljenje za euroatlantske integracije te samim time ozbiljnost da damo dodatni doprinos u gradnji i čuvanju mira u svijetu.¹⁰

Kao vrhunac ovog procesa, u periodu od 19. do 23. septembra 2022. godine na glavnom vojnom poligonu za obuke Oružanih snaga Bosne i Hercegovine "Manjača" realizirana je petodnevna vježba "Kombinovani napor 22". Vježba je izvedena s ciljem provođenja NATO ocjenjivanja nivoa NEL-2 (NATO evaluation) po konceptu operativnih sposobnosti ocjenjivanja i povratnih informacija OCC E&F-a. Provedeno ocjenjivanje najveće deklarirane jedinice OSBiH bila je finalna provjera zajedničkog rada, znanja i vještina koje su pripadnici ove jedinice predano sakupljali tokom petogodišnjeg perioda.

Tadašnji zamjenik načelnika Zajedničkog štaba OSBiH generalmajor Ivica Jerkić u toku priprema za ocjenjivanje deklarirane jedinice rekao je da "niti jedna zemlja nije deklarirala ovoliku postrojbu (BGLP), a trenutno je 20 zemalja uključeno u ovaj program", ocijenivši kako je ključni benefit spomenutog programa to što OSBiH imaju pristup svim doktrinarnim i standardnim operativnim NATO procedurama.¹¹

Generalmajor Radovan Ilić, tadašnji komandant Operativne komande OSBiH, istakao je da je ova vježba kruna četverogodišnjeg ciklusa za koji se BGLP pripremao. Također je rekao da se radi o jedinici privremenog sastava koju čine vojnici iz svih brigada i drugih jedinica OSBiH.¹² Izjava generala Ilića ukazuje na to da se radi o multietničkoj jedinici OSBiH u kojoj su bili zastupljeni vojnici iz svih jedinica OSBiH.

Komandant BGLP-a major Enes Herić je prije realizacije ocjenjivanja izjavio da se organizacijsko-formacijska strukturi BGLP-a sastoji od 819 vojnih osoba iz različitih rodova iz svih jedinica OSBiH te da su u strukturu odnosno u pripreme ove jedinice involvirani svi nivoi komandovanja OS-a. Naveo je i da će se ova jedinica ocjenjivati u pet oblasti (Priprema, Operacije, Podrška, Komunikacije i Administracija).¹³

ZAVIDNI REZULTATI OSBIH NA MANJAČI

Nakon završetka vježbe i izvršene evaluacije donesena je ocjena da je deklarirana jedinica OSBiH ili BGLP-a, koja je sastavljena od više od 800 pripadnika OSBiH, prošla sve postavljene prepreke i ostvarila vrhunski rezultat na ocjenjivanju NEL-2. Ocjenjivanje su proveli certificirani ocjenjivači NATO-a i partnerskih država, te je jedinica OSBiH dobila ocjenu COMBAT READY¹⁴. Ocjena koju je dobila deklarirana jedinica podrazumijeva da je jedinica u potpunosti spremna (Combat Ready) i raspoloživa u NATO bazenu snaga za buduće NATO-om vođene operacije širom svijeta, kao i za učešće u NATO vježbama.¹⁵

Vježba na Manjači i ocjena koju je dobila potvrdila je da je deklarirana jedinica OSBiH ostvarila potpunu interoperabilnost s NATO snagama. Ocjenjivanje provedeno na Manjači izvršeno je od 20 ocjenjivača iz 14 NATO i partnerskih zemalja te 50 ocjenjivača iz OSBiH. Podsjećanja radi, dostizanje potrebnog stepena interoperabilnosti i borbene spremnosti s oružanim snagama članica NATO saveza jedan je od primarnih zadataka država aspirantica za članstvo u ovom savezu.

Da se radilo o značajnom postignuću BGLP-a i OSBiH, rekao je tadašnjih tadašnji ministar odbrane Sifet Podžić u izjavi za medije:

Velika je ovo stvar, mnoge jače i opremljenije vojske su padale na ovim zadacima NATO-a. Prije tri-četiri godine i neke zemlje NATO-a iz našeg okruženja nisu prošle ove vježbe. Ovo nije kraj, moramo uporno raditi da ostatak OSBiH dostigne ovaj nivo, ali i održavati ovaj nivo jedinica, jer nam slijedi reocjenjivanje za tri godine.¹⁶

Posebno je istakao značaj ovog uspjeha kada se zna da su OSBiH radile u otežanim uslovima, s nedovoljno adekvatne opreme i s limitiranim budžetskim sredstvima. Rekao je i da su tokom ovog ocjenjivanja pripadnici deklarirane jedinice izvršili više od 2100 raznih zadataka.

Bataljonska grupa lake pješadije deklarirana je 2018. godine u NATO bazen snaga i od tog perioda uspješno je u 2019. i 2020. godini prošla ocjenjivanja nivoa 1 – samoevaluacija (SEL-1) i NATO evaluacija (NEL-1) koje sadrže oblast interoperabilnosti, dok je u septembru 2021. godine prošla ocjenjivanje nivoa 2 – samoevaluacija (SEL-2), koja obuhvaća provjeru borbene spremnosti, te je u konačnici uspješno prošla i finalno ocjenjivanje NEL-2 s odličnim rezultatima. Ovdje je važno istaći da je po NATO standardima "OCC Evaluation and Feedback Program (OCC E&F) proces evaluacije na dva nivoa, koji uključuje samoevaluaciju (SEL) i NATO evalu-

aciju (NEL), provedene na svakom nivou. Evaluacije na nivou 1 prvenstveno se fokusiraju na interoperabilnost, dok se na nivou 2 koncentriraju na sposobnosti (ostvarivanje misije).¹⁷

REZULTATI VJEŽBE KAO POTVRDA KREDIBILNOSTI OSBiH

Ovo postignuće OSBiH dodatno je istaklo posvećenost BiH u procesu integracije u NATO i pokazalo kako se može i s relativno limitiranim resursima ostvariti zavidan rezultat.¹⁸ Uprkos brojnim otežavajućim okolnostima (koronavirus, privremeno finansiranje, nedostatak opreme...), deklarirana jedinica OSBiH može biti ponosna na ostvarene rezultate.

Koncept operativnih sposobnosti je program kojim se OSBiH uspješno koriste, a čijom primjenom se izgrađuje, dostiže i verifikuje interoperabilnost i operativna sposobnost deklariranih jedinica za učešće u NATO-om vođenim operacijama. Uspješnom realizacijom NATO ocjenjivanja nivoa 2 (NEL-2) jedinica OSBiH pridružila bi se bazenu snaga od više od 13.000 vojnika iz 15 partnerskih zemalja koje su do sada prošle program, te bi bila najveća i najbrojnija jedinica koja je certificirana po NATO konceptu operativnih sposobnosti.¹⁹ Da se radi o impresivnom uspjehu jedinica OSBiH, potvrdila je i NATO komanda u Monsu na svojoj veb-stranici i istakla da je "entuzijizam, sposobnost i profesionalnost ovih jedinica koje su ocijenjene izuzetno impresivan".²⁰

Bez obzira na to kako ko tumačio postignuća BGLP-a OSBiH, neosporno je da su pripadnici OSBiH još jedanput demonstrirali profesionalizam, sposobnost i kvalitete kojima raspolažu i s kojima izvršavaju sve postavljene zadatke. U toku ovog ocjenjivanja jedinice na terenu su u okviru vojne vježbe rješavale različite taktičke zadatke prema zadatom scenariju, koji, između ostalog, uključuju zaštitu kontrolnog punkta, zaštitu konvoja, odbranu od napada na bazu, neutralisanje pobunjeničkih snaga, kontrolu masa, medicinsku evakuaciju, zračni transport, uklanjanje improviziranih eksplozivnih naprava i slično.²¹

Snage NATO-a su u proteklom periodu imale iskustva u operacijama podrške miru s pripadnicima OSBiH s obzirom na to da su naše OSBiH bile dio NATO-om vođene misije u Afganistanu (ISAF).²² Važno je istaći da su pripadnici OSBiH učestvovali u misiji ISAF s pješadijskom jedinicom (jačine oko 50 pripadnika) i bili su angažirani na osiguranju baze "Price" u okviru danskog kontingenta. I u ovom angažmanu pripadnici OSBiH su potvrdili svoju profesionalnost i obučenost te ostvarili zavidne rezultate. Također, drugi kontingent OSBiH u misiji ISAF bila je grupa od osam štabnih oficira koji su

bili angažirani u Regionalnoj komandi "Sjever" u okviru kontingenta SR Njemačke. I u ovoj misiji pripadnici OSBiH su rame uz rame s NATO snagama časno i profesionalno obavljali svoje zadatke i misije i vraćali se s nagradama za uspješno realizirane zadatke.²³ I na kraju, najvažnije, pokazali su da su u potpunosti interoperabilni i kompatibilni s NATO snagama.

NATO POSLIJE 24. FEBRUARA 2022. GODINE

Globalna sigurnosna situacija na svjetskoj sceni zakomplicirala se ruskom agresijom na Ukrajinu i ponovo dovela ratna dešavanja na teritoriju Evrope nakon Drugog svjetskog rata te primorala evropske države da smanjuju zavisnost od ruskog plina i da ubrzano rade na povećanju vojnih kapaciteta i naoružavanju. Trenutna sigurnosna situacija vjerno oslikava koliki značaj i sigurnost pruža NATO savez, odnosno njegov princip kolektivne odbrane. Posebno je to vidljivo na primjeru Finske i Švedske, koje iz opravdanih razloga nastoje "uskočiti" u NATO na ekspresan način. Sjevernoatlantski ugovor i njegov član 5. danas predstavljaju značajnu sigurnosnu garanciju za zemlje članice NATO-a, posebno u ovim vremenima kada se sigurnosne prilike usložnjavaju i prijetje da ugroze svjetski mir i poredak.

NATO u svom arsenalu ima moćan alat da zaštiti svoje države članice i neće se libiti to učiniti. Trenutna vježba NATO saveza "Steadfast defender 2024", koja je započela krajem januara 2024. i koja će trajati do kraja maja 2024. godine, najveća je NATO-ova vojna vježba u Evropi nakon hladnog rata. U njoj će učestvovati približno 90.000 vojnika iz 31 NATO članice s ciljem uvježbavanja odbrane evropskih članica NATO-a. Prema najavi generala Kristofera Kavolija, vrhovnog komandanta savezničkih snaga i komandanta američke evropske komande, cilj ove vježbe je poboljšanje NATO-ovih odbrambenih planova, unapređenje interoperabilnosti, efikasnosti i otpornosti. General Kavoli navodi da na ovaj način NATO pokazuje odlučnost i posvećenost kolektivnoj odbrani te da se šalje jasna poruka o spremnosti da se zaštite svi saveznici od narastajućih prijetnji. Vježba će se odvijati na teritoriji ključnih država Evrope, uključujući Finsku, Estoniju, Njemačku, Grčku, Mađarsku, Latviju, Litvaniju, Norvešku, Poljsku, Rumuniju, Slovačku i Švedsku.²⁴

U ovom osjetljivom sigurnosnom trenutku potrebno je da BiH intenzivira svoje aktivnosti na euroatlantskom putu, a realizacija zajedničkih aktivnosti s NATO snagama predstavlja najbolji mogući pravac. Iz prikazanog postignuća BGLP-a OSBiH možemo zaključiti da OSBiH idu u pravcu svakodnevnog podizanja stepena interoperabilnosti i usvajanja NATO postavljenih standarda iako

je jasno da o daljnjem toku integracija u NATO mora biti donesena politička odluka jer se bez pozitivne političke odluke za integraciju u NATO stavlja znak pitanja. Ipak, u ovom trenutku kao značajno postignuće treba posmatrati sve bliske kontakte i vježbe koje OSBiH provode s NATO partnerima.

POZITIVNI SIGNALI S MADRIDSKOG SAMITA NATO-A

Iako u političkom životu BiH postoje oprečni stavovi o integraciji u NATO, neosporna je činjenica da se BiH nalazi na zadnjoj stepenici za punopravno članstvo, odnosno u Akcijskom planu za članstvo (MAP) u koji ulaze samo zemlje aspiranti za članstvo. Analogno tome, od 2019. godine započela je praksa podnošenja dokumenta Program reformi koji je ustvari zamjena za Godišnji nacionalni plan (ANP) predviđen MAP-om. Ova saradnja dodatno je produbila saradnju između BiH i NATO-a te donijela niz sigurnosnih benefita. Ti sigurnosni benefiti su različito protumačeni, ali su pojedini političari koji su opredijeljeni za NATO integracije tvrdili da je BiH prešla iz "partnerske" u "savezničku" fazu.²⁵

Neosporno je da je u ovom periodu NATO posvetio dosta više pažnje BiH, što je bilo vidljivo i na NATO samitu u Madridu održanom 29. i 30. juna 2022. godine, na koji je BiH pozvana da učestvuje na ministarskom nivou. Madridski samit donosi BiH novi paket pomoći, tzv. Defence Capability Building (DCB) ili Izgradnja odbrambenih kapaciteta.²⁶ Pored BiH, ovim paketom pomoći NATO-a obuhvaćene su Gruzija i Moldavija. Također, NATO u svom Strateškom konceptu 2022. godine spominje BiH u kontekstu pružanja daljnje podrške na euroatlantskom putu.²⁷ Sve ovo upućuje na zaključak da NATO intenzivira aktivnosti pružanja podrške BiH na euroatlantskom putu.

MOGUĆI UTJECAJ PROMJENE LIDERA NATO-A I SAD-A NA SIGURNOSNU PARADIGMU

Sada već bivši generalni sekretar Stoltenberg će na čelu NATO-a biti upamćen kao pragmatični lider pod čijim vodstvom je NATO znatno moderniziran i unaprijeđene njegove operativne sposobnosti u oblasti kibernetičkog i hibridnog ratovanja, nastavljen proces proširivanja Saveza (Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Švedska i Finska) i izvršen pritisak na članice da povećaju izdvajanja za odbranu od planiranih 2% BDP-a radi modernizacije odbrambenih kapaciteta. Ipak, njegov mandat će zasigurno biti obilježen i potezima koje je vukao kao odgovor na rusku aneksiju Krima i rusku invaziju na Ukrajinu 2022.

godine. U ovom segmentu Stoltenberg je pokazao odlučnu podršku Ukrajini, znatno ojačano istočno krilo NATO-a, povećao vojno prisustvo u baltičkim državama i Poljskoj te povećao prisutnost NATO-a u regionu.

Prvog oktobra 2024. godine Mark Rutte je preuzeo funkciju generalnog sekretara NATO-a od Jensa Stoltenberga. Prilikom preuzimanja mandata novi generalni sekretar Rutte predstavio je svoja tri prioriteta za Savez. Kako je Rutte istakao, prvi prioritet je da zadržimo NATO jak i osiguramo da naša odbrana ostane efikasna i kredibilna, protiv svih prijetnji. Drugi prioritet, kako navodi, jest pojačati podršku Ukrajini i njeno približavanje NATO-u, jer ne može biti trajne sigurnosti u Evropi bez jake, nezavisne Ukrajine, dok je za treći prioritet naveo jačanje NATO partnerstava.²⁸

Za daljnje euroatlantske integracije BiH važni su prioriteti koje je iznio Rutte, od kojih je svakako najvažniji treći, u kojem se jačaju postojeća i stvaraju nova partnerstva. Sigurno je da će i u mandatu novog generalnog sekretara BiH imati mjesto na njegovoj agendi, prvenstveno zbog svog geopolitičkog položaja u kontekstu ojačavanja istočnog krila NATO-a, ali i u kontekstu prisutnosti ruskog utjecaja u regiji. U slučaju BiH, NATO će kroz nastavak kontinuirane podrške BiH imati priliku da kroz proces unapređenja otpornosti BiH na maligni ruski utjecaj ostvari i viši stepen otpornosti regiona na ovaj narastajući sigurnosni fenomen.

Izbori u SAD-u održani početkom novembra 2024. godine donijeli su pobjedu republikanskog kandidata Donalda Trumpa. Trumpu će ovo biti drugi mandat, a jedna od stvari po kojima je bio poznat u prvom mandatu bio je snažan pritisak na članice NATO-a da povećaju izdvajanja za odbranu. Posebno je bio usmjeren na članice koje ne troše predviđenih 2% BDP za odbranu. Poznati su i njegovi kontroverzni stavovi o Savezu, odnosno da NATO neće braniti države koje ne plate svoje preuzete obaveze.²⁹

Da li će Trump nastaviti u ovom pravcu nakon 20. januara 2025. i preuzimanja mandata, ostaje da se vidi, prvenstveno iz razloga što su njegove izjave date prije februara 2022. godine i brutalne ruske agresije na Ukrajinu. Evidentno je da se Ukrajina ne može sama odbraniti bez zapadne pomoći, a i NATO bez SAD bi izgubili funkciju strateškog odvratanja, tako da bi prijetnja za Evropu postala značajno uvećana. Hoće li Trump nastaviti s ovom retorikom, vrlo brzo ćemo imati priliku da se uvjerimo. Određeni analitičari tvrde da će Trump ublažiti svoje stavove prema Savezu, prvenstveno zbog trenutne sigurnosne situacije, pružanje podrške Sjeverne Koreje i Irana rusima u Ukrajini, Kine, a i zbog toga što su članice povećale izdvajanja, neke čak i do 4% BDP-a.

Polovinom novembra u izjavi za štampu, nakon sastanka s predsjednikom Francuske Emmanuelom Macronom, Rutte je zatražio još robusniju transatlantsku saradnju i odbrambene investicije te nastavak pružanja podrške Ukrajini.³⁰ Bit će interesantno sačekati Trumpove prve akcije u pogledu NATO saveza u 2025. godini. Trump je postavio Matthewa Whitakera za ambasadora SAD-a u NATO-u, za kojeg se može reći da je lojalan Trumpov kadar iz prvog mandata i da nema diplomatskog iskustva, već je služio kao glavni tužilac. Za Whitakera Trump kaže: "Matt će ojačati odnose s našim NATO saveznicima i čvrsto se suprotstaviti prijetnjama miru i stabilnosti – stavit će AMERIKU NA PRVO MJESTO."³¹

U svakom slučaju, izazovan period je pred generalnim sekretarom Rutteom i predsjednikom Trumpom, koji će biti upućeni na zajedničku saradnju i djelovanje u najboljem interesu NATO-a, SAD-a, ali i ostatka demokratskog svijeta. Nadajmo se da će njihova saradnja u ovo vrijeme ogromne prijetnje za svjetski mir biti objektivna i na visini zadatka. Koliko god bila teška i izazovna vremena pred nama, nemojmo zaboraviti da istovremeno predstavljaju priliku koju ponekada treba iskoristiti i teška vremena pretvoriti u bolja i produktivnija.

ZAKLJUČAK

Kontinuirano praćenje i analiziranje sigurnosne situacije ukazuje na to da se globalna sigurnosna situacija svakodnevno usložnjava i komplicira novim sigurnosnim prijetnjama, izazovima i rizicima. Hibridno i asimetrično ratovanje je gotovo zamijenilo tradicionalne vojne operacije, cyber ratovanje i vještačka inteligencija, kao i novi oblici tehničkih vojnih rješenja u skoroj budućnosti će vrlo vjerovatno u potpunosti promijeniti trenutne vojne doktrine.

U ovom kompleksnom sigurnosnom momentu moramo se zapitati kakvu ulogu želimo da BiH ima u novom svjetskom sigurnosnom poretku, te smatramo li da je postojeći sigurnosni sistem optimalan, je li ga potrebno modificirati i, ako jest, u kojem pravcu. Ako ocijenimo da su promjene neophodne, prije svega potrebno je donijeti odluku u kojem pravcu želimo ići, te kontinuirano raditi na prihvatljivom sigurnosnom okviru i sistemu koji će biti prvenstveno efikasan, priuštiv i optimalan za BiH. Potpuno je legitimno preispitivati dosadašnja sigurnosna rješenja i aspiracije BiH te težiti iznalaženje boljih solucija ako ih imamo, jer, kako tvrde određeni analitičari, poslije Ukrajine sve je drugačije i moguće. U nekim segmentima možemo se složiti s ovim analizama jer vidimo da je sva međunarodna diplomatska, vojna i sigurnosna pažnja usmjerena u tom smjeru.

Dosadašnji koraci BiH na putu prema NATO integracijama doveli su do visokog stepena interoperabilnosti OSBiH sa snagama NATO-a. Član 84. Zakona o odbrani BiH jasno propisuje da "Parlamentarna skupština, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo, te svi subjekti odbrane, u okviru vlastite ustavne i zakonske nadležnosti, provest će potrebne aktivnosti za prijem Bosne i Hercegovine u članstvo NATO-a".³²

U dosadašnjem radu OSBiH su u velikoj mjeri odbacile istočnu (rusku) varijantu oružja, borbene opreme i tehnike, te se posvetile korištenju i obuci na NATO standardiziranom oružju i opremi. Stručnu pomoć BiH ima od NATO štaba u Sarajevu, koji joj služi za savjetovanje i predstavlja direktan link za komunikaciju sa sjedištem NATO-a u Bruxellesu. Sve navedeno ukazuje da trenutno ne postoji bolja alternativa od NATO integracija BiH iako postoje određeni političari koji smatraju da postoje i druge sigurnosne perspektive za BiH u nekim drugim formatima.

U periodu koji je pred nama samo se možemo nadati da će se postići adekvatan politički konsenzus koji će omogućiti da se put BiH u procesu euroatlantskih integracija nastavi u smjeru potpunog pristupanja. Do tada je neophodno neumorno i strpljivo raditi na ispunjavanju svih oblasti iz MAP-a, a posebno na obuci i uvježbavanju OSBiH radi povećanja ali i održavanja postignutog stepena interoperabilnosti sa snagama NATO saveza, te čekati povoljan geopolitički trenutak, koji možda nije tako daleko, a koji bi nas mogao sigurno odvesti u punopravno članstvo. ■

IZVORI:

1. https://os.mod.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=44276&langTag=bs-BA&template_id=181&pageIndex=1
2. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_80925.htm
3. <https://lc.nato.int/operations/military-partnership/the-partnership-for-peace/occ-ef>
4. <https://www.act.nato.int/article/steadfast-defender-2024-signals-alliance-unity-and-preparedness/>
5. ("Službeni glasnik BiH" br. 88/05)
6. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/svijet/admiral-nato-a-podrzao-pripreme-za-rat-ako-zelite-prezivjeti-ovo-morate-imati-kuci/530135>
7. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/vise-od-800-pripadnika-osbih-na-vjezbi-kombinovani-napor-22-koju-ocjenjuje-nato/468817>
8. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/podzic-o-uspjehu-osbih-velika-je-ovo-stvar-mnoge-jace-i-opremljenije-vojske-su-padale-na-ovim-zadacima-nato-a-794989> <https://avaz.ba/vijesti/bih/774410/nato-cestitao-oruzanim-snagama-bih-na-historijskom-dostignucu?komentar>
9. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
10. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_229142.htm?selectedLocale=en
11. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/feb/11/donald-trump-says-he-would-encourage-russia-to-attack-nato-countries-who-dont-pay-bills>
12. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_230362.htm
13. <https://edition.cnn.com/2024/11/20/politics/matthew-whitaker-trump-pick-ambassador-nato/index.html>
14. <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/vise-od-800-pripadnika-osbih-spremno-za-vjezbu-na-manjaci/2394704/> (pristupljeno 26. 2. 2024)
15. <https://www.mod.gov.ba/afoto2016/080720arhivaBiletbnr.19.pdf> (pristupljeno 26. 2. 2024)
16. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/podzic-o-uspjehu-osbih-velika-je-ovo-stvar-mnoge-jace-i-opremljenije-vojske-su-padale-na-ovim-zadacima-nato-a-794989> (pristupljeno 20. 2. 2024)
17. <https://www.skyscrapercity.com/threads/osbih-nato-integracion.1083837/page-93> (pristupljeno 27. 2. 2024)
18. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
19. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
20. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
21. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
22. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
23. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
24. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
25. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
26. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
27. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
28. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
29. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
30. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
31. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
32. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)

NAPOMENE

1. Tužilac MKS Karim Khan je zbog ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti u Pojasu Gaze i Izraelu optužio Netanjahu, izraelskog ministra odbrane Yoava Gallanta i trojicu lidera Hamasa, Jehju Sinvara, Mohameda Deifa i Ismaila Hanija. <https://www.slobodnaevropa.org/a/britanija-izrael-icc-sunak-starmer-optuznica/33052217.html> (pristupljeno 3. 12. 2024). Međunarodni sud je 21. novembra 2024. izdao i nalog za hapšenje Netanjahua i Galanta. <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/medunarodni-krivicni-sud-izdao-nalog-za-hapsenje-ben-jamina-netanyahua/241121096?widget> (pristupljeno 3. 12. 2024).
2. https://www.politika.rs/sr/clanak/599802/Stoltenberg-NATO-je-jaci-od-Rusije#google_vignette (pristupljeno 24. februara 2024)
3. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/svijet/admiral-nato-a-podrzao-pripreme-za-rat-ako-zelite-prezivjeti-ovo-morate-imati-kuci/530135> (pristupljeno 22. 2. 2024)
4. Član 5. Sjevernoatlantskog ugovora propisuje kolektivnu odbranu svih članica u slučaju da jedna članica bude napadnuta. Ovaj član je do sada samo jedanput bio aktiviran, i to 2001. godine nakon terorističkih napada u SAD-u (11. 9. 2001).
5. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_84112.htm (pristupljeno 26. 2. 2024)
6. <https://lc.nato.int/operations/military-partnership/the-partnership-for-peace/occ-ef> (pristupljeno 19. 2. 2024)
7. <https://lc.nato.int/operations/military-partnership/the-partnership-for-peace/occ-ef> (pristupljeno 20. 2. 2024)
8. Bosna i Hercegovina je 2006. godine pristupila NATO PFP programu.
9. Pojam "deklarisanje jedinica" odnosi se na jedinice koje se posvećuju postupku zadovoljavanja NATO standarda i procedura.
10. <http://www.mod.gov.ba/afoto2016/080720arhivaBiletbnr.19.pdf> (pristupljeno 26. 2. 2024)
11. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/vise-od-800-pripadnika-osbih-na-vjezbi-kombinovani-napor-22-koju-ocjenjuje-nato/468817> (pristupljeno 20. 2. 2024)
12. <https://www.skyscrapercity.com/threads/osbih-nato-integracion.1083837/page-93> (pristupljeno 27. 2. 2024)
13. <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/vise-od-800-pripadnika-osbih-spremno-za-vjezbu-na-manjaci/2394704/> (pristupljeno 26. 2. 2024)
14. Borbeno spremna (engl.)
15. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti?id=94147> (pristupljeno 19. 2. 2024)
16. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/podzic-o-uspjehu-osbih-velika-je-ovo-stvar-mnoge-jace-i-opremljenije-vojske-su-padale-na-ovim-zadacima-nato-a-794989> (pristupljeno 20. 2. 2024)
17. https://os.mod.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=44276&langTag=bs-BA&template_id=181&pageIndex=1 (pristupljeno 19. 2. 2024)
18. Čestitku pripadnicima OSBiH na uspješnom ocjenjivanju uputila je i komandantica NATO HQ Sa generalica Pamela McGaha.
19. <https://os.mod.gov.ba/vijesti/default.aspx?id=44276&pageIndex=1&langTag=hr-HR> (pristupljeno 19. 2. 2024)
20. <https://shape.nato.int/news-archive/2022/successful-nato-evaluation-for-bosnia-and-herzegovina> (pristupljeno 23. 2. 2024)
21. <https://istinomjer.ba/bataljonska-grupa-lake-pjesadije-oruzanih-snaga-bih-spremna-za-nato-mirovne-operacije-u-svijetu/> (pristupljeno 26. 2. 2024)
22. Misija Međunarodnih snaga za pružanje pomoći – ISAF (International Security Assistance Force).
23. http://mod.gov.ba/OS_BIH/Aktivnosti/mirovne_misije?id=20087 (pristupljeno 28. 2. 2024)
24. <https://www.act.nato.int/article/steadfast-defender-2024-signals-alliance-unity-and-preparedness/> (pristupljeno 22. 2. 2024)
25. <https://www.slobodnaevropa.org/a/komsic-bih-nato-britanski-strucnjaci/31922957.html> (pristupljeno 23. 2. 2024)
26. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (pristupljeno 23. 2. 2024)
27. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (pristupljeno 20. 2. 2024)
28. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_229142.htm?selectedLocale=en (pristupljeno 20. 11. 2024)
29. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/feb/11/donald-trump-says-he-would-encourage-russia-to-attack-nato-countries-who-dont-pay-bills> (pristupljeno 21. 11. 2024)
30. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_230362.htm (pristupljeno 21. 11. 2024)
31. <https://edition.cnn.com/2024/11/20/politics/matthew-whitaker-trump-pick-ambassador-nato/index.html> (pristupljeno 21. 11. 2024)
32. "Službeni glasnik BiH", br. 88/05

ZNAČAJ I MOGUĆNOSTI STRATEGIJSKOG PRILAGOĐAVANJA ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE NA SAVREMENE SIGURNOSNE PRIJETNJE

Pišu:

Anes Zukić

Kemal Korjenić

UVOD

Neosporna je činjenica da aktuelna dinamika geopolitičkih procesa ima vrlo izražene globalne reperkusije. Uz prethodnu tvrdnju potrebno je, s pozicije bosanskohercegovačkih stratejskih perspektiva, ukazati i na regionalne geopolitičke procese, a posebno utjecaj komšijskih i susjednih zemalja Bosne i Hercegovine (BiH), prije svih Srbije i Hrvatske, na unutarnjopolitičke procese. Cijeneci ove činjenice nepobitnim i neizbježnim u pogledu projiciranja adekvatnih strateških vizija i njima imanentnih planova, BiH, bez obzira na sve unutarnjopolitičke opstrukcije i prepreke, ima izraženu potrebu strateškog prilagođavanja globalnim i regionalnim stratejskim sigurnosnim tokovima.

Ovakav stav zorno potvrđuje današnje trusno globalno sigurnosno okruženje koje karakteriziraju kompleksne neuralgične tačke (Ukrajina, Gaza) koje imaju razarajući destabilizirajući potencijal po ukupan međunarodni poredak i prijete da daljnjom eskalacijom zapale regionalnu ali i svjetsku sigurnosnu scenu, te na taj način uzrokuju nove geopolitičke napetosti, pa čak i oružani sukob globalnih razmjera s neizvjesnim posljedicama.

Ukupne odnose na globalnoj sceni dodatno usložnjavaju i geopolitičke, sigurnosne i ekonomske aspiracije Kine, Irana i drugih regionalnih igrača, kao i jačanje novih integracijskih formi (BRIKS) s izraženim geoekonomskim i drugim aspiracijama, koji, kao svoj cilj i motiv, ističu uspostavljanje novog, "pravednijeg" svijeta i multipolarnog međunarodnog poretka. Ovome treba dodati i povratak Donalda Trumpa na čelo SAD-a, koji svojim ultrakonzervativnim i, slobodno se može tvrditi, radikalnim stavovima u pogledu nekih od najznačajnijih sigurnosnih, geostratejskih, geoekonomskih i drugih pitanja podgrija-

va nade ultrakonzervativnih desnih populista i autokratskih režima, posebno u Evropi, da u takvom ambijentu materijaliziraju svoje opskurne ideje i stavove.

Kada se na sve to dodaju i postojeće ali i sigurnosne prijetnje koje narastaju, sigurnosne prijetnje koje još uvijek nismo sposobni sveobuhvatno pojmiti u smislu prevencije i efikasnog odgovora na njih, kao što su prijetnje koje nastaju u kibernetičkom prostoru uz korištenje umjetne inteligencije, slobodno možemo reći da je pred nama vrijeme u kojemu će sigurnosni sistemi na svim nivoima biti izloženi velikim iskušenjima. Stoga je sasvim relevantno, odgovorno i racionalno propitivati i promišljati spremnost BiH za suočavanje s ovim krupnim sigurnosnim izazovima i tragati za najadekvatnijim strateškim sigurnosnim i odbrambenim modelima koji će imati kapacitet da odgovore savremenim sigurnosnim prijetnjama i izazovima.

Neophodno je, dakle, razmotriti pitanja o tome koliko smo spremni da se stratejski prilagodimo novoj, vrlo dinamičnoj i nepredvidivoj sigurnosnoj paradigmi i koji su strateški smjerovi koji mogu osigurati prilagodbu sistema odbrane, posebno Oružanih snaga BiH (OSBiH) kao ključnog elementa sigurnosnog sistema, nastalim okolnostima. Ovo su upravo centralna pitanja kojima se ovaj rad bavi.

ORUŽANE SNAGE KAO TEMELJNI ELEMENT SIGURNOSNOG SISTEMA

S ciljem definiranja sistema nacionalne sigurnosti, u svom radu, grupa autora ističe da

U većini država glavne elemente sistema nacionalne sigurnosti čine sigurnosna struktura, tj. odbrambena (vanjska) sigurnost i unutrašnja sigurnost, te sistem civilne zaštite. Temeljne elemente vanjske sigurnosti čine oružane snage čiji je cilj odvratanje mogućeg agresora, odbrana teritorije; unutrašnju sigurnosnu funkciju ostvaruju policija, pravosuđe, obavještajne i sigurnosne agencije, carina, inspekcije; a dominantnu funkciju zaštite i spašavanja u saradnji sa svim elementima ostvaruje civilna zaštita. Sve aktivnosti i funkcije elemenata sistema nacionalne sigurnosti ostvaruju se i propisuju kroz normativno-pravnu regulativu.¹

Prethodni znanstveni uvid potvrđuje da su oružane snage jedan od ključnih elemenata sigurnosnog sistema svake države, prvenstveno iz razloga što osiguravaju zaštitu teritorijalnog integriteta, služe kao element odvratanja potencijalnih neprijateljskih aktivnosti i pružaju podršku civilnom stanovništvu u slučajevima prirodnih i drugih kriznih situacija. U kontekstu prethodnih znan-

stvenih tvrdnji i ovaj rad se bavi značajem, mjestom i ulogom OSBiH u sigurnosnom sistemu BiH te potrebom i značajem njihove strateške prilagodbe na savremene sigurnosne prijetnje.

Oružane snage BiH predstavljaju jedinstven primjer multietničke vojske koja je formirana u postkonfliktnom društvu nakon završetka rata u BiH. Rezultat su opsežnih reformi koje su provođene pod vodstvom Komisije za reformu odbrane (Defence Reform Commission – DRC).² Rad DRC-a je pozitivno prepoznat od Predsjedništva BiH, usaglašen s procesima i težnjama BiH prema euroatlantskim integracijama i preporukama DRC-a sublimiranim u prijedlog zakona o odbrani na državnom nivou koji je usvojila Parlamentarna skupština BiH. Zakon o odbrani BiH ustrojio je jedinstven odbrambeni sistem zemlje te uspostavio i definirao lanac komandovanja i ulogu svih elemenata odbrambenog sistema s ciljem uspostave punog kapaciteta u civilnoj kontroli i zaštiti suvereniteta i teritorijalnog integriteta BiH.³

Zakon o odbrani iz 2003. godine bio je zamišljen kao prelazni zakonski model jer rad DRC-a⁴ nije bio finaliziran. Ohrabreni prvobitnim uspjesima, nastavili su sa reformom odbrambenog sistema te su u cilju ispunjavanja vojnih i tehničkih uslova za NATO integracije, radili na prijedlogu dopune Zakona o odbrani iz 2003. godine. Novi Zakon o odbrani⁵ donesen 2005. godine, normirao je odbrambeni sistem u BiH na način koji je mogao da odgovori uslovima integracije u NATO savez, ali i finansijskim ograničenjima BiH. Na ovaj način, OSBiH su transformirane iz odvojenih i suprotstavljenih entitetskih vojski u jedinstvene OSBiH koje su zasnovane na uključenosti svih etničkih grupa i građana BiH. Ova transformacija nije bila samo tehnička, već i simbolička jer je postala osnovom za izgradnju stabilnosti, očuvanje mira i povjerenje unutar BiH.

Nastavljajući s reformskim momentumom u sigurnosnoj sferi, Predsjedništvo BiH 2006. godine donosi dokument Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine u kojem se “definiše dugoročna i koherentna strategija, koja daje okvir i smjernice za izgradnju sistema, strukture i svih mehanizama neophodnih za efikasno djelovanje sektora sigurnosti“. U vrijeme donošenja Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine bila je kvalitetna osnova jer u daljnjoj razradi, pored osnovnih vrijednosti koje su zbog značaja za ukupnu sigurnost BiH posebno istaknute, ovaj dokument također procjenjuje sigurnosno okruženje, rizike i prijetnje, definira principe, interese i ciljeve koje BiH želi ostvariti u oblasti sigurnosti te čvrsto ističe značaj integracije u NATO.⁶ Ovaj dokument prepoznaje različite elemente sigurnosne politike i pozicionira Odbrambenu politiku BiH kao važan dio sigurnosne politike.

U dokumentu Odbrambena politika Bosne i Hercegovine dodatno se preciziraju ciljevi koje BiH treba ostvariti u području odbrane, među kojima su:

- demokratski nadzor i civilna kontrola vojske uz parlamentarni nadzor
- transparentnost aktivnosti u oblasti odbrane, uključujući planiranje i budžetiranje odbrane
- uravnoteženost snaga i mogućnosti unutar Bosne i Hercegovine, podregija i Jugoistočne Evrope
- modernizaciji snaga, uključujući razvoj interoperabilnosti Oružanih snaga Bosne i Hercegovine s NATOom
- integracija u euroatlantske kolektivne sigurnosne strukture

Odbrambena politika BiH ima za cilj uspostavu osnovnih parametara za funkcioniranje sistema odbrane radi ostvarivanja ciljeva BiH u oblasti odbrane, općih državnih sigurnosnih ciljeva i prioriteta za vođenje vanjske politike BiH. Dodatno, dokument definira osnovni odbrambeni koncept BiH i dugoročno uređuje angažiranje odbrambenih resursa u odgovoru na sigurnosne izazove i rizike u oblasti odbrane, projicira osnove upotrebe OSBiH, njihovog budućeg razvoja i načina djelovanja u ostvarivanju postavljenih ciljeva te osnove izgradnje odbrambenih sposobnosti BiH.⁷

Međutim, objektivna je tvrdnja, primjerena aktuelnim sigurnosnim okolnostima, da su osnovni dokumenti sistema sigurnosti u BiH (zakonski okvir, sigurnosna i odbrambena politika) relativno zastarjeli i da ne tretiraju na adekvatan način savremene sigurnosne prijetnje, te je stoga neophodno njihovo prilagođavanje sigurnosnoj realnosti. Cijeneći prethodne uvide sasvim je opravdano i u krajnjoj instanci nužno promišljati o načinima prilagođavanja strateških vizija i planova BiH u pogledu modifikacije sistema sigurnosti i OSBiH kao jednog od njegovih najvažnijih elemenata.

Važno je istaći da je za sve značajnije iskorake u pogledu modernizacije i unapređenja kapaciteta OSBiH potrebno osigurati političku podršku i značajna nedostajuća finansijska sredstva. Modernizacija i prilagođavanje OSBiH promjenjivim sigurnosnim izazovima od presudne su važnosti za očuvanje suvereniteta i stabilnosti države. Stoga, razvoj OSBiH nije samo strateški prioritet, već i osnovni preduslov za unapređenje stepena sigurnosti države BiH i njene međunarodne afirmacije.

Jačanje vojnih kapaciteta omogućava da BiH aktivno doprinosi regionalnoj i globalnoj stabilnosti, dok unutar države služi kao oslonac građanima u kriznim situacijama. Bez obzira na sve izazove, ulaganje u OSBiH treba biti kontinuiran proces koji doprinosi jačanju države u svakom aspektu.

MEĐUNARODNE AKTIVNOSTI I PODRŠKA CIVILNOM STANOVNIŠTVU

Doneseni zakonski okvir stvorio je pretpostavke da multietnički karakter OSBiH ne samo da doprinosi unutrašnjoj stabilnosti već i pozicionira BiH kao primjer uspješne izgradnje postkonfliktnog društva, reforme sigurnosnog sektora i sigurnosne integracije. Uloga OSBiH u međunarodnim operacijama i intenziviranje saradnje s NATO-om dodatno potvrđuju njihov značaj u promoviranju stabilnosti na Zapadnom Balkanu, ali i šire.

Iako su bile u periodu sigurnosne tranzicije, OSBiH su započele s učešćem u međunarodnim sigurnosnim misijama. Prva rotacija jedinice OSBiH za uništavanje NUSA⁸ učestvovala je u operaciji "Iračka sloboda" 2005. godine. U misiji su pripadnici OSBiH demonstrirali visoke standarde vojnog profesionalizma i visok stepen stručnosti i obučenosti pri izvršenju zadataka. U misiji ostaju do kraja 2008. godine, kada se povlače po odluci Predsjedništva BiH. Pored Iraka, OSBiH su raspoređivane u UN misije (Etiopija, Eritreja, Kongo, Mali), NATO misiju u Afganistanu (ISAF) te EU misiju u Centralnoafričkoj Republici. U svim misijama u kojima su učestvovali pripadnici OSBiH su se iskazali kao profesionalni i visoko educirani vojnici. Njihov sigurnosni doprinos uvijek je bio prepoznat i visoko cijenjen.

Sve prethodno navedeno podupire tvrdnju da je BiH iz konzumenta sigurnosti prešla u sferu sigurnosnih provajdera. Uloga OSBiH u međunarodnim misijama i saradnja s NATO-om dodatno potvrđuje njihov značaj u promoviranju stabilnosti na Zapadnom Balkanu, ali i šire.

Jedna od zakonskih obaveza OSBiH je da u slučajevima prirodnih i drugih nesreća pruže pomoć civilnim organima.⁹ Ovaj humanitarni zadatak OSBiH ispunjavaju u punom kapacitetu i javnost je prepoznala nesebični doprinos OSBiH tokom nedavnih katastrofalnih poplava u Jablanici i Kiseljaku, ali i u ranijim angažmanima tokom velikih poplava 2014. godine. Pomoć OSBiH civilnim organima u toku pandemije koronavirusne bolesti COVID-19 te tokom eskalacije migrantske krize bila je od neprocjenjive važnosti. Pomoć civilnim organima bila bi još značajnija i sveobuhvatnija kada bi OSBiH mogle da se opskrbe potrebnim sredstvima, obukom i opremom, za što su opet neophodna budžetska sredstva, ali i politički dogovor.

TRENTNI IZAZOVI ZA OSBiH

OSBiH se trenutno susreću s teškoćama prilikom obavljanja svojih zakonskih zadataka. Među najvećim teškoćama ističe se manjak osoblja, specijalizirane opreme po

NATO standardima, koja bi poboljšala kopnenu i zračnu mobilnost, te nedovoljno izdvajanje za odbranu.

Procjenjuje se da BiH trenutno izdvaja 0,9% BDP-a za odbranu, što nije zadovoljavajuće i nije dovoljno za povećanje njihove efikasnosti, osposobljenosti, profesionalnosti, interoperabilnosti i kompatibilnosti sa snagama zemalja članica NATO-a i EU. S obzirom na to da su dijelovi opreme koji su naslijeđeni od entitetskih vojski dotrajali (a dio opreme i sredstava namijenjenih popuni komandi i jedinica OSBiH nabavljen je i putem donacija), neophodno je pristupiti modernizaciji OSBiH.¹⁰ Poređenja radi, trenutno u regiji, Hrvatska izdvaja 1,5% BDP-a za odbranu, sa tendencijom da to do 2030. godine bude 2%, Srbija izdvaja 2% BDP-a, a obje države čine značajne iskorake u modernizaciji i nabavci novog, savremenog naoružanja i opreme za svoje oružane snage.

Prema NATO standardima, potrebna izdvajanja za odbranu na godišnjem nivou treba da iznose 2% BDP-a svake zemlje članice. Na ovom je posebno insistirao predsjednik SAD-a Donald Trump u svom prvom mandatu, a po najavama iz predsjedničke kampanje funkcioniranje i budžetiranje NATO-a će biti visoko na njegovoj predsjedničkoj agendi i u novom mandatu. Neke od članica NATO-a su nakon ruske agresije na Ukrajinu podigle izdvajanja za odbranu na potreban nivo, a neke su (npr. Poljska) prešle 2% izdvajanja. Prema nekim najavama iz NATO-a moguće je podizanje granice na 3% odbrambenih izdvajanja iz BDP-a za članice NATO-a.¹¹ Povećanim stepenom izdvajanja za odbranu bio bi potvrđen prvi prioritet novog generalnog sekretara NATO-a Marka Ruttea u smislu jačanja NATO-a, a istovremeno bi se na ovaj način odgovorilo na pritiske novoimenovanog predsjednika SAD-a Trumpa u smislu povećanja izdvajanja za odbranu NATO članica. Ovo bi mogla biti situacija u kojoj zajednički NATO i SAD ostvaruju svoje strateške ciljeve i nešto o čemu su najvjerovatnije diskutovali Rutte i Trump na sastanku održanom 22. novembra 2024. na Floridi, SAD.

STRATEŠKI ZNAČAJ PRILAGOĐAVANJA OSBIH

Strateška prilagodba OSBiH savremenom sigurnosnom okruženju zahtijeva kontinuiranu evoluciju koja jamči adekvatne odgovore na kompleksne i dinamične promjene sigurnosnih trendova. Strateško prilagođavanje savremenim sigurnosnim izazovima jedna je od najvitalnijih potreba države i društva u cjelini, te je ne samo neophodno već i presudno za očuvanje sigurnosti države i njene političke i društvene stabilnosti. Ponukani prethodnim uvidima i tvrdnjama imamo permanentnu kako društvenu tako i moralnu obavezu da promišljamo, projiciramo

i uspostavljamo modele i rješenja koja doprinose kontinuiranom jačanju sigurnosnih kapaciteta i sposobnosti.

Savremene sigurnosne okolnosti koje u najvećoj mjeri karakteriziraju kibernetičke, hibridne i druge tehnološki i stručno sofisticirane prijetnje zahtijevaju modernizaciju vojne tehnologije i opreme. Uporedo s "hvatanjem koraka" s razvojem tehnologija i opreme potrebno je da pripadnici OSBiH ovladaju potrebnim digitalnim znanjima i vještinama te savremenim metodama obuke kako bi bili u stanju da se nose i brzo reaguju na nastajuće sigurnosne prijetnje. Dakle, jačanje kapaciteta podrazumijeva kontinuirano investiranje u profesionalni kadar i njihovu visokosofisticiranu specijalističku obuku.

Sigurnosne perspektive BiH, nužno je istaći, izvjesne su prije i iznad svega unutar euroatlantske sigurnosne arhitekture, kroz članstvo u NATO-u i EU. U aktuelnom povijesnom i geopolitičkom trenutku nije moguće utvrditi i promišljati drugačiju osnovu za izgradnju pouzdanog sigurnosnog sistema koji bi, eventualno, bio izvan ovoga okvira. Jedan od mogućih pravaca djelovanja predstavlja jačanje saradnje sa sigurnosnim partnerima unutar NATO-a, što nam trenutni status u pristupnom procesu ovoj organizaciji omogućava. U procesu približavanja NATO-u OSBiH su spoznale da je krucijalni uslov za svako poboljšanje i evolutivni trend operativnih sposobnosti povećavanje stepena interoperabilnosti¹² između OSBiH i NATO-a. Na taj način se omogućava da ove snage rade sinhronizirano i po istim doktrinarnim konceptima, principima, normama, standardima i procedurama. Ovu sposobnost OSBiH su demonstrirale tokom učešća u NATO-om vođenoj misiji u Afganistanu, ali i u brojnim zajedničkim aktivnostima s NATO snagama gdje je bilo nužno demonstrirati kompatibilnosti opreme, procedura i komunikacijskih sredstava.

Pored NATO-a, potrebno je unapređivati saradnju sa zemljama EU u domenu odbrane i sigurnosti uzimajući u obzir aspiracije BiH u ovoj oblasti, zorno prateći strateške zaokrete i prilagodbe unutar zajedničke evropske sigurnosne i odbrambene politike i doktrine koji će biti posljedica globalnih sigurnosnih previranja. U narednom periodu OSBiH trebaju razmotriti uspostavljanje specijaliziranih jedinica koje će se fokusirati na specifična polja operacija, prvenstveno u oblasti kibernetičkog i hibridnog ratovanja te u djelokrugu upravljanja krizama i humanitarnim misijama. Uspostavom ovakvih jedinica izgradit će se i unapređivati operativne sposobnosti i fleksibilnost koja omogućava brze reakcije, što je jedan od ključnih preduslova u savremenom ratovanju. Digitalizacija procesa je neophodna u smislu uvođenja automatiziranih sistema upravljanja i analize podataka koja

će omogućiti brže donošenje odluka i učinkovitije procjene rizika.

U ovom segmentu važno je napomenuti da obavještajna djelatnost na nivou OSBiH treba da se unaprijedi nabavkom specijalizirane opreme i mogućnosti korištenja sistema za ISR¹³ u području operacija. Kontinuirano i učinkovito korištenje obavještajnog segmenta umanjuje mogućnosti strateškog iznenađenja i poboljšava efikasnost OSBiH u segmentu djelovanja i reagiranja na nepredviđene situacije. Rad na razvoju kapaciteta za razmjenu obavještajnih podataka s regionalnim i globalnim sigurnosnim partnerima oblast je koja treba biti kontinuirano zastupljena radi brze razmjene relevantnih informacija. Pored modernizacije opreme i obuke, neophodno je izvršiti i prilagođavanje strateškog, konceptualnog, pravnog i doktrinarno-proceduralnog okvira u kojemu djeluju OSBiH u izazovnom i prijetećem strateškom sigurnosnom okruženju.

Zakonski okvir u kojem djeluju OSBiH aktuelan je već dvadesetak godina, što ga čini prilično zastarjelim i zrelim za redizajniranje, posebno u vremenu evolucije savremenih sigurnosnih prijetnji i načina upotrebe oružanih snaga u kontekstu suprotstavljanja i odvrćanja ovih prijetnji. Stoga je neophodno izvršiti reviziju postojećeg strategijskog i doktrinarnog okvira u smislu uključivanja novih sigurnosnih prijetnji poput kibernetičkog i hibridnog ratovanja, klimatskih promjena i drugih prijetnji imanentnih aktuelnom historijskom trenutku.

Strateško sigurnosno prilagođavanje je ključni korak ka osiguravanju dugoročne stabilnosti i sigurnosti BiH. Kombinacija modernizacije opreme, razvoja ljudskih kapaciteta, jačanja interoperabilnosti i uspostavljanja novih funkcionalnih strukturnih elemenata čini dobru osnovu za efikasno suočavanje sa savremenim sigurnosnim izazovima te nas čini pouzdanim partnerom na regionalnoj i globalnoj sigurnosnoj sceni.

SMJERNICE STRATEŠKE SIGURNOSNE PRILAGODBE I UNAPREĐENJA

Uprkos brojnim izazovima s kojima se susreću, OSBiH imaju potencijal za unapređenje strateškog odgovora u kontekstu savremenih sigurnosnih prijetnji. Strateški odgovor ili iskorak mora biti temeljito i sveobuhvatno promišljen te detaljno razrađen u pravcu artikuliranja sigurnosne pozicije BiH na regionalnoj i globalnoj sigurnosnoj sceni. Neophodno je nastaviti s intenziviranjem globalnog sigurnosnog partnerstva i saradnjom, prvenstveno s NATO-om, SAD-om, vodećim zemljama EU – Njemačkom, Francuskom, zatim Velikom Britanijom, Turskom, susjednim i drugim zemljama koje mogu doprinijeti poboljšanju

sigurnosnog sistema. Značaj punopravnog članstva u NATO-u i njegov sigurnosni kišobran, deklarisan u članu 5. Sjevernoatlantskog ugovora, uveliko bi poboljšao sigurnost BiH. Ovo je posebno značajno u svjetlu ruske agresije na Ukrajinu i mogućih refleksija na regiju Zapadnog Balkana. Prisutnost i intenziviranje ruskog malignog utjecaja na Zapadnom Balkanu manifestira se i u BiH putem raznih pojava (hibridne aktivnosti, dezinformacije i propaganda, podrška proruskim političkim organizacijama, desničarski NVO-i, društvene i druge grupacije...).

Zajednički cilj ovih malignih ruskih aktivnosti je usporiti, oslabiti i u konačnici u potpunosti zaustaviti integraciju Zapadnog Balkana u NATO te održati regiju u sferi jakog ruskog utjecaja, a što dalje od jačanja saradnje s NATO-om i EU. Praktične manifestacije ruskog utjecaja na Zapadnom Balkanu često su dobro prikrivene, tako da ih u velikom broju slučajeva nije jednostavno ni detektirati, a samim tim teško im se ni efikasno oduprijeti. Ovdje ponovo do izražaja dolazi specijalizacija elemenata i instrumenata sigurnosne politike koji putem specijalističkih službi sistema (obavještajne i kontraobavještajne funkcije) moraju biti osposobljeni i opremljeni da se nose s ovom vrstom izazova. Kao i u mnogim, tako i u ovom segmentu, vrlo je značajno jačati sigurnosna partnerstva sa zapadnim partnerima i NATO-om koji imaju efikasne alate da se nose s ovim izazovima te da utječu na jačanje otpornosti društva na ove subverzivne pojave. Ove pojave detektirane su od NATO-a, koji je u strateškom konceptu iz 2022. godine prepoznao da je regija Zapadnog Balkana pogođena ruskim hibridnim djelovanjem i operacijama. NATO aktivno reagira na ove ruske aktivnosti te poduzima pojačane aktivnosti sigurnosne saradnje sa zemljama regije Zapadnog Balkana, jača istočno krilo NATO-a i povećava broj vojnika raspoređenih u baltičkim državama.

Odluka SAD-a da ukrajinskim snagama dopusti upotrebu američkog dalekometnog oružja po ruskim ciljevima donijela je nedvosmislenu prijetnju Putina kojom je najavio moguću upotrebu nuklearnog oružja, što podupire odobravanjem nove doktrine o upotrebi nuklearnog oružja.¹⁴ Iako Putinove prijetnje izgledaju ozbiljno, američka obavještajna zajednica smatra da Rusija, bez obzira na Putinove prijetnje, neće koristiti nuklearno oružje, ali je vrlo izvjesno da će se nastaviti s kampanjama sabotaza protiv evropskih ciljeva u smislu povećavanja pritiska na zemlje Zapadne Evrope zbog podrške Kijevu.¹⁵ Procjene američke obavještajne zajednice potvrđuje i stajalište šefa njemačke vanjske obavještajne službe Brune Kahla, koji je na događaju koji je upriličio DGAP¹⁶ think tank u Berlinu, istakao da očekuje da Rusija poveća intenzitet i opseg hibridnog ratovanja koje koristi. Dodatno, Kahl navodi da postoji opravdana mogućnost da

ZAKLJUČAK

NATO razmotri upotrebu člana 5. u smislu zaštite svojih članica koje su izložene ovoj vrsti djelovanja. Posebno je interesantno što u svom izlaganju ističe da Rusija povećava vojne kapacitete, ruske oružane snage stječu vrijedno borbena iskustvo, što sve pokazuje da Kremlj razmatra i direktnu konfrontaciju s NATO-om.¹⁷

Cijeneći ukupnu konstelaciju snaga, načina i metoda malignih utjecaja i djelovanja, različite vrste, u globalnoj i regionalnoj sigurnosnoj areni, s ciljem postizanja svoje optimalizacije i efikasnosti OSBiH trebaju usmjeriti fokus na:

- kibernetičku sigurnost i razvoj njenih kapaciteta
- jačanje regionalne saradnje
- jačanje civilno-vojnih odnosa i strukturnih, materijalnih i kadrovskih kapaciteta za pomoć civilnim organima u slučaju prirodnih nesreća i drugih elementarnih nepogoda te
- unapređenje otpornosti sistema na maligne utjecaje

Ovo je posebno važno jer kibernetički prostor postaje jedno od glavnih bojnih polja gdje se odvijaju stalne kibernetičke aktivnosti. Poželjno bi bilo uspostavljanje kibernetičkih strukturnih elemenata unutar strukture OSBiH u smislu njihovog osposobljavanja za zaštitu državnih institucija, vojnih sistema i kritične infrastrukture. Dakle, tu se radi o nabavci i osposobljavanju za upotrebu modernih sistema za detekciju i odbranu od kibernetičkih napada i prijetnji, enkriptijskih sistema i alata za praćenje mrežnih aktivnosti i slično, čijom upotrebom se značajno reducira nivo kibernetičke prijetnje. Ulaganje u nabavku ove opreme mora biti prvi prioritet, kao i obuka kadrova koji će upravljati ovim sistemima.

Svjesni smo činjenice da savremeni sigurnosni izazovi prevazilaze državne granice, što regionalnu saradnju čini značajnim alatom za osposobljavanje za efikasan odgovor. Zajedničke obuke, vježbe, razmjena obavještajnih podataka značajno doprinose u ranom otkrivanju i prevenciji sigurnosnih izazova te stvaranju atmosfere povoljnijeg sigurnosnog okruženja u regiji. U kontekstu civilno-vojnih odnosa i vojne pomoći civilnim organima u slučaju prirodnih nesreća i drugih elementarnih nepogoda potrebno je aktivno uključiti civilne strukture u izradu kriznih planova, pružati podršku lokalnim zajednicama, poboljšati logističke kapacitete, što će rezultirati poboljšanjem operativnih sposobnosti OSBiH i izoštravanjem percepcije dostojne pouzdanog partnera u održavanju stabilnosti i sigurnosti zajednice.

Sve pobrojano razvija i unapređuje kapacitete OSBiH osiguravajući im ulogu pouzdanog aktera u međunarodnom sigurnosnom sistemu.

Strateško prilagođavanje nije samo odgovor na trenutne sigurnosne izazove, strateško prilagođavanje nije nabavka savremene vojne opreme bez smislenog plana i razvoja kapaciteta, strateško prilagođavanje treba biti osmišljen i dizajniran proces unapređenja kapaciteta oružanih snaga u smislu povećanja njihove sveukupne operativnosti i efikasnosti. Strateško prilagođavanje OSBiH je ulaganje u sigurniju i bolju budućnost BiH, sigurno okruženje, prosperitet njenih građana i afirmaciju na međunarodnoj sigurnosnoj sceni.

U toku izrade ovog rada imali smo priliku da se uvjerimo u pozitivne aspekte poboljšanja vojnih efekta koje imaju na odvratanje i reagiranje na savremene sigurnosne izazove, te je neosporna potreba za provođenjem ovog procesa u BiH. Značaj ulaganja u OSBiH potvrdio je ministar odbrane Zukan Helez tokom godišnjeg obraćanja povodom Dana OSBiH. Naime, tom prilikom ministar je istakao da su OSBiH postale stub suvereniteta naše države, ali i stub stabilnosti i sigurnosti svih naroda i građana u BiH i pouzdan NATO partner. Dalje je naveo da su ljudski resursi najbolji potencijal OSBiH te da će OSBiH svake naredne godine još više jačati i napredovati.¹⁸ Navedeno neosporno potvrđuje tezu da je strateško prilagođavanje i ulaganje u sigurnosni sistem BiH jedna od najvažnijih investicija u budućnost BiH i sigurnost njenih građana.

Ipak, bez obzira na potrebe i očekivane krajnje rezultate koje donosi strateško prilagođavanje, uspjeh ovog procesa zavisi prvenstveno od političke volje, stabilnog finansiranja i kontinuiranog ulaganja u ljudske i materijalne resurse. Ispunjenje prethodno navedenih uslova neophodno je da se operativne sposobnosti i kapaciteti OSBiH podignu na viši, značajniji nivo, te da u konačnici postanu garant sigurnosti i stabilnosti BiH u dinamičnom sigurnosnom okruženju, što je svakako njihova primarna funkcija. ■

IZVORI:

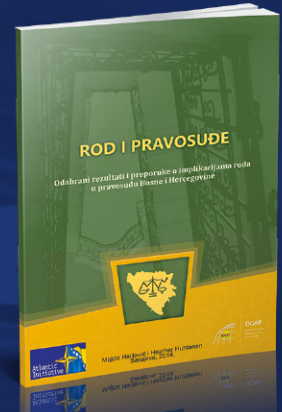
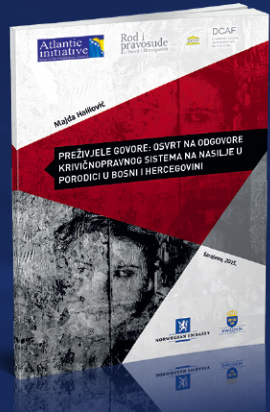
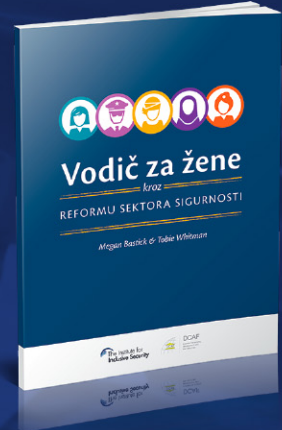
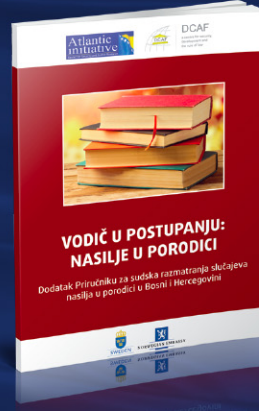
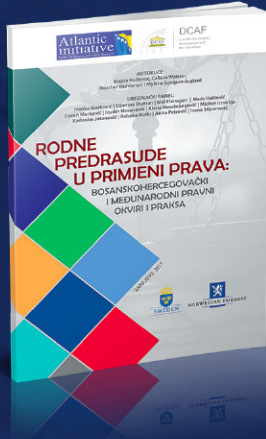
1. Smajić, M., Spahić, T., Turčalo, S. (2023). Unutrašnja sigurnost: teorija, praksa i savremeni sigurnosni izazovi. Saeajevo: Fakultet političkih nauka.
2. Izvještaj Komisije za reformu odbrane (2003), Put u partnerstvo za mir. Sarajevo.
3. Izvještaj Komisije za reformu odbrane (2005). OSBiH: Jedna vojna sila za 21 vijek. Sarajevo.
4. Zakon o odbrani BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 43/03)
5. Zakon o odbrani BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 88/05)
6. Sigurnosna politika BiH, februar 2006.
7. Odbrambena politika BiH, novembar 2008.
8. <https://n1info.ba/vijesti/bih-izdvaja-09-posto-bdp-a-za-odbranu-oruzanim-snagama-nedostaje-1-500-profesionalnih-vojnih-lica/>
9. <https://www.slobodnaevropa.org/a/nato-povecanje-ulaganja/33215036.html>
10. <https://www.nato.int/>
11. <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-putin-potpisano-nuklearna-doktrina/33207734.html>
12. <https://www.reuters.com/world/europe/nuclear-attack-unlikely-despite-putins-warnings-us-intelligence-says-2024-11-27/>
13. <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=109952>

NAPOMENE

- ¹ Mirza Smajić, Taib Spahić, Sead Turčalo (2023). Unutrašnja sigurnost: teorija, praksa i savremeni sigurnosni izazovi. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- ² Izvještaj Komisije za reformu odbrane (2003), Put u partnerstvo za mir, Sarajevo.
Izvještaj Komisije za reformu odbrane (2005), OSBiH: Jedna vojna sila za 21 vijek, Sarajevo.
- ³ Zakon o odbrani BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 43/03)
- ⁴ Defence Reform Commission (DRC) – Komisija za reformu odbrane
- ⁵ Zakon o odbrani BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 88/05)
- ⁶ Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine, februar 2006.
- ⁷ Odbrambena politika Bosne i Hercegovine, novembar 2008.
- ⁸ NUS (skr.) – neeksplozivna ubojita sredstva
- ⁹ Član 4. tačka c) Zakona o odbrani BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 88/05).
- ¹⁰ <https://n1info.ba/vijesti/bih-izdvaja-09-posto-bdp-a-za-odbranu-oruzanim-snagama-nedostaje-1-500-profesionalnih-vojnih-lica/> (pristupljeno 27. 11. 2024)
- ¹¹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/nato-povecanje-ulaganja/33215036.html> (pristupljeno 28. 11. 2024)
- ¹² NATO-ov rječnik pojmova objašnjava interoperabilnost kao "spособnost NATO snaga i, kad je potrebno, snaga zemalja partnera i ostalih ne-NATO zemalja za zajedničku obuku, vježbe i uspješan rad u realizaciji povjerenih misija i zadataka".
- ¹³ ISR (engl.) Intelligence, Surveillance and Reconnaissance
- ¹⁴ <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-putin-potpisano-nuklearna-doktrina/33207734.html> (pristupljeno 28. 11. 2024)
- ¹⁵ <https://www.reuters.com/world/europe/nuclear-attack-unlikely-despite-putins-warnings-us-intelligence-says-2024-11-27/> (pristupljeno 28. 11. 2024)
- ¹⁶ Njemačko vijeće za vanjske odnose (DGAP) posvećeno je podsticanju utjecajne vanjske i sigurnosne politike na njemačkom i evropskom nivou koja promovira demokratiju, mir i vladavinu prava.
- ¹⁷ <https://www.reuters.com/world/europe/russian-hybrid-attacks-may-lead-nato-invoking-article-5-says-german-intel-chief-2024-11-27/> (pristupljeno 28. 11. 2024)
- ¹⁸ <https://www.mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=109952> (pristupljeno 28. 11. 2024)

Atlantic initiative

Center for Security and Justice Research

www.atlantskainicijativa.org
www.atlanticinitiative.org

@Ainicijativa

@Ainicijativa